

ÖLJY JA UUDISTUKSET RATKAISEVAT

Venäjän merkitys Suomen elinkeinoelämälle

Ville Kaitila – Markku Kotilainen

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA
Kustantaja: Taloustieto Oy

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA

Sarja B266

ISSN 0356-7443

ISBN 978-951-628-626-9 (nid.)

ISBN 978-951-628-627-61 (pdf)

Kansien valokuvat: Shutterstock.com ja takakannen Ponsse Harvester Ergo 8W
-valokuva Taina Sohlman/Shutterstock.com

Painopaikka: Nykypaino Oy, Helsinki 2015

Suosittelava lähdeviittaus tähän kirjaan:

Kaitila, Ville, **Kotilainen**, Markku (2015).

Öljy ja uudistukset ratkaisevat – Venäjän merkitys Suomen elinkeinoelämälle

Helsinki: Taloustieto Oy.

Sisällys

Yhteenveto	7
1 Johdanto	18
2 EU:n ja Venäjän taloussuhteiden sopimusperusta	20
3 Venäjän talouden kehitys	25
3.1 Venäjän kansantalouden rakenne	25
3.2 Venäjän kokonaistuotannon kehitys vuosina 1995–2013	28
3.3 Energiaraaka-aineet ja niiden merkitys Venäjälle	31
3.4 Vientihintojen voimakas nousu on nostanut elintaso Venäjällä	35
3.5 Venäjän tavaraviennin rakenne	36
3.6 Venäjän tavaratuonnin rakenne	37
4 Tavaroiden ja palvelujen vienti Suomesta Venäjälle	44
4.1 Tavaraviennin historiallinen kehitys ja sen ekonometrinen tarkastelu	44
4.2 Tavaraviennin rakenne Suomesta Venäjälle	48
4.3 Suomen markkinaosuus Venäjän tavaratuonnissa hyödykeryhmittäin	52
4.4 Jälleenvienti osana tavaravientiä	52
4.5 Palvelujen vienti Suomesta Venäjälle	56
5 Panos-tuotosmallin kuva Venäjän ulkomaankaupasta	58
5.1 Ulkomaisen tuotoksen merkitys välituote- ja lopputuotekäytössä Venäjällä	58
5.2 Tuotoksen vienti ja tuonti Suomen ja Venäjän välillä	60
6 Arvonlisäyksen suora ja epäsuora vienti Suomesta Venäjälle	66
7 Yhteenveto vientiluvuista	70
8 Transitovienti itään	73

9 Suorat sijoitukset OECD-maiden ja Venäjän välillä	75
10 Arvioita Venäjän talouden pitkän aikavälin kasvunäkymistä	77
10.1 Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutukset	77
10.2 Bruttokansantuotteen tulevan kasvun rajoitteita	79
10.3 Öljyn hintashokin vaikutus Venäjän kehitykseen	81
10.4 Investoinnit ja kokonaistuottavuus talouskasvun taustalla	85
11 Yrityskyselyn tulokset	90
11.1 Taustatietoja vastaajayrityksistä	90
11.2 Arvioita Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksista	94
11.3 Liiketoimintanäkymät vuosina 2014–2020	98
12 Suomen ja Venäjän taloudellisten suhteiden näkymät	107
Summary in English	113
Lähteet	124
Liite: Yrityskyselylomake	127

Tekijöiden esipuhe

Venäjän taloudellinen tilanne on muuttunut merkittävästi huonommaksi tutkimusprojektimme aikana vuosina 2013–2014. Venäjän tärkeimmän vientituotteen, öljyn hinnan voimakkaalla laskulla, ruplan kurssin jyrkällä devalvoitumisella ja Ukrainan kriisillä on oma vaikutuksensa erityisesti lyhyen ja keskipitkän aikavälin talousnäkyymiin. Myös pitkää aikaväliä koskevat arviot ovat tulleet pessimistisemmiksi. Tämä heijastaa sitä, että poliittiset jännitteet länsimaiden ja Venäjän välillä ovat lisääntyneet ja investointi-ilmapiiri on heikentynyt. Lisäksi useat arviot energian hintakehityksestä ja Venäjän talouden uudistumiskyvystä ovat aiempaa pessimistisempiä.

Parin viime vuoden kokemusten ei kuitenkaan pidä antaa liikaa vaikuttaa 15–20 vuoden päähän ulottuviin arvioihin. Venäjällä on yhä useita mahdollisia kehityspolkuja. Näitä pyrimme arvioimaan raportin tulevaisuuteen suuntautuviissa luvuissa. Kansainvälispoliittinen tilanne ehtii muuttua tarkasteluajanjaksolla useaan kertaan. Energian hinta on menneisyydessäkin kehittynyt vaikeasti ennakoitavalla tavalla. Sillä on Venäjän energiariippuvuuden vuoksi keskeinen merkitys jatkossakin. Toinen taloudelliseen kasvuun oleellisesti vaikuttava tekijä on se, miten Venäjän taloutta kyetään uudistamaan ja monipuolistamaan prosessi- ja tuoteinnovaatioiden avulla sekä hyötymään täysimääräisesti WTO:n jäsenyydestä. Tämä edellyttää Venäjän markkinoiden toimintaa edistäviä institutionaalisia uudistuksia. Nykyinen kriisi voi toimia tässä herättelijänä. Toisessa ääripäässä Venäjä voi poliittisista syistä kääntyä sisäänpäin, jolloin uudistusvauhti hidastuu.

Suomen vienti- ja investointinäkymät Venäjälle seuraavat kiinteästi Venäjän yleistä talouskehitystä. Markkinaosuuksia voidaan sekä voittaa että menettää. Vaikeissakin oloissa yksittäisillä yrityksillä on mahdollisuuksia menestyksekkääseen liiketoimintaan. Venäjän markkinat ovat Suomen lähellä, maidemme tuotantorakenteet täydentävät suhteellisen edun periaatteen mukaisesti toisiaan ja Venäjän talouden rakennemuutos tarjoaa kysyntää erilaisille tavaroille ja palveluille.

Kiitämme TT-säätiötä projektimme rahoituksesta ja kyselyymme vastan-neita yrityksiä arvokkaista tiedoista ja näkemyksistä.

Helsingissä helmikuussa 2015

Ville Kaitila Markku Kotilainen

Öljy ja uudistukset ratkaisevat – Venäjän merkitys Suomen elinkeinoelämälle

Tiivistelmä: Tutkimuksessa arvioidaan Venäjän markkinoiden merkitystä Suomen elinkeinoelämälle. Venäjän talouden rakenteiden analyysin jälkeen tarkastellaan ja selitetään ekonometrisesti Suomen viennin kehitystä. Kun kaikki jälleenvienti poistetaan vientitilastoista, Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä oli noin 8 prosenttia vuosina 2007–2013. Osuus toipui täysin vuoden 2009 pudotuksestaan. Suomen osuus Venäjän tuonnista on kuitenkin alentunut jyrkästi erityisesti viime vuosina. Kehitys on samanaista kuin Suomen osuudessa maailmankaupasta, mikä viittaa siihen että syynä on suomalaisen vientituotannon yleinen reaalisen ja hintakilpailukyvyyn heikentyminen. Verrattuna Suomen koko vientiin, Suomessa valmistettua tuotosta viedään Venäjälle erityisesti kotitalouksien käyttöön ja investointeihin. Vaikka tuotos on pääosin tehdasteollisuuden valmistamaa, viennin arvonlisäyksestä huomattava osa on palvelualojen tuottamaa. Venäjän WTO-jäsenyys tukee Suomen vientiä, mutta monet muut tekijät jarruttavat Venäjän tulevaa talouskasvua selvästi enemmän kuin kuluneella vuosikymmenellä. Erityisesti raakaöljyn hinnan heilahteluiden vaikutus Venäjän talouteen on huomattavan suuri. Kansainvälinen avoimuus ja markkinoiden toimintaa parantavat uudistukset Venäjällä olisivat paras ja kestävin tapa tukea Venäjän talouskasvua ja Suomen Venäjänvientiä.

Asiasanat: Suomi, Venäjä, talouskasvu, yritykset, ulkomaankauppa, öljy, uudistukset.

Oil and Reforms – Shaping the Significance of Russia for Finnish Business

Summary: We examine the significance of Russian markets for Finnish business. After analysing Russia's economic structures we evaluate and use econometrics to explain the development of Finnish exports there. If all re-exports are removed from export statistics, Russia's share in Finnish goods exports was about 8 per cent in 2007–2013. The share recovered fully from its decline in 2009. However, Finland's share in total Russian imports has been declining, and particularly so during the past few years. The trend has been similar to the trend in Finland's share in world trade. This indicates that the reason is a general decline in product-related and price competitiveness of Finnish exports. Relative to all Finnish exports, the exports to Russia of output manufactured in Finland is more specialised in final goods for households and investments than in intermediate goods. Even though the exported output is mainly produced by manufacturing industries, a considerable part of the exports of value added is produced by service sectors. Russia's WTO membership supports Finnish exports, but many other factors will tend to suppress Russia's future GDP growth more than has been the case during the past decade. The impact of crude oil price fluctuations on Russia's economy is particularly large. International openness and market-oriented reforms would be the best and most sustainable way to support economic growth in Russia, and Finnish exports there.

Keywords: Finland, Russia, economic growth, firms, foreign trade, oil, reforms.

Yhteenveto

Kokonaistuotannon kasvu on ollut ripeää, kiitos raakaöljyn hinnan nousun

Venäjän kokonaistuotanto (bkt) kasvoi vuosina 1995–2013 keskimäärin 3,6 prosenttia. Tämän ajanjakson keskivaiheille osuu kymmenen vuoden mittainen hyvin nopean talouskasvun aika, jolloin keskimääräinen bkt:n kasvuvauhti oli 6,9 prosenttia vuodessa. Vaikka kasvua tukivat 1990-luvulla ja aivan 2000-luvun alussa tehdyt uudistukset, suuri merkitys kasvun vauhdittajana oli Venäjän päävientituotteiden (erityisesti raakaöljyn) maailmanmarkkinahintojen voimakkaalla nousulla. Se on tukenut investointeja ja kulutusta sekä siten bkt:n kasvua.

Kumulatiivinen hyvinvointihyöty vaihtosuhteen eli vienti- ja tuontihinnojen suhteen noususta vuosina 1995–2013 on melkein 2,4-kertaisesti vuoden 2013 bruttokansantuote. Tämä on ollut merkittävä piristysruiske Venäjän taloudelle. Venäjän vaihtosuhte parani vuosina 2000–2013 kolmanneksi eniten koko maailmassa.

Kiinteiden investointien osuus bruttokansantuotteesta oli alimmillaan vajaat 15 prosenttia vuonna 1999, mutta osuus on sittemmin elpynyt 22 prosenttiin. Tämä on kuitenkin edelleen hyvin alhainen luku ottaen huomioon kiinteiden investointien tarve Venäjällä, ja se heikentää talouden kasvunäkymiä.

Raakaöljyn hinnan vaihtelut ovat heiluttaneet Venäjän taloutta niin ylös kuin alaskin. Venäjän talouden riippuvuus raakaöljyn ja muiden raaka-aineiden heiluvista maailmanmarkkinahinnoista tekee maan talouskehityksen ennustamisesta vaikeaa. Lisäksi vakaasti korkeana pysyttelevät maailmanmarkkinahinnat eivät nopeuta Venäjän talouskasvua, vaan niiden on kivuttava aina vain korkeammalle.

Monenlaisia kasvun rajoitteita

Venäjän talouskehitys riippuu nykyisin aiempaa enemmän vaihtosuhteen kehityksestä. Tämä johtuu monesta seikasta. *Ensinnäkin* yhteiskunnallisten uudistusten tahti on hidastunut tai osin jopa taantunut, mikä jarruttaa talouden rakennemuutosta. Taloudelliset instituutiot ja infrastruktuuri ovat tulotasoon verrattuna hyvin alikehittyneet (EBRD, 2013), byrokraatia on liiallista ja korruptio yleistä. Poliittinen johto on enenevästi autoritaarinen, ja osa johdosta suhtautuu kansainvälistymiseen kielteisesti.

Toiseksi talouden kapasiteetin käyttöaste on jo noussut kohtalaisen korkealle tasolle sekä työllisyyden että fyysisen pääoman osalta. Vapaata tuotantokapasiteettia ei enää ole olemassa sillä tavoin kuin sitä oli vuosisadan vaihteessa. Investointien merkitys on aiempaa suurempi, mutta investointiaste on edelleen alhainen. Öljysektori tarvitsisi suuria investointeja Länsi-Siperian öljykenttien tuotannon kääntyessä laskuun. Niiden tekemistä kuitenkin osaltaan vaikeuttaa se, että Ukrainan kriisin vuoksi asetetut talouspakotteet kieltävät öljynporausteknologian tuonnin länsimaista. Työllisyysaste on puolestaan suhteellisen korkea ja työttömyysaste matala. Samaan aikaan työikäisen väestön määrä kääntyy laskuun.

Kolmanneksi Venäjällä on jo eräillä toimialoilla saavutettu kohtalaisen korkea tuottavuuden taso, joten kehittyneiden teollisuusmaiden kiinnikurominen ei enää ole yhtä helppoa kuin aikaisemmin. Tuottavuuden kasvupotentiaalia on kuitenkin vielä erityisesti tavaratuotannossa.

Neljänneksi työvoimakustannusten nousu on ollut jo pitkään, lähinnä vuoden 2005 jälkeen, työvoiman tuottavuuden kasvua nopeampaa ja ruplan reaalin efektiivinen kurssi on ennen vuonna 2014 alkanutta heikkenemistään vahvistunut, mikä on heikentänyt vientiteollisuuden hintakilpailukykyä. Venäjä kärsii ns. Hollannin taudista, millä tarkoitamme laajan energiasektorin muuta teollista toimintaa tukahduttavaa vaikutusta.

Uudistusten puuttuessa Venäjä on käytännössä ulkoistanut talouskehityksensä raakaöljyn arvaamattomille maailmanmarkkinoille. Historiallisesti raakaöljyn hintakehitys on määrännyt Venäjän vaihtosuhteen kehityksen, joka on heiluttanut investointeja ja edelleen bruttokansantuotteen kasvua.

Venäjän viennin arvo on yhden hintakortin varassa

Vientihintojen nousun seurauksena raakaöljyn ja öljytuotteiden osuus Venäjän tavaraviennin arvosta oli vuonna 2013 jo 63 prosenttia. Kaikkien raaka-aineiden osuus oli 80 prosenttia. Viennissä läntisiin teollisuusmaihin raaka-aineiden osuus oli vieläkin suurempi. Venäjä on siten maailmanmarkkinoilla jalostamattomien raaka-aineiden sekä alhaisen jalostusasteen tuotteiden viejä. Suomen tavaratuonnista Venäjältä 89 prosenttia oli raaka-aineita. Kun energiatuotteiden viennin määrä on kasvanut vain hitaasti, niiden hinta – käytännössä raakaöljyn maailmanmarkkinahinta – on heilutellut Venäjän viennin arvoa voimakkaasti.

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista on laskenut selvästi

Venäjän tavaratuonti on tietenkin huomattavan heterogeenista verrattuna sen tavaravientiin ja lisäksi painottunut valmistettuihin tavaroihin. Koneiden, laitteiden ja kuljetusvälineiden osuus on ajan myötä kasvanut. Vuonna 2013 se oli 42 prosenttia. Tärkein tuoteryhmä ovat moottoriajoneuvot ja niiden osat.

Kiina on noussut Venäjän tavaratuonnissa selvästi tärkeimmäksi kauppakumppaniksi ja Saksa on jäänyt toiseksi. Kiinan osuus on noussut tasaisesti ja se ylsi UNCTADin tilastojen mukaan 16 prosenttiin vuonna 2013. Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista kasvoi vuoteen 2005 asti, jolloin se oli 4,8 prosenttia. Sen jälkeen Suomen osuus on alentunut enemmän kuin minkään muun maan. Vuonna 2013 osuus oli 2,1 prosenttia.

Koska Suomen kansantalous on suhteellisen pieni ja vientituotevalikoima suppeahko, olisi epätodennäköistä, että Suomen osuus Venäjän tavaratuonnin arvosta voisikaan pysyä kovin korkeana venäläisten ostovoiman kasvaessa. Suomen osuus on kuitenkin edelleen sama kuin kansantaluutena paljon suuremman Britannian, kaksinkertainen Ruotsiin nähden, yli kolminkertainen Tanskaan verrattuna ja yli nelinkertainen Norjaan verrattuna. Läheinen maantieteellinen sijainti ja suomalaisten tuotteiden vakiintunut asema Venäjän markkinoilla tukevat Suomen osuutta Venäjän tuonnissa.

Jälleenviennin aleneminen synkistää arviota viennin kehityksestä

Suomen tavaravienti nousi Venäjän voimakkaan talouskasvun vuosina 1999–2008 vahvasti. Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä oli korkeimmillaan 11,6 prosenttia vuonna 2008. Vuonna 2013 se oli kaksi prosenttiyksikköä tätä alempi ja vuoden 2014 aikana aleni edelleen ruplan eurokurssin heikkenemisen ja talouspakotteiden seurauksena. Tammi-marraskuussa 2014 Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä oli 8,4 prosenttia.

Suomen käypähintainen vienti ja Venäjän käypähintainen bkt muuttuivat suhteellisen samaa tahtia, kunnes Venäjän talous alkoi toipua vuoden 2009 kriisistään. Venäjän koko tavaratuonti on kehittynyt senkin jälkeen hyvin samaa tahtia kuin Venäjän bkt. Suomen tavaraviennin arvo on siten pudonnut keltasta viime vuosina.

Kun Suomen tavaraviennistä puhdistetaan koko jälleenvienti, Suomen vienti Venäjälle on kuitenkin kehittynyt samaa tahtia kuin Suomen koko tavaravienti. Jälleenvienti on tavaroita, jotka kirjataan tuonniksi Suomeen

ja viedään edelleen. Jälleenviennissä on oltava jokin (pieni) kotimainen arvonlisäkomponentti, esim. pakkaamisen tai varastoinnin muodossa. Jälleenviennin merkitys Suomen kansantalouden arvonlisäyksen kannalta on siten hyvin vähäinen. Tullin mukaan Suomen Venäjän-viennistä oli jälleenvientiä suurimmillaan vuonna 2008 lähes 39 prosenttia. Vuonna 2013 se oli enää 24 prosenttia, mikä on sekin paljon enemmän kuin jälleenviennin osuus Suomen koko viennistä.

Tärkein vientitavararyhmä Suomesta Venäjälle on koneet, laitteet ja kuljetusvälineet (pl. matkapuhelimet ja moottoriajoneuvot). Matkapuhelimia ei enää valmisteta Suomessa, kun taas moottoriajoneuvot ovat olleet jälleenvientiä, joten tätä tuoteryhmää on perusteltua tarkastella ilman näitä tuotteita. Tämän suhteellisen heterogeenisen tuoteryhmän osuus koko tavaraviennistä on ollut noin 27–30 prosenttia. Vuoden 2008 jälkeen kemiallisten aineiden ja tuotteiden osuus on noussut nopeasti noin 20 prosenttiin. Valmistettujen tavaroiden (mm. paperin ja pahvin) osuus on myös noussut viime vuosina ja se on nyt noin 20 prosenttia. Suomesta viedään Venäjälle pääasiassa valmistettuja ja jalostettuja tuotteita.

SITCin 3-numeroluokittelulla Suomen tärkein vientitavara kymmenen prosentin osuudella on paperi ja pahvi. Tässä tuoteryhmässä Suomella on lisäksi huomattava markkinaosuus, hieman yli 20 prosenttia kaikesta Venäjälle tuodusta paperista ja pahvista. Tätä suurempi markkinaosuus Suomella on nikkeliissä, valmistamattomissa turkisnahoissa ja kuparissa, joiden yhteenlaskettu osuus Suomen Venäjän-viennistä on vajaat 4 prosenttia. Tärkeitä markkinaosuuksia on myös mm. kivennäisöljytuotteissa ja eteenipolymeereissä.

Matkailupalvelujen vienti Suomesta Venäjälle on kasvanut nopeasti

Muiden kuin matkailupalvelujen vienti Venäjälle on vähentynyt, ja Venäjän osuus tästä viennistä on laskenut neljään prosenttiin. Matkailupalvelujen viennin käypähintainen arvo sen sijaan nousi 1,2 miljardista eurosta vuonna 2005 2,1 miljardiin euroon vuonna 2012, eli keskimäärin 18 prosenttia vuodessa. Venäjän osuus Suomen kaikesta matkailupalvelujen viennistä on noussut jatkuvasti. Vuonna 2004 Venäjän osuus oli 23 prosenttia ja vuonna 2012 jo 45 prosenttia.

Suomen vienti Venäjälle painottunut lopputuotteisiin kotitalouksille ja investointihyödykkeisiin

Maailman panostuotostietokannan (WIOD) mukaan kaiken ulkomailta tuotetun tuotoksen osuus Venäjällä käytetystä tuotoksesta (tavarat ja palvelut) on pysynyt suhteellisen vakaasti noin 11,5 prosentissa. Suomen osuus tuontituotoksesta on kuitenkin alentunut selvästi 3,5 prosentista vuonna 2000 vain 1,3 prosenttiin vuonna 2011.

Suhteessa Suomen koko bruttotuotoksen vientiin, suomalaiset yritykset ovat erikoistuneet Venäjän markkinoilla tuotteisiin, jotka menevät kotitalouksien loppukäyttöön, sekä investointitavaroihin. Muilla markkinoilla Suomi on erikoistunut keskimäärin enemmän välituotteiden vientiin yrityksille.

Sekä kaiken ulkomaisen että Suomesta Venäjälle viedyn tuotoksen osuus yritysten välituotekäytöstä Venäjällä on alentunut tasaisesti. Sen sijaan lopputuotekäyttöön venäläisille kotitalouksille menevän ulkomaisen tuotoksen osuus kaikesta heidän käyttämästään tuotoksesta on noussut ajan myötä. Suomalaisen tuotoksen osuus on puolestaan laskenut jyrkästi, joskin aleneminen pysähtyi vuosina 2010–2011. Investointitavaroiden osalta ulkomaat ovat tulleet aiempaa tärkeämmiksi, ja tässä myös Suomi on onnistunut paremmin säilyttämään markkinaosuutensa. Suomalaiset yritykset ovat integroituneet syvemmin tuotantoketjuihin muissa maissa kuin Venäjällä, sillä Venäjän-viennistä suurempi osuus menee lopputuotteiksi kuin Suomen koko viennistä.

Suomen toimialoista merkittävin tuotoksensa viejä Venäjälle on kone- ja laiteollisuus, jonka osuus on 25 prosenttia. Se vie tuotostaan laajasti niin välituotteiksi kuin lopputuotteiksi kotitalouksille ja investointeihin. Muun teknologiateollisuuden osuus on toiset 25 prosenttia. Kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja tekokuitujen valmistuksen osuus kaikesta on vajaat 15 prosenttia, mistä suurin osa menee välituotteiksi. Elintarviketeollisuus on tärkein venäläisille kotitalouksille lopputuotteita vievä toimialamme. Palvelualojen (ilman matkailua) osuus kaikesta tuotoksen viennistä on vain vajaat 6 prosenttia. Suomen tuotoksen vienti Venäjälle jakautuu laajasti Venäjän talouden eri toimialoille ja on siten taloudellisia riskejä pienentävä tekijä.

Arvonlisäyksen viennissä palvelualojen merkitys korostuu

Voimme käyttää myös OECD:n ja WTO:n yhteistä TiVA (Trade in Value Added) -tietokantaa arvioidessamme arvonlisäyksen vientiä Suomesta. Kaikesta Suomessa tuotetusta arvonlisäyksestä vietiin maasta ulos 26,3 prosenttia vuonna 2009. Suoraan ja epäsuoraan Venäjälle viedyn arvonlisäyksen osuus oli vastaavasti 1,8 prosenttia kaikesta Suomessa tuotetusta arvonlisäyksestä. Kaikesta arvonlisäyksen viennistä päättyy Venäjälle noin 7–8 prosenttia.

Suhteessa koko Suomessa tuotettuun arvonlisäykseen vienti Venäjälle on ollut selvästi tärkeintä tevanake-teollisuudelle ja kulkuneuvojen valmistukselle. Kaiken vientiarvonlisäyksen kannalta Venäjän markkinat ovat olleet erityisen tärkeät näiden kahden lisäksi elintarviketeollisuudelle ja kaupanalalle sekä enenevässä määrin rakennusosalalle.

Kun vuosina 1995 ja 2000 noin 60–65 prosenttia arvonlisäyksen viennistä Venäjälle oli peräisin tehdasteollisuudesta, osuus oli vuosina 2005–2009 vain 40 prosenttia. Palvelualojen, erityisesti yhteenlasketun tukku- ja vähittäiskaupan sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnan osuus on kasvanut rajusti. Osuuksiaan ovat kasvattaneet selvästi myös kuljetus, varastointi ja tietoliikenne sekä liike-elämän palvelut.

Arvonlisäyksen avulla tarkasteltuna palvelualojen merkitys on paljon suurempi kuin bruttotuotoksen avulla arvioituna. Tehdasteollisuuden vientituotteisiin onkin varastoitunut paljon palvelualojen arvonlisäystä.

Venäjän-vientimme kärsii Suomen yleisestä kilpailukyvyn heikkenemisestä

Kun kaikki jälleenvienti puhdistetaan pois, Venäjän osuus Suomen viennistä oli noin 8 prosenttia vuosina 2007–2013. Se myös toipui täysin vuoden 2009 pudotuksestaan, joten tässä suhteessa Venäjä säilytti osuutensa Suomen viennissä vuoteen 2013 asti.

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista on pitkällä aikavälillä kuitenkin alentunut. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että pieni Suomi ei pysty suppealla vientituoterakenteellaan vastaamaan vaurastuvan maan laajaan kysyntään, sekä toisaalta siitä, että viime vuosina Suomen koko viennin reaalin ja hintakilpailukyky ovat heikentyneet. Suomen osuus maailman tavarakaupasta laski selvästi vuosina 2008–2012 ja suunnilleen samaa tahtia kuin Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista.

Viennin sijaan tai sen ohella yritysten on mahdollista toimia paikanpäällä Venäjän markkinoilla. Suomen osuus OECD-maista Venäjälle tulleiden suorien sijoitusten koko kannasta oli 3,1 prosenttia vuonna 2012. Venäjä hyötyy suorien sijoitusten ja ulkomaalaisten monikansallisten yritysten läsnäolosta näiden yritysten liiketoimintaosaamisen ja kansainvälisten yhteyksien kautta. Näistä kehittyneistä teollisuusmaista tulleiden suorien sijoitusten kanta oli kuitenkin vain 7,4 prosenttia suhteessa Venäjän bkt:hen vuonna 2010. Venäjälle on tullut paljon suoria sijoituksia esimerkiksi Kyproksesta, mutta tässä on kyse ulkomaiden kautta kiertävästä venäläisestä rahasta.

Venäjän WTO-jäsenyys tukee Suomen vientiä

Honkatukian, Kaitilan, Kotilaisen ja Niemen (2012) tutkimuksessa arvioitiin Venäjän vuonna 2012 toteutuneen WTO-jäsenyyden vaikutuksia Suomen vientiin Venäjälle. Viennin sinne arvioitiin kasvavan WTO-jäsenyyden ansiosta runsaat parikymmentä prosenttia perusuran yläpuolelle. Yksittäisistä toimialoista vaikutus on merkittävin koneiden ja laitteiden viennissä, jonka arvioitiin nousevan noin 34 prosenttia perusuran yläpuolelle 2020-luvun alussa. Rakentamisen, kaupan ja kuljetuspalvelujen vienti nousisi parhaimmillaan noin 30 prosenttia perusuran yläpuolelle, yrityspalvelujen vienti noin 20 prosenttia ja sähkölaitteiden vienti noin 18 prosenttia. Ero perusuraan eli siihen, että Venäjä ei olisi WTO:n jäsen, pienenee tämän jälkeen.

Öljyn hintashokin vaikutus Venäjän talouteen on lyhyellä aikavälillä voimakas

Nokkalan, Lehtisen, Kotilaisen, Rantalan, Sunin, Särkän, Jaakkolan, Silverbergin ja Lehdon (2013) tutkimuksessa on muun ohella tehty maailmantalouden NiGEM-mallilla laskelma, jossa raakaöljyn barrelihintä äkillisesti alenee 60 dollaria ja alkaa sitten nousta tasaisesti mallin perusuran mukaisesti sekä lisäksi tuottavuuskasvu hidastuu pysyvästi yhdellä prosenttiyksiköllä. Vuoden 2014 kehitys muistuttaa tätä kehitysskenaariota, vaikkakin raakaöljyn hinta voi palautua Nokkalan ym. (2013) skenaariota nopeammin aikaisemmalle korkealle tasolle.

Tässä skenaariossa Venäjän bkt-kasvu hidastuu perusuraan verrattuna pari vuodeksi melkein 5 prosenttiyksikköä ja Venäjän kotimainen kysyntä alenee noin 17 prosenttia. Tämä vastaa melko hyvin vuosien 2014/2015

vaihteessa tehtyjä Venäjän valtiovarainministeriön ja keskuspankin sekä kansainvälisten taloudellisen yhteistyön organisaatioiden arvioita. Sekä Venäjän bkt:n että kotimaisen kysynnän kasvuvauhti palaisivat kuitenkin suhteellisen nopeasti lähelle perusuraa, mutta ne notkahtaisivat uudelleen heikon tuottavuuskasvun vuoksi. Vuonna 2030 bkt:n taso olisi 13 prosenttia ja kotimaisen kysynnän taso 24 prosenttia alempi kuin mallin perusurassa.

Öljyn hinta ohjaa investointeja ja siten talouskasvua pidemmälläkin aikavälillä

Historiallisesti raakaöljyn hintakehitys on määrännyt Venäjän vaihtosuhteen kehityksen, joka on heiluttanut investointeja ja edelleen bruttokansantuotteen kasvua. Vuosina 1995–2013 Venäjän vaihtosuhte parani lähes yhden prosentin silloin, kun raakaöljyn hinta nousi kaksi prosenttia. Vaihtosuhteen muutos on monetaarinen ilmiö eikä sellaisenaan vaikuta suoraan bkt:n määrään. Vaihtosuhteen neljän prosentin paraneminen on kuitenkin vastannut muun muassa investointitoiminnan vahvistumisen kautta bkt:n yhden prosentin kasvua.

Kaitilan (2015) Solowin kasvumallia käyttävässä laskelmassa Venäjälle on vuosille 2013–2030 rakennettu neljä skenaariota riippuen yhtäältä siitä, pysyykö raakaöljyn nimellinen dollarihinta keskimäärin vakaana vuoden 2013 tasolla vai nouseeko se neljä prosenttia vuodessa, sekä toisaalta siitä, tehdäänkö maassa tuottavuuskehitystä parantavia uudistuksia vai ei. Pessimistisimmässä mutta nykynäkymin yhä todennäköisemmässä skenaariossa keskimääräinen bkt:n kasvu jäisi 1,7 prosenttiin vuodessa, eikä maa kuroisi tuottavuuseroa umpeen länsimaihin verrattuna. Tällöin Venäjän koko tavaratuonnin määrän (volyymin) kasvu voisi olla noin 3 prosenttia vuodessa, ja Suomen tavaraviennin määrän kasvu Venäjälle jonkin verran tätä vähemmän, noin 2 prosenttia vuodessa.

Venäjän talouden kannalta positiivisimmassa skenaariossa, jossa yhdistyvät vaihtosuhteen paraneminen ja uudistukset, talouskasvu olisi keskimäärin 4,2 prosenttia vuodessa ja tavaratuonnin määrän kasvu noin 10 prosenttia vuodessa. Tällöin Suomen viennin määrä voisi kasvaa noin 7 prosenttia vuodessa ruplian reaalisena vahvistumisen ja investointien kasvun vauhdittamana. On toisaalta myös mahdollista, että raakaöljyn hinnan tai uudistusten kehitys on tehtyjä oletuksia synkempi vuosina 2013–2030, millä olisi kielteisiä vaikutuksia talouskasvuun.

Suomen talouden kannalta paras tilanne olisi kuitenkin todennäköisesti se, että matala raakaöljyn hinta tukisi kotimaamme taloutta ja viennin kannalta tärkeiden länsimarkkinoiden kasvua, ja uudistukset Venäjän taloudessa tukisivat talouskasvua siellä.

Yritykset näkevät mahdollisuuksia ja vaikeuksia

Lähetimme tämän tutkimuksen osana kyselyn 1 062:een Suomessa toimivaan, Venäjän markkinoista kiinnostuneeseen yritykseen ja saimme 137 vastausta. Kyselyn ensimmäinen osa koski Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksia ja toinen osa yritysten näkemyksiä liiketoimintansa näkymistä Venäjällä vuosina 2014–2020. Kyselyyn vastattiin touko-kesäkuussa 2014, jolloin Venäjän markkinoiden kehitykseen kohdistui ainakin lyhyen aikavälin epävarmuutta Ukrainan kriisin vuoksi. Tilanne kuitenkin muuttui selvästi huonompaa suuntaan ainakin lyhytaikaisesti vuoden 2014 jälkipuoliskon aikana. Siten vastausten voidaan arvioida olevan liian optimistisia, ellei öljyn hinta palaudu nopeasti aiemmalle korkealle tasolle. Toisaalta, jos kysely olisi toteutettu syksyllä 2014, vastaukset olisivat ehkä voineet olla liian pessimistisiä.

Vastaajayrityksistä 62 prosenttia on tehdasteollisuuden yrityksiä. Suurin osa yrityksistä on pieniä, sillä vain joka kuudennella yrityksellä henkilöstön määrä Suomessa on vähintään 250 henkilöä. Yrityksistä 45 prosentilla on henkilöstöä Venäjällä, yhteensä vajaat 7 000 henkilöä. Vastaajayritysten pienestä koosta johtuen ne kattavat Suomen Venäjän-viennistä vain 12 prosenttia ja tytäryritysten työllisyydestä siellä noin 14 prosenttia. Tässä suhteessa vastaajajoukko ei ole edustava. Noin 40 prosentille vastaajista Venäjän markkinat ovat kuitenkin tärkeitä tai erittäin tärkeitä, enemmän pienille kuin suurille yrityksille.

Vastausten mukaan liiketoimintaympäristö ei ole muuttunut viime aikoina eikä sen arvioida lähiaikoina muuttuvankaan. Tullitariffeissa ja -menettelyissä arviot olivat aavistuksen positiivisia, mutta viennin teknisen sääntelyn, suorien sijoitusten sekä teollis- ja tekijänoikeuksien suojan osalta aavistuksen negatiivisia. Erot olivat kuitenkin hyvin pieniä. Isomat yritykset kokivat kehityksen olleen tai olevan myönteistä ja pienemät yritykset kielteistä.

Liiketoiminnan näkymiä vuosina 2014–2020 koskevien kysymysten tulkinta on vaikeaa vuoden 2014 loppupuolella tapahtuneen ruplan kurssiromahduksen ja näkymien epävarmuuden vuoksi. Siksi on parempi verrata pienten ja suurten yritysten sekä eri toimialojen näkymiä toisiinsa.

Tukku- ja vähittäiskaupan yritykset arvioivat keskimääräistä enemmän Venäjän-liiketoimintansa ja niihin liittyvän Suomessa olevan henkilöstönsä määrän pienenevän. Teknolוגiateollisuus ja liikkeenjohdon konsulttiyritykset arvioivat kasvun jatkuvan. Kaiken kaikkiaan joka neljännessä vastaajayrityksessä oli mielenkiintoa lisätä suoria sijoituksia Venäjällä, mutta toisaalta noin 7 prosenttia arvioi supistavansa toimintaansa siellä.

Keskeiset syyt investoida Venäjälle ovat vastaajayritysten mukaan isot ja kasvavat lähellä sijaitsevat markkinat sekä tarve olla läsnä näillä markkinoilla. Venäjän markkinoiden parhaiksi puoliksi mielletään lisäksi muun muassa oman liiketoiminnan kannattavuus, oma vahva brändi, ei vielä liikaa kilpailua (ainakaan kaikilla aloilla) sekä hyvät yhteistyökumppanit (joillain vastaajayrityksillä). Venäjän markkinoiden vaikeimpia puolia ovat arvaamattomuus, byrokratia, korruptio, protektionismi, tullitariffit, Venäjän tullin ja viranomaisten toiminta, Venäjän yritysmaailman lyhytjänteisyys, kielitaito, maan suuri koko, kilpailu (joillain aloilla), kumppanien ja pätevän henkilöstön löytäminen (joillain vastaajayrityksillä) sekä ruplan heikkous (siis jo ennen sen varsinaista romahdusta).

Näkymät

Venäjän talouden sekä samalla Suomen sinne suuntautuvan viennin ja investointien näkymät kannattaa jakaa kolmeen eri aikahorisonttiin: 1) lyhyt aikaväli (alle 3 vuotta), 2) keskipitkä aikaväli (noin 5 vuotta) ja 3) pitkä aikaväli (tässä julkaisussa 5–15 vuotta). Kullakin ajanjaksolla on omat taloudelliset ja poliittiset erityispiirteensä.

Lyhyttä aikaväliä leimaavat öljyn hinnan romahdus, ruplan voimakas devalvoituminen, Ukrainan kriisi ja siihen liittyvät sanktiot sekä pitkälle näiden seurauksena Venäjän talouden (ehkä syväkin) taantuma. Suomen Venäjän-viennin arvo supistui vuonna 2014 vajaat 15 prosenttia. Vuonna 2015 se supistunee noin 10 prosenttia ja todennäköisesti jonkin verran myös vuonna 2016. Ruplan voimakas devalvoituminen ja kauppapakotteet lisäävät mielenkiintoa tehdä suoria sijoituksia Venäjälle. Lyhyen aikavälin riskit toisaalta jarruttavat investointitoimintaa. Lisäksi Venäjällä on asetettu uusia rajoituksia ulkomaalaiselle omistukselle eräillä toimialoilla. Nämä lyhyen aikavälin ongelmat heijastuvat talouskehitykseen myös keskipitkällä aikavälillä.

Ukrainan kriisin synnyttämistä sanktioista ainakin osa voi jatkua useita vuosia, koska Krimin liittäminen Venäjään varjostaa taloussuhteita. Jos Itä-Ukrainan tilanne saataisiin vakautettua, osa sanktioista voitaisiin poistaa

tai niiden tulkinta ainakin käytännössä voisi väljentyä. Öljyn hinta ja rullan kurssi alkanevat asteittain vahvistua kansainvälisen talouden elpymisen myötä. Tällöin Venäjän talouskasvu voi lyhytaikaisesti vahvistua. Samalla Suomen vienti Venäjälle voi kääntyä kasvuun parin vuoden kuluttua.

Pitkällä aikavälillä keskeiset Venäjän taloudelliseen kehitykseen vaikuttavat tekijät ovat energian hinnan kehitys ja Venäjän talouden kyky tuotannollisen perustansa vahvistamiseen sekä väestökehitys. Ensin mainittu riippuu oleellisesti energian tuotannon ja kysynnän kehityksestä muualla maailmassa. Yhdysvaltojen liuskeöljyn ja -kaasun tuotannon kasvu sekä Kiinan kokonaistuotannon kasvun hidastuminen vaikuttavat negatiivisesti energian hintaan. Säilyttääkseen nykyisen energiantuotannon tasonsa Venäjän täytyy investoida uusien öljy- ja kaasukenttien hyödyntämiseen. Vieläkin tärkeämpää olisi, että Venäjä pystyisi tuote- ja prosessi-innovaatioilla kehittämään muuta tuotannollista toimintaansa ja kohottamaan tuottavuutta. Tämä kuitenkin edellyttää rakenteellisia uudistuksia ja taloudellisen toiminnan vapauttamista sekä myönteistä investointi-ilmapiiiriä ja suoria ulkomaisia sijoituksia.

Suomen Venäjän-viennin näkymät ovat lyhyellä aikavälillä heikot. Pitkällä aikavälillä Venäjän markkinoilla on kuitenkin merkittävä potentiaali suomalaisen vientituotannon ja investointien kannalta. Maailman energia-markkinoiden ja Venäjän talouden oman uusiutumiskyvyn kehityksestä riippuu, mikä Venäjän kokonaistuotannon kasvu tulevaisuudessa on. Venäjän markkinat ovat joka tapauksessa Suomea lähellä, maidemme tuotantorakenteet ovat toisiaan täydentäviä ja Venäjän yhä jatkuva rakenne-muutos tarjoaa yksittäisille yrityksille merkittäviä kasvumahdollisuuksia.

1 Johdanto

Tutkimuksen tavoitteena on laatia ajantasainen raportti Venäjän markkinapotentiaalin merkityksestä Suomelle ja erityisesti suomalaiselle elinkeinoelämälle. ETLAssa on tehty vastaavat tutkimukset vuosina 1986 ja 2003 (Alho ym., 1986; Kotilainen ym., 2003). Venäjän kokonaistuotannon kasvupotentiaalia tutkittiin myös julkaisussa Kaitila (2003). Lisäksi ETLA osallistui Suomen Akatemian Venäjä-tutkimusohjelmaan vuosina 2005–2007 teemalla ”Opening of the Russian Economy” (ks. Sulamaa ja Widgrén, 2005; Kotilainen, 2007; Kaitila, 2007). Viime vuosina ETLAn tutkimusryhmä on osallistunut mm. Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksia selvittäneeseen tutkimukseen Honkatukia ym. (2012) sekä Suomen ja Venäjän välisen liikenteen pitkän aikavälin kehitysnäkymiä kartoittaneeseen tutkimukseen Nokkala ym. (2013).

Koska laajasta taloussuhteiden eri aspekteja käsittelevästä tutkimuksesta on jo kulunut yli kymmenen vuotta, se on tarpeen päivittää keskeisiltä osiltaan. Muutokset sekä Suomen viennin rakenteessa että Venäjän taloudessa ovat olleet tänä aikana mittavia. Venäjän WTO-jäsenyyden asteittainen toteutuminen muuttaa ulkomaankaupan ja suorien sijoitusten toimintaympäristöä lähivuosina. WTO-jäsenyydellä on vaikutusta pidemmälläkin aikavälillä Venäjän talouden kasvupotentiaaliin ulkomaisten investointien ja teknisen kehityksen vauhdittumisen myötä.

Tutkimuksen ajankohtaisuutta lisäävät Suomen teollisuuden viime aikojen suuret rakennemuutokset. Viestintälaitteiden tuotannon ja viennin jyrkkä supistuminen sekä metsäteollisuuden kapasiteetin vähennykset ovat murentaneet viennin perustaa. Taustalla on ollut kysynnän rakennemuutoksia, kilpailun kiristymistä sekä kustannuskilpailukyvyyn heikkenemistä. Suomen tavaraviennin määrä on noin 15 prosenttia matalampi kuin vuonna 2008, ennen finanssikriisin aiheuttamaa taantumaa. Lisäksi vaihtotase on painunut alijäämäiseksi.

Suomen on innovoitava, kohennettava kustannuskilpailukykyään ja hyödynnettävä kasvavia markkinoita. Venäjä on lähellä ja sen talouden kasvuvauhti on pitkällä aikavälillä korkeampi kuin kypsemillä markkina-alueilla, jos Venäjällä uudistetaan taloutta ja/tai jos raaka-aineiden maailmanmarkkinahinnat jatkavat pitkän aikavälin trendinousuaan. Venäläisten kysynnän ja samalla tuonnin rakenne muuttuu sekä elintason nousun että WTO-jäsenyyden myötä. Tämä synnyttää tarvetta varautumiseen myös Suomessa. Venäjän suhteellisen matala kustannustaso on yhtäältä haaste, mutta ennen kaikkea myös mahdollisuus investointeihin ja alihankintaan. Lyhyellä ja keskipitkällä aikavälillä öljyn hinnan lasku, Ukrainan

kriisi ja sen seurauksena molemmin puolin asetetut sanktiot vaikuttavat merkittävästi Venäjän talouden kasvuun ja samalla suomalaisten yritysten vienti- ja investointimahdollisuuksiin. Olisi kuitenkin virhe unohtaa Venäjän markkinat nykyisten ongelmien vuoksi.

Tutkimuksen alussa kuvaamme Suomen ja Venäjän taloussuhteiden institutionaalista perustaa. Seuraavaksi tarkastelemme Venäjän toteutunutta taloudellista kehitystä eri näkökulmista luvussa 3. Tämän jälkeen analysoimme yksityiskohtaisesti Suomen ja Venäjän välistä ulkomaankauppaa ja suoria sijoituksia luvuissa 4–9. Sitten tarkastelemme Venäjän WTO-jäsenyyden synnyttämiä muutoksia sekä erilaisia skenaariota Venäjän talouskehitykselle kasvumallilla ja ETLAn käytössä olevalla maailmantalouden NiGEM-mallilla. Luvussa 11 esittelemme tämän tutkimuksen osana tehdyn yrityskyselyn tulokset. Kyselyllä pystymme etenemään mallilaskelmista konkreettisempiin ja myös ei-mitattavissa oleviin vaikutuksiin. WTO-jäsenyyden vaikutusten lisäksi kysymme yritysten näkemyksiä niiden pitkän aikavälin taloustoimista Venäjällä. Lopuksi esitämme arviomme Suomen ja Venäjän taloussuhteiden näkymistä.

2 EU:n ja Venäjän taloussuhteiden sopimusperusta

Maaailman kauppajärjestön (WTO) piirissä neuvotellut multilateraaliset sopimukset kaupasta ja muista taloustoimista muodostavat tärkeän perustan EU-maiden ja samalla Suomen ulkoisille taloussuhteille. Sen vuoksi Suomessakin odotettiin Venäjän liittymistä järjestöön. Venäjä neuvotteli WTO-jäsenyydestään lähes 20 vuoden ajan. Se toteutui lopulta elokuussa 2012, jolloin maasta tuli WTO:n 156. jäsen. (Ks. http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/russia_e.htm.)

Venäjän WTO-jäsenyyden myötä siellä tapahtuvien taloudellisten toimien ennustettavuus parani ja keskimääräinen tullitaso laski. Jäsenyyden vaikuttaa positiivisesti sekä ulkomaankauppaan että investointeihin. Sopimuksen toimeenpano ei kuitenkaan ole tapahtunut kaikilta osin ongelmitta. Sopimuksen toimivuuteen suomalaisten yritysten näkökulmasta palataan luvussa 11.

Sopimus sisältää eri sektoreita koskevia siirtymäaikoja. Pisimmät niistä ovat yhdeksän vuoden pituisia. Sopimuksen läpimeno Venäjän parlamentissa ei ollut itsestään selvää, koska maassa on ollut protektionistisia intressiryhmiä, jotka ovat kokeneet vapaan kaupan omien etujensa vastaisiksi.

Venäjä on sitoutunut osana WTO:n liittymisehtoja alentamaan tuontituloja, poistamaan suurimman osan tuontilisensseistä ja harmonisoimaan tuotteiden teknisiä ja sanitaarisia (terveys- ja kasvinuojelu-) vaatimuksia vastaamaan kansainvälisiä standardeja. Venäjä on myös sitoutunut parantamaan aineettomien oikeuksien suojaa sekä raportoimaan tulli- ja muun lainsäädännön muutoksista entistä läpinäkyvämmiin ja selvemmin.

Suomen ulkoasianministeriö on kirjannut sopimuksen 10 tärkeintä sitoumusta seuraavasti (<http://www.formin.fi/Public/default.aspx?contentid=253430>):

- 1 teollisuustuotteiden tuontitullit laskevat keskimäärin 7,9 prosentista 6,9 prosenttiin,
- 2 maataloustuotteiden tuontitullit laskevat keskimäärin 13,5 prosentista 11,5 prosenttiin,
- 3 telekom- ja teknologiatuotteet tullivapaiksi (ITA-sopimuksen tuotelistan mukaan),
- 4 vientitulleja ei koroteta nykyiseltä tasoltaan ja suurin osa vientituloista alenee (ml. puutullit),

- 5 sanitaaristen ja teknisten standardien harmonisointi kansainvälisten standardien mukaisiksi,
- 6 ulkomaisten tuotteiden syrjimättömyys suhteessa kotimaiseen tuotteeseen / palveluun,
- 7 palvelualojen avaaminen kilpailulle ja ulkomaisille sijoittajille (tiedetyt rajoitukset säilyvät),
- 8 aineettomien oikeuksien suojan parantaminen ja toimet oikeuksien väärinkäytöksiä vastaan,
- 9 maatalousteollisuuden suoran subventoinnin rajoittaminen sovitujen tavoitteiden mukaan sekä
- 10 selkeä ja oikea-aikainen ilmoittaminen lainsäädännön muutoksista, kauppapartnereiden varoittaminen etukäteen mahdollisista uusista kauppaan vaikuttavista toimenpiteistä.

Suomen EU-jäsenyyden toteuduttua vuonna 1995 päätöksenteko maamme ulkoisia taloussuhteita koskevista sopimuksista siirtyi EU:n toimivaltaan. Suomi neuvottelee siten taloussuhteiden yleisistä puitteista osana EU:ta.

Neuvostoliiton luhistumisen jälkeen Euroopan unioni ja Venäjä neuvottelivat taloussuhteidensa perustaksi Kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen (Partnership and Cooperation Agreement, PCA). Sopimus astui voimaan joulukuussa 1997. Sopimuksen päätavoitteita ovat kaupan ja investointien edistäminen sekä tasapainoisen taloudellisen yhteistyön kehittäminen. Vuosina 2004 ja 2007 sopimus laajennettiin erillisellä pöytäkirjalla kattamaan EU:n uudet jäsenmaat. Sopimuksen lausekkeet kattavat poliittisen vuoropuhelun, kaupankäynnin, investoinnit, taloudellisen ja lainsäädännöllisen yhteistyön, tieteen ja teknologian, koulutuksen, yhteistyön ydin- ja avaruusteknologiassa, ympäristön, liikenteen, kulttuurin sekä laittoiman toiminnan ehkäisemisen. (Ks. esim. Eurooppatiedotus 2011; <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/>.)

Hallinnollisesti korkein yhteistyön foorumi ovat päämiesten huippukokoukset, joita pidetään kahdesti vuodessa. Ministeritasolla pysyvän kumppanuusneuvoston (Permanent Partnership Council) puitteissa järjestetään eri vastuualueiden ministerikokouksia. Lisäksi vuoropuhelua käydään korkeiden virkamiesten tapaamisissa. Myös Euroopan parlamentin ja Venäjän duuman välillä on parlamentaarista yhteistyötä ja mielipiteiden vaihtoa.

PCA-sopimus laadittiin kymmeneksi vuodeksi, mutta sen voimassaoloaika jatkuu automaattisesti, ellei sitä irtisanota. Vuonna 2005 todettiin, että sopimusta on tarve uudistaa. Sen katsottiin olevan osittain vanhentunut

poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten muutosten myötä. Sitä pidettiin laajentuneen yhteistyön kannalta liian kapeana. Sopimus haluttiin myös saattaa sopusointuun Venäjän WTO-jäsenyyden kanssa. Sopimuksen uudistamisesta aloitettiin neuvottelut vuonna 2008. Neuvotteluissa järjestettiin useita kierroksia. Ne etenivät monilla aloilla hyvin ja joillakin aloilla hitaammin. Yksi ongelma sopimuksen laatimisessa oli se, että sen tuli ottaa huomioon kumpaakin osapuolta sitovat muut kansainväliset velvoitteet. Sopimuksen valmistelu kuten myös mm. tapaamiset keskeytettiin Ukrainan kriisin vuoksi.

Käytännössä EU:n ja Venäjän suhteita kehitetään neljällä yhteistyöalueella (*common spaces*), joista sovittiin Pietarin huippukokouksessa vuonna 2003. Näitä ovat: 1) yhteinen talousalue mukaan lukien ympäristöasiat, 2) yhteinen vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alue, 3) ulkoisen turvallisuuden yhteistyöalue sekä 4) yhteinen tutkimuksen ja koulutuksen alue sisältäen kulttuuriasiat.

Taloudellisella yhteistyöalueella keskeisiä kysymyksiä ovat ulkomaankauppa ja suorat sijoitukset. Näissä kysymyksissä Venäjän WTO-jäsenyyden on merkittävä globaali sopimusperusta. Erityistä huomiota taloudellisella yhteistyöalueella kiinnitetään energiayhteistyöhön, jolla on merkittävä rooli kaupassa ja sijoituksissa. Erikseen mainittuja yhteistyön kohteita ovat lisäksi mm. liikenneverkot, tietoliikenne ja ympäristökysymykset. Taloudellisella yhteistyöalueella pitkän aikavälin tavoitteena on EU:n ja Venäjän välinen vapaakauppasopimus.

Yhteisen vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueella taloudellisesti merkittävä asia on ihmisten liikkuminen ja sen puitteissa erityisesti suunnitelma viisumivapaudesta. Osittaista helpotusta liikkumisessa on saatu aikaan vuonna 2007 voimaan tulleella viisumihelpotussopimuksella.

Ulkoisen turvallisuuden yhteistyöalueella on tarkoitus mm. keskustella konfliktien ehkäisystä ja kriisinhallinnasta. Kansainvälisen yhteistyön foorumeja ovat mm. YK, ETYJ ja Euroopan neuvosto, joissa molemmat osapuolet ovat jäseniä. Ukrainan kriisin vuoksi kanssakäyminen tällä yhteistyöalueella on ollut vähemmän harmonista.

Yhteisellä tutkimuksen, koulutuksen ja kulttuurin alueella edistetään kanssakäymistä muun muassa vaihto-ohjelmien muodossa. Tässä työssä yksi sopimusperusta on vuonna 2001 solmittu tiede- ja teknologiayhteistyön sopimus.

Suomen kannalta tärkeä EU:n ja Venäjän yhteistyöalue ovat ns. pohjoisen ulottuvuuden kumppanuudet. EU on sen puitteissa rahoittanut merkit-

tävästi erityisesti ympäristöyhteistyötä. Rahoitusta ovat antaneet lisäksi Venäjä, yksittäiset EU-maat ja kansainväliset rahoituslaitokset. Venäjän ja EU:n rajat ylittävää yhteistyötä rahoitetaan ns. ENPI CBC -ohjelmien puitteissa. Tämä on Euroopan naapuruusinstrumentin (European Neighbourhood Instrument, ENPI) Venäjälle kohdennettu rahoitusmuoto. Suomi on omissa ohjelmissaan antanut lisäksi kansallista rahoitusta. Suomen ohjelmia hallinnoivat maakuntien liitot. Pohjoisen ulottuvuuden piiriin kuuluvat Itämeren alue, Luoteis-Venäjä ja arktiset alueet. Yhteistyöhön osallistuvat EU, Venäjä, Norja ja Islanti.

Jatkossa merkittävä kysymys on, miten EU ja vuoden 2015 alusta aloitettava Euraasian talousliitto järjestävät taloussuhteensa. Euraasian talousliittoon kuuluvat Venäjä, Valko-Venäjä, Kazakstan ja Armenia. Kirgisia liittyy unioniin toukokuussa 2015, jos maan parlamentti ratifioi sopimuksen. Yksi ongelma suhteiden järjestämisessä on se, että kaikki Euraasian talousliiton jäsenet eivät ole WTO:n jäseniä.

Ukrainan kriisi ja Krimin liittäminen Venäjään maaliskuussa 2014 johtivat EU:n ja Venäjän suhteiden kiristymiseen. Tämän seurauksena EU yhdessä Yhdysvaltojen ja muiden läntisten maiden kanssa asetti Venäjälle ja presidentti Putinin lähipiiriin kuuluville henkilöille sanktioita. EU:n osalta taloustoimia venäläisten kanssa on rajoitettu seuraavissa kohteissa:

- 1 venäläisten valtio-omisteisten rahoituslaitosten luotonsaanti EU-maista,
- 2 puolustustarvikkeiden vienti Venäjälle,
- 3 ns. kaksikäyttötuotteiden (sekä siviili- että sotilaskäyttöön soveltuvat tuotteet) vienti sekä
- 4 teknologian vienti öljynporaus- ja arktisiin projekteihin.

Ensimmäiset sanktiot toteutettiin kesäkuussa 2014. Niitä syvennettiin merkittävästi heinäkuussa ja uudestaan syyskuussa.

Venäjä asetti EU-maille ja muille sanktioita toteuttaneille maille omia näiden maiden elintarvikevientiin kohdistuvia vastapakotteitaan. Pakotteiden alaisen viennin osuus Suomen tavaraviennistä Venäjälle oli vuonna 2013 noin 5–6 prosenttia. Niiden osuus Suomen koko tavaraviennistä oli 0,5 prosenttia. Suhteessa kokonaistuotantoon osuus oli noin 0,15 prosenttia.

EU on lisäksi keskeyttänyt keskustelut viisumivapaudesta sekä kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen (PCA) uudistamisesta. Euroopan investointipankki (EIB) ja Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankki (EBRD) ovat lykänneet uusia rahoitusoperaatioita koskevien sopimusten allekir-

joituksen Venäjän kanssa. Lisäksi on toteutettu kaupp- ja investointiboi-
kotti Krimillä ja Sevastopolissa.

Ukrainan kriisi on tätä kirjoitettaessa kestänyt noin vuoden. Sanktiot ovat olleet voimassa runsaat puoli vuotta. Kriisin laukeaminen ei näytä lähi-
aikoina todennäköiseltä. On hyvin mahdollista, että sanktiot tai ainakin osa niistä, jäävät voimaan useiksi vuosiksi. Niiden kohtalo riippuu Uk-
rainan sisäisestä kehityksestä, Venäjän roolista kriisissä ja läntisten mai-
den strategiavalinnoista.

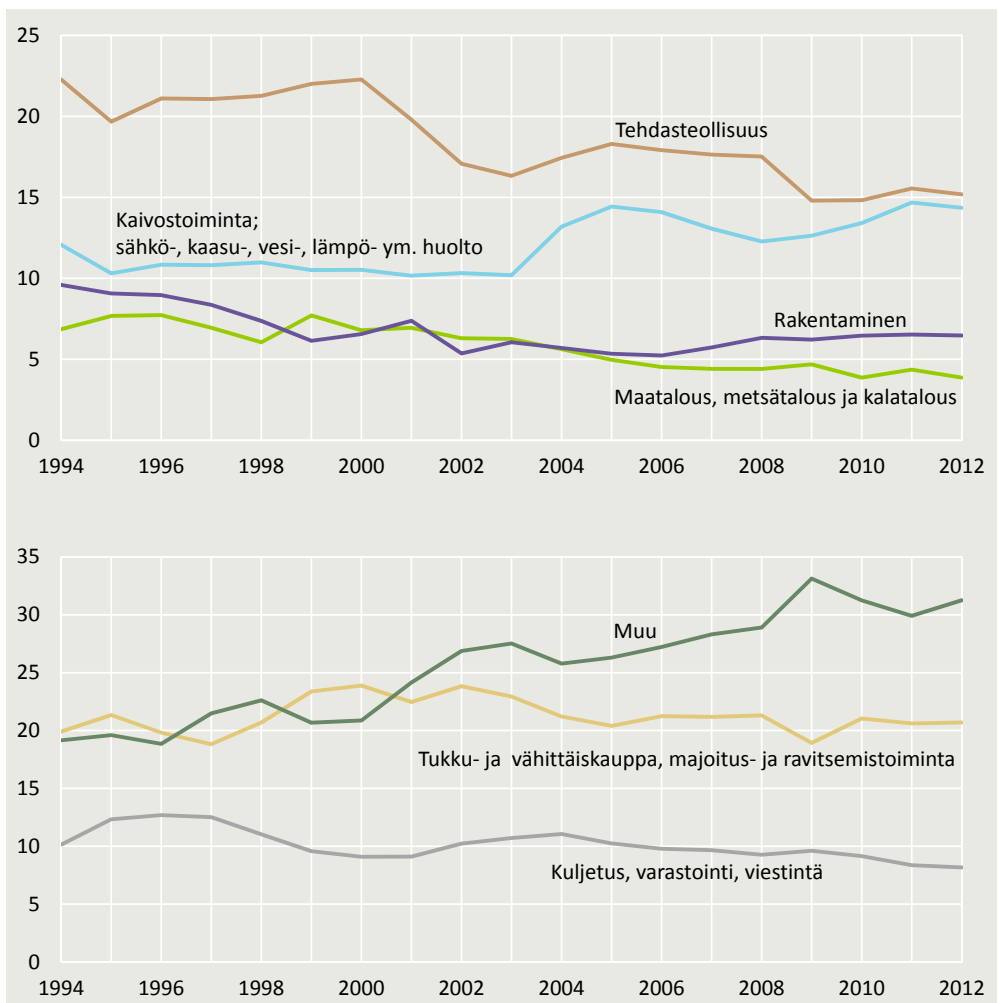
3 Venäjän talouden kehitys

3.1 Venäjän kansantalouden rakenne

Venäjän talouden rakenne on muuttunut sen jälkeen, kun maa avautui ja siirtyi sosialismista markkinatalouteen 1990-luvun alussa. Aiemmin alikehittyneen palvelusektorin osuus käypähintaisesta kokonaisarvonlisäyksestä (bruttokansantuotteesta) on kasvanut, kun taas tehdasteollisuuden ja alkutuotannon sekä rakentamisen osuus on alentunut. Neuvostoliitossa

Kuvio 3.1

Arvonlisäyksen rakenne käyvin hinnoin, % (huomaa eri skaalaus pystyakseleilla)

Lähde: UNCTAD.

merkittävän tehdasteollisuuden osuus pysyi suhteellisen vakaana 1990-luvun ajan noin 21–22 prosentissa koko arvonlisäyksestä. Se on sittemmin alentunut ja oli vuosina 2009–2012 enää noin 15 prosenttia. Alkutuotannon osuus on alentunut tasaisesti alle 4 prosenttiin.

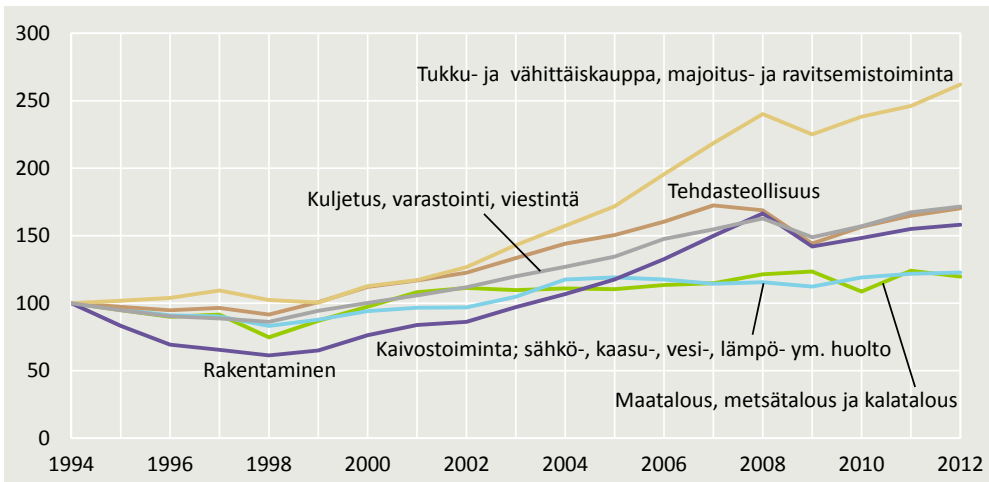
Kaivostoiminnan sekä sähkö-, kaasu-, vesi- ja lämpöhuollon osuus käypähintaisesta bkt:sta nousi vuoden 2003 jälkeen ja on nyt suunnilleen sama kuin tehdasteollisuuden. Palvelujen puolella tukku- ja vähittäiskaupan sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnan osuus on ollut hieman aleneva vuosisadan vaihteen jälkeen. Kuljetuksen, varastoinnin ja viestinnän osuus on alentunut jo pidempään. Muiden palvelujen (ml. mm. rahoitus- ja vakuutus toiminta) osuus on puolestaan kasvanut selvästi. Näissä luvuissa on mukana myös julkinen sektori.

Kuviossa 3.2 on esitetty kiinteähintaisen arvonlisäyksen kehitys kuudella toimialalla. Vuoden 1994 jälkeen arvonlisäys on kasvanut hitaimmin alkutuotannossa sekä kaivostoiminnassa ja infrastruktuuripalveluissa. Kuviossa 3.1 nähdään, että kaivostoiminnan osuus käypähintaisesta arvonlisäyksestä nousi selvästi vuoden 2003 jälkeen. Kasvu ei kuitenkaan näy kiinteähintaisessa aikasarjassa. Tämä ero johtuu myönteisestä suhteellisesta hintakehityksestä kaivostoiminnassa. Tuotoksen määrä esimerkiksi tonneissa mitattuna ei ole kasvanut samassa määrin.

Tehdasteollisuuden, rakentamisen sekä kuljetuksen, varastoinnin ja viestinnän arvonlisäyksen määrä on kasvanut keskimääräistä vauhtia. Raken-

Kuvio 3.2

Arvonlisäyksen määrän kehitys, 1994 = 100

Huom. Kiinteähintaisen aikasarjan perusvuosi on 2005.

Lähteet: UNCTAD ja omat laskelmat.

taminen aleni vuoden 1994 jälkeen eniten tässä näytetyistä toimialoista mutta kasvoi vuosina 1998–2008 suhteellisen nopeasti. Tehdasteollisuuden ja rakentamisen arvonlisäyksen määrä ei ollut vielä vuoteen 2012 mennessä elpynyt vuonna 2007/2008 saavutettuun korkeimpaan tasoonsa asti.

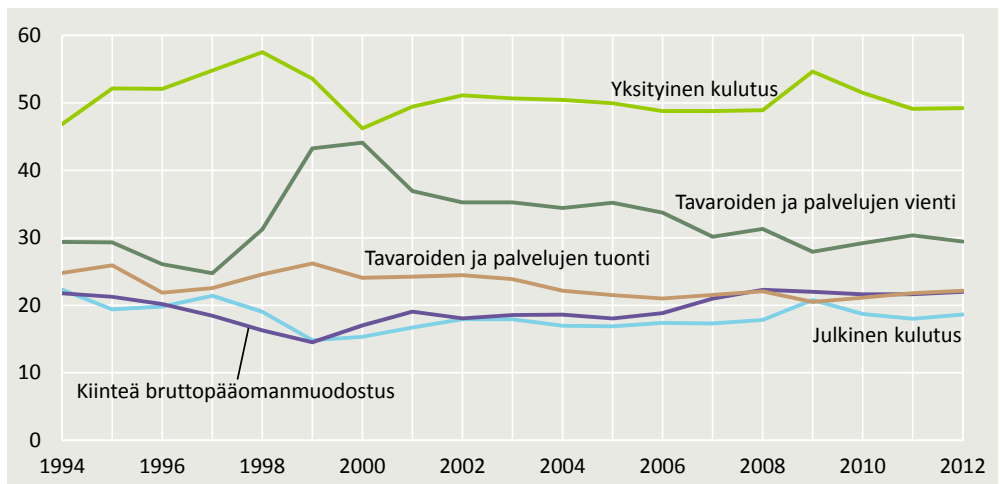
Kiintein hinnoin mitattuna kasvu on ollut selvästi nopeinta tukku- ja vähittäiskaupassa sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnassa. Näissä kasvu kiihtyi selvästi vuoden 2002 jälkeen. Lisäksi vuoden 2009 notkahdus oli kurottu nopeasti umpeen ja kasvu jatkui sitten edelleen nopeana. Tässäkin on eroa käypähintaisen arvonlisäyksen rakenteeseen. Ero johtuu negatiivisesta suhteellisten hintojen kehityksestä näillä palvelualoilla. Tuotavuus on noussut.

Kulutuskysynnän kautta tarkasteltuna Venäjän käypähintaisen bkt:n rakenne on pysynyt suhteellisen muuttumattomana vuoden 1994 jälkeen. Yksityisen kulutuksen osuus on noin puolet ja julkisen kysynnän osuus on vajaat 20 prosenttia. Tulotason noustessa kulutuksen rakenne muuttuu. Tällöin muun muassa elintarvikkeiden osuuden kulutuksesta pitäisi alentua ja palvelujen osuuden nousta.¹

Tavaroiden ja palveluiden tuonnin suhde bkt:hen on laskenut noin neljällä prosenttiyksiköllä vuoden 1999 26 prosentista 22 prosenttiin vuon-

Kuvio 3.3

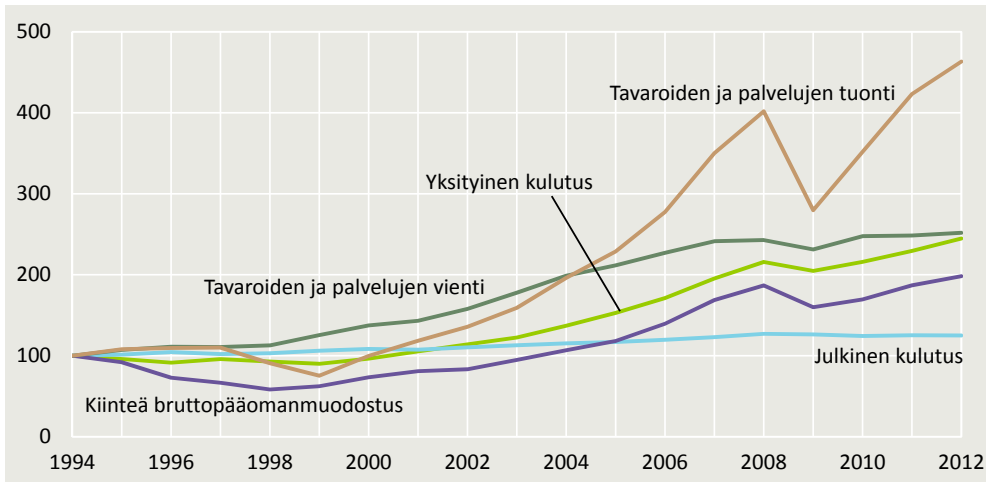
Kysynnän rakenne käyvin hinnoin, % suhteessa bkt:hen

Lähde: UNCTAD.

¹ Näin ei kuitenkaan ole vielä alkanut tapahtua. OECD:n tilastojen mukaan elintarvikkeiden osuus kotitalouksien loppukysynnästä aleni 28,8 prosentista vuonna 2004 25,8 prosenttiin vuonna 2007, mutta nousi uudelleen 28,0 prosenttiin vuonna 2010. Eri kulutusryhmien osuuksien muutokset olivat suhteellisen pieniä vuosina 2004–2011.

Kuvio 3.4

Kysynnän määrän kehitys, 1994 = 100

Huom. Kiinteähintaisen aikasarjan perusvuosi on 2005.

Lähde: UNCTAD.

na 2012. Vastaavasti viennin suhde bkt:hen on vuoden 2007 jälkeen ollut noin 30 prosenttia. Kiinteä bruttopääomanmuodostus (eli kiinteät investoinnit) oli heikoimmillaan alle 15 prosenttia bkt:sta vuonna 1999, mutta se on sittemmin elpynyt 22 prosenttiin. Tämä on edelleen hyvin alhainen luku ottaen huomioon investointien tarve Venäjällä.

Kun tarkastellaan kiinteähintaisia aikasarjoja, havaitaan, että tavaroiden ja palveluiden tuonnin määrä on kasvanut vuoden 1994 jälkeen yli 350 prosenttia. Viennin määrä ei ole kasvanut lainkaan yhtä nopeasti, mutta hintakehitys on enemmän kuin kompensoinut tämän. Öljyn ja muiden vientituotteiden hinnan voimakas nousu ja siten Venäjän vaihtosuhteen reilu paraneminen on sallinut tuonnin määrän rajun kasvun ilman vaihtotaseen alijäämää. Venäjällä on päinvastoin ollut jatkuvasti vaihtotaseen ylijäämä, erityisesti vuosina 1999–2006 hyvinkin suuri. Tätä asiaa käsitellään lisää myöhemmin.

3.2 Venäjän kokonaistuotannon kehitys vuosina 1995–2013

Tuotteiden kysyntä ja markkinoiden kilpailutilanne määräävät ulkomaisien yritysten liiketoimintapotentiaalin kehityksen Venäjällä. Bruttokansantuote (bkt) kertoo markkinoiden kokonaiskoosta. Kysyntä riippuu pitkälti venäläisten tulotason ja ostovoiman kehityksestä. Yksinkertaisin mittari

tälle on bkt henkeä kohti. Tuontituotteiden osalta myös ruplan vaihtokursin kehitys on tärkeä. Ruplan reaalin efektiivinen vaihtokurssi vahvistui vuoden 1999 pohjaltaan indeksiarvosta 47 indeksiarvoon 108 vuonna 2013.² Se vahvistui noina vuosina siten noin 130 prosenttia, mikä on tukenut venäläisten ostovoimaa. Ruplan nimellinen arvo on myös laskenut voimakkaasti joitakin kertoja. Nämä osuvat yksiin raakaöljyn maailmanmarkkinahinnan rajun alenemisen kanssa vuosina 2008–2009 ja 2014.

Käyvin hinnoin mitattuna Venäjän bkt oli alimmillaan vain 2,1 prosenttia EU28-maiden yhteenlasketusta bkt:sta vuonna 1999.³ Vuoteen 2013 mennessä se oli noussut 12,4 prosenttiin. Nimellinen bkt henkeä kohti oli vuonna 1999 vain 5,3 prosenttia Suomen tasosta ja 7,1 prosenttia EU28-maiden tasosta. Vuonna 2013 nämä luvut olivat vastaavasti 31,7 ja 44,3 prosenttia. Näinä vuosina Venäjän bkt:n reaalin kasvu vuoden 2005 hinnoin ja valuuttakurssein oli keskimäärin 4,8 prosenttia vuodessa, kun se oli Suomessa 1,6 prosenttia ja EU28-alueella 1,4 prosenttia.

Bkt:n kasvu syntyy kokonaistuottavuuden, työpanoksen ja pääomakannan kasvun yhteisvaikutuksena. Näiden lisäksi muun muassa vaihtosuhteen kehitys vaikuttaa hyvinvoinnin tasoon, kuten alempana näemme. Venäjän bkt on kasvanut ripeästi vuoden 1998 romahduksen jälkeen lukuun ottamatta vuoden 2009 laskua sekä hidastumista nollakasvuun vuonna 2014. Edellä mainituista tekijöistä työpanoksen kasvu on kokonaistydöllisyydellä mitattuna ollut kohtalaista, sillä alimmalta tasoltaan vuodesta 1998 se nousi 25 prosenttia vuoteen 2013 mennessä. Ripein kasvu ajoitui vuosituhtaan vaihteeseen.

On tärkeää yrittää ymmärtää, mistä lähteistä Venäjän bkt:n kasvu on tullut ja todennäköisesti tulee tulevaisuudessa. Tämä vaikuttaa muun muassa Venäjän tuleviin kasvumahdollisuuksiin sekä ulkomaisten yritysten markkinanäkymiin siellä.

Taloustieteellisessä kirjallisuudessa päädytään tutkimuksesta riippuen hyvin erilaisiin arvioihin siitä, missä määrin Venäjän bkt:n kasvu on ollut seurausta kokonaistuottavuuden ja missä määrin pääomakannan muutoksesta. Kokonaistuottavuuden muutos on työvoiman tuottavuuden ja pääoman tuottavuuden muutoksen painotettu keskiarvo eli se osa bkt:n muutoksesta, joka ei selity työpanoksen ja pääomakannan määrän muutoksella.

² Lähde: World Bank – World Development Indicators.

³ Lähde: UNCTAD.

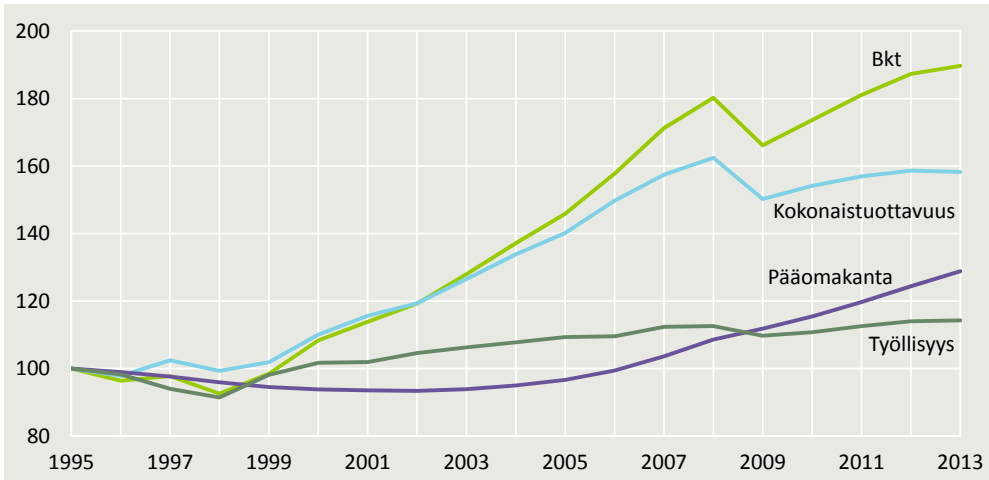
Perinteisen näkemyksen mukaan Venäjän bkt:n kasvu on johtunut valtaosaltaan tai jopa kokonaan kokonaistuottavuuden kasvusta.⁴ Näissä tutkimuksissa on estimoitu Venäjälle pääomakanta käyttäen kiinteiden bruttoinvestointien aikasarjoja. Venäjän bkt:n ja investointien romahdus 1990-luvulla, heikkolaatuiset hintaindeksit sekä epävarmuus vanhan neuvostoliitonaikaisen pääomankannan arvosta markkinataloudessa tekevät kuitenkin arvioista vaikeita ja ainakin osin epäuskottavia.

Viime aikoina on tehty myös pääomakannan palveluvirtatarkasteluja (capital services),⁵ joissa painotetaan enemmän muun muassa lyhytaikaisempia ICT-investointeja. Näiden tietokantojen luvut korostavat pääoman kasvun roolia bkt:n kasvun selittämisessä, jolloin kokonaistuottavuuden kasvun merkitys jää selvästi pienemmäksi kuin perinteisissä pääomakantalaskelmissa.⁶

Kuviossa 3.5 on esitetty indeksimuodossa (1995 = 100) Venäjän bkt:n ja työllisten määrä Maailmanpankin tilastojen mukaan sekä Kaitilan (2015) arviot kokonaistuottavuuden ja pääomakannan kasvukehityksestä vuodesta 1995. Kiinteät investoinnit olivat hyvin matalat ja alenivat 1990-

Kuvio 3.5

Venäjän bruttokansantuotteen (bkt), työllisyyden, kokonaistuottavuuden ja pääomakannan kehitys, 1995 = 100

Lähteet: World Bank (World Development Indicators) ja Kaitila (2015).

⁴ Ks. esim. Rapacki ja Próchniak (2009) sekä Brock (2010). Muiden muassa Kuboniwa (2011) ja Gray ym. (2012) ovat korjanneet laskennallista pääomakantaa kapasiteetin käyttöasteella, jolloin kokonaistuottavuuden merkitys jonkin verran alenee ja pääoman merkitys vastaavasti kasvaa.

⁵ Ks. World KLEMS Basic Tables, July 2013 sekä Conference Board Total Economy Database (TED) (2014).

⁶ Ks. näistä tutkimuksista ja tietokannoista tarkemmin esim. Kaitila (2015).

luvun lopulla. Kun ne alkoivat kasvaa, vaihtui pääomakannan pieneneminen lopulta nousuun. Arviossa kokonaistuottavuuden paraneminen veti talouskasvua vielä 2000-luvun alussa, mutta pääomakannan kasvu on sittemmin ollut tärkein tekijä bkt:n kasvun takana.

Bkt mitataan kiintein hinnoin, mutta on perusteltua ottaa huomioon myös vaihtosuhteen vaikutus. Vaihtosuhte on vienti- ja tuontihintojen suhde. Jos vaihtosuhte paranee vientihintojen nousun ja/tai tuontihintojen alenemisen kautta, maahan voidaan tuoda aiempaa suurempi määrä tuotteita ilman, että kauppatase heikkenee. Venäjän vaihtosuhte on parantunut voimakkaasti, mikä on helpottanut kulutus- ja investointituotteiden hankintaa ulkomailta. Edellä nähtiinkin, että tavaroiden ja palvelujen tuonnin määrä on kasvanut huomattavasti.

3.3 Energiaraaka-aineet ja niiden merkitys Venäjälle

BP:n (2014) mukaan Venäjän osuus maailman tunnetuista raakaöljyvarannoista oli vuoden 2013 lopussa 5,5 prosenttia. Venäjän osuus maailman öljyntuotannosta oli kuitenkin 12,9 prosenttia. Varantojen suhde tuotantoon (reserves-to-production, R/P) oli 23,6 eli nykyisellä tuotantotahdilla nyt tunnetut varannot loppuvat näin monessa vuodessa. Koko maailman R/P-luku on 53,3. Varanto on kuitenkin öljyn hinnan funktio, joten se kasvaa ajan myötä, kun teknologia kehittyy ja hinnan nousu uusien kenttien hyödyntämisen taloudellisesti mahdolliseksi.

Maailman öljynjalostuskapasiteetista on Venäjällä 6,3 prosenttia. Kapasiteetti on kasvanut samaa tahtia kuin maailmalla keskimäärin vuoden 2003 jälkeen. Venäjä vie öljyä lähinnä Eurooppaan, 295 miljoonaa tonnia vuonna 2013. Muualle maailmaan meni 87,5 miljoonaa tonnia. Venäjä pyrkii kasvattamaan Euroopan ulkopuolisten markkinoiden osuutta energian viennissään.

Maakaasun tunnetuista varannoista oli Venäjällä vastaavasti 16,8 prosenttia ja sen R/P-luku oli 51,7 (BP, 2014). Koko maailman R/P-luku oli 55,1. Venäjän osuus maailman maakaasun tuotannosta oli 17,9 prosenttia. Tässä mielessä Venäjä on paremmin tasapainossa muun maailman kanssa maakaasun kuin raakaöljyn tuotannossa. On kuitenkin vaikea sanoa, kuinka suuret lisävarannot näitä raaka-aineita Venäjän arktisilla alueilla on.

Venäjällä on lisäksi suunnattomat kivihiihivarannot. Sen osuus maailman todennetuista varannoista on 17,6 prosenttia. Venäjän osuus maailman kivihiihien tuotannosta on kuitenkin vain 4,3 prosenttia. Siten Venäjän R/P-luku on jopa 452, kun maailman keskimääräinen R/P-luku on 113.

Taulukko 3.1

Korrelaatiokertoimet raakaöljyn hinnan, vaihtosuhteen, kiinteiden investointien määrän ja bkt:n määrän logaritmisten muutosten välillä 1995–2013

	<i>Raakaöljy</i>	<i>Vaihtosuhte</i>	<i>Kiinteät investoinnit</i>	<i>Bkt</i>
Raakaöljy	1			
Vaihtosuhte	0,809	1		
Kiinteät investoinnit	0,566	0,618	1	
Bkt	0,723	0,724	0,930	1

Lähteet: UNCTAD, World Bank (World Development Indicators), Bloomberg ja omat laskelmat.

Venäjän tärkeimpien vientituotteiden – eli energiaraaka-aineiden – maailmanmarkkinahinnan kehitys vaikuttaa voimakkaasti Venäjän bruttokansantuotteen kehitykseen. Venäjä vie paljon raakaöljyä, öljytuotteita ja maakaasua.⁷ Riittää kuitenkin, että tarkastellaan raakaöljyn hintakehitystä, koska näiden tuotteiden hinnat ovat sidoksissa toisiinsa.

Kuviossa 3.6 on esitetty Urals-raakaöljyn maailmanmarkkinahinnan, Venäjän vaihtosuhteen, kiinteiden investointien ja bkt:n prosenttimuutokset edellisestä vuodesta vuosina 1995–2013. Raakaöljyn hintakehitys on määrännyt pitkälti vaihtosuhteen kehityksen, ja vaihtosuhte on selvästi heiluttanut investointeja, joiden korrelaatio bkt:n kasvun kanssa on hyvin korkea. Korkeat korrelaatiokertoimien arvot taulukossa 3.1 kertovat tästä.

Pienimmän neliösumman menetelmää (OLS) käyttäen saadaan tulos, jonka mukaan vuosina 1995–2013 Venäjän vaihtosuhte parani lähes yhden prosentin, kun raakaöljyn hinta nousi kaksi prosenttia. Tulos on tilastollisesti hyvin merkitsevä. Kun vastaavasti selitetään bkt:n muutosta vaihtosuhteen muutoksella, havaitaan, että vaihtosuhteen neljän prosentin paraneminen on vastannut muun muassa investointitoiminnan vahvistumisen kautta bkt:n yhden prosentin kasvua. Tämäkin tulos on tilastollisesti hyvin merkitsevä. Kokonaisuutena ottaen voidaan arvioida, että raakaöljyn hinnan nousu reilulla 7 prosentilla on vastannut bkt:n yhden prosentin nousua.

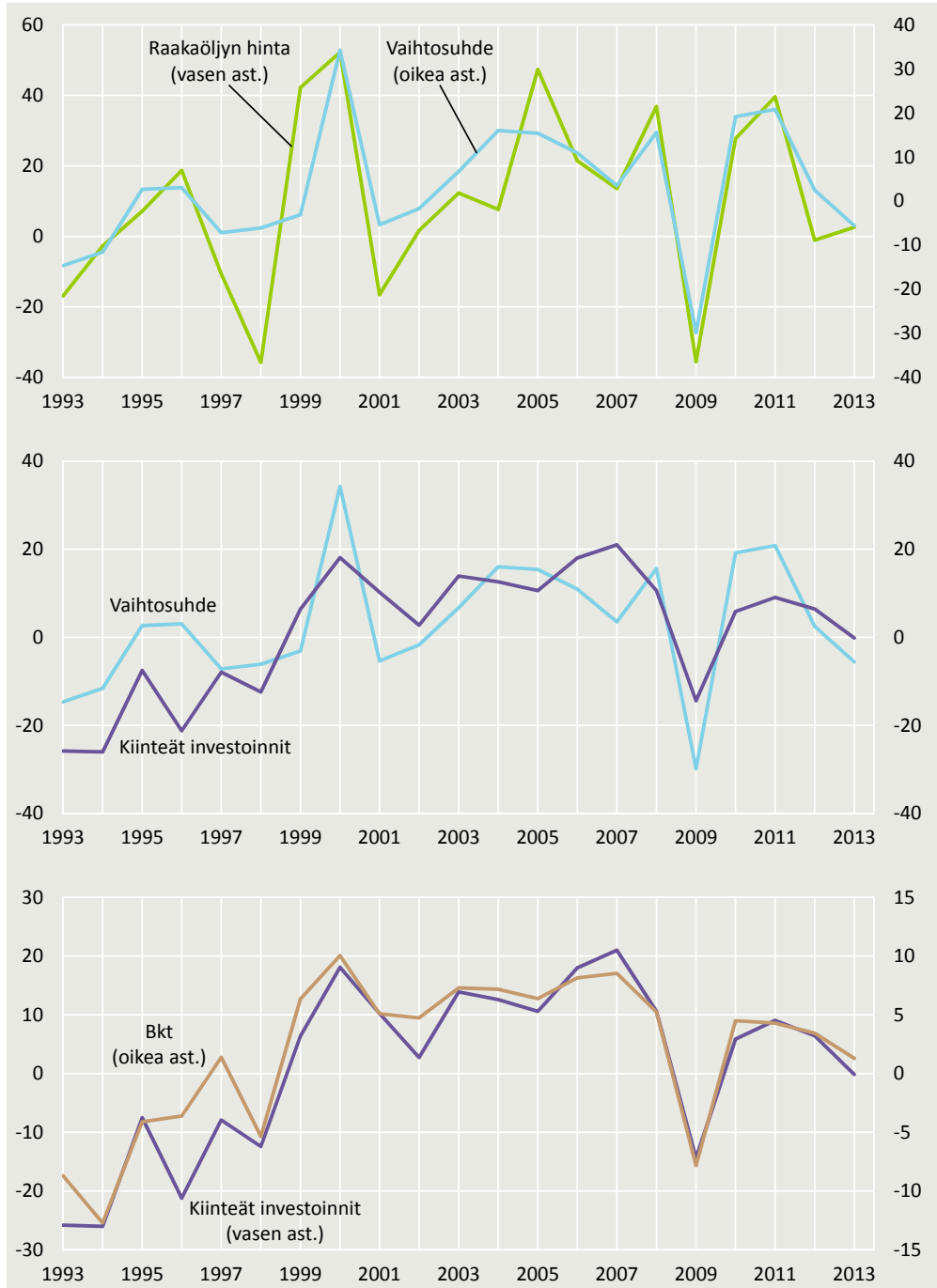
Raakaöljyn maailmanmarkkinahinnan nousu on ollut historiallisesti poikkeuksellisen rajua. Urals-laadun nimellinen vuosikeskiarvohinta dollareissa mitattuna nousi yli seitsemänkertaiseksi vuosien 1998 ja 2013 välisenä aikana. UNCTADin tilastojen mukaan Venäjän vaihtosuhte paranikin vuosina 2000–2013 kolmanneksi eniten koko maailmassa.

Vaihtosuhteen ja bkt:n välinen rinnakkaiselo toimii molempiin suuntiin. Vuonna 1998 Urals-raakaöljyn hinta aleni 36 prosenttia, ja Venäjän bkt laski yli 5 prosenttia. Vuonna 2009 raakaöljyn hinta aleni uudelleen

⁷ Venäjän viennin rakennetta on tarkasteltu tarkemmin alempana.

Kuvio 3.6

Raakaöljyn (Urals) maailmanmarkkinahinnan, Venäjän vaihtosuhteen, kiinteiden investointien ja bkt:n muutokset edellisestä vuodesta, % (huomaa eri skaalaus pystyakseleilla)

Lähteet: UNCTAD, World Bank (World Development Indicators), Bloomberg ja omat laskelmat.

36 prosenttia, ja Venäjän bkt: n aleni lähes 8 prosenttia. Tätä seurasi jälleen toipuminen. Sitten bkt: n kasvu hidastui, kun öljyn maailmanmarkkinahinta oli vuosina 2011–2013 keskimäärin suhteellisen vakaa. Myös vuoden 2014 lopun hinnan laskulla on huomattava vaikutus bkt: n kasvuun. Tätä käsitellään alaluvussa 10.3.

Venäjän talouden riippuvuus raakaöljyn (ja muiden raaka-aineiden) heiluvista maailmanmarkkinahinnoista tekee maan talouskehityksen ennustamisesta vaikeaa. Talouskehitykseen vaikuttaakin muun muassa ajoittain arvaamattomasti muuttuva turvallisuustilanne Lähi-idässä. Lisäksi vakaasti korkeana pysyttelevä maailmanmarkkinahinta ei nopeuta Venäjän talouskasvua, vaan öljyn hinnan on kivuttava aina vain korkeammalle. Niinpä Venäjän talouskasvu hidastui selvästi vuosina 2012–2013, kun raakaöljyn hinta tasaantui. Tarjonnan lisääntyminen maailmanmarkkinoilla liuskeöljyn tuotannon kasvun myötä on yksi tekijä, joka vaikuttaa negatiivisesti öljyn hintaan ja hidastaa Venäjän bkt: n kasvua. Osa Venäjälle Ukrainan kriisin vuoksi asetetuista talouspakotteista kieltää öljyteknologian tuonnin länsimaista. Jos kieltoa ei pureta, se alkaa parin vuoden viipeellä vähentää Venäjän öljyntuotannon määrää.

Lopuksi on todettava, että Venäjän talouskehitys näyttää nykyisin riippuvan aiempaa enemmän vaihtosuhteen kehityksestä. Tämä johtuu monesta seikasta. Ensinnäkin yhteiskunnallisten uudistusten tahti on hidastunut tai osin jopa taantunut, mikä jarruttaa talouden rakennemuutosta. Toiseksi talouden kapasiteetin käyttöaste on jo noussut kohtalaisen korkealle tasolle sekä työllisyyden että fyysisen pääoman osalta. Vapaata tuotantokapasiteettia ei siten enää ole olemassa yhtä paljon kuin vuosisadan vaihteessa. Investointien merkitys on aiempaa suurempi. Työkäisen väestön määrä kääntyy lisäksi laskuun. Kolmanneksi Venäjällä on jo eräillä toimialoilla saavutettu kohtalaisen korkea tuottavuuden taso, joten kehittyneiden teollisuusmaiden kiinnikurominen ei enää ole yhtä helppoa kuin aikaisemmin. Tuottavuuden kasvupotentiaalia on kuitenkin vielä erityisesti tavaratuotannossa (ks. Voskoboynikov ja Solanko, 2014). Neljänneksi työvoimakustannusten nousu on ollut jo pitkään, lähinnä vuoden 2005 jälkeen, työvoiman tuottavuuden kasvua nopeampaa ja ruplan efektiivinen kurssi on vahvistunut, mikä on heikentänyt vientiteollisuuden hintakilpailukykyä. KLEMS-tietokannan mukaan työvoiman kansantulo-osuus nousi 51 prosentista vuonna 1995 64 prosenttiin vuonna 2009. Muutos jyrkkenei vuoden 2005 jälkeen. Venäjä kärsii ns. Hollannin taudista, mikä tarkoittaa energiasektorin muiden tuotantosektoreiden kasvua jarruttavaa vaikutusta.⁸

⁸ Mironov ja Petronevich (2015) identifioivat Hollannin taudin merkkejä Venäjän taloudessa, mutta niitä sotekee heidän mukaansa siirtymätalouteen liittyvä rakennemuutos.

3.4 Vientihintojen voimakas nousu on nostanut elintasoja Venäjällä

Venäjä on selvästi hyötynyt vaihtosuhteensa kehityksestä. Vuosina 1999–2013 vaihtosuhde parani yhteensä 132 prosenttia. Voimme arvioida tämän hyödyn suuruutta kotimaisen reaali bruttotulon (GDI)⁹ avulla. GDI mittaa kotimaisen tuotannon ostovoimaa (ks. esim. Gianella, 2007; Reinsdorf, 2010). Siinä korjataan viennin arvoa vaihtosuhteen muutoksella seuraavan kaavan mukaisesti:

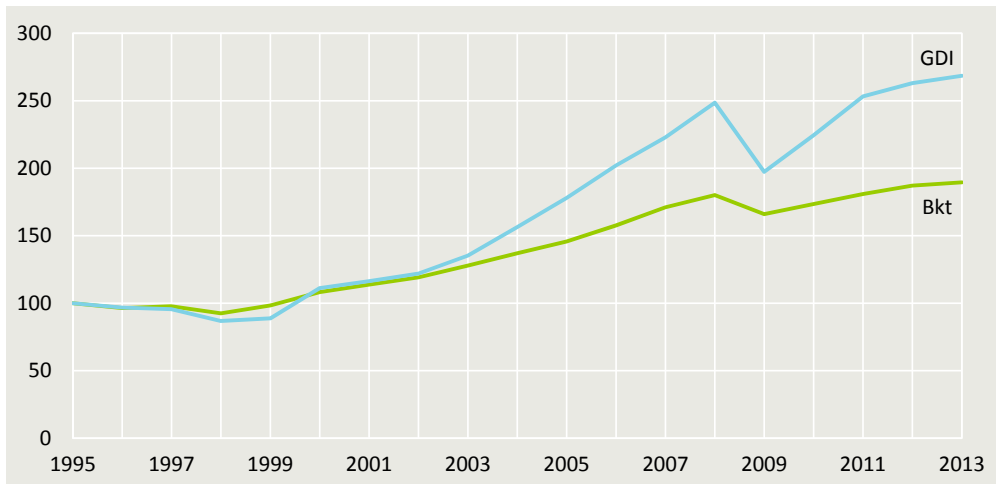
$$GDI = D + ToT * X^{Vol} - M^{Vol} = GDP + (ToT - 1) X^{Vol},$$

missä D on reaali kotimainen kysyntä, ToT on vaihtosuhde (*terms of trade*), X^{Vol} on viennin määrä, M^{Vol} on tuonnin määrä ja GDP on bkt. Kumulatiivinen hyvinvointihyöty vaihtosuhteen noususta vuosina 1995–2013 on melkein 2,4-kertaisesti vuoden 2013 bruttokansantuote (ks. kuvio 3.7). Tämä on ollut merkittävä piristysruiske Venäjän taloudelle.

Vaihtosuhteen voimakkaat heilahtelut johtavat kuitenkin myös bkt:n kasvun voimakkaisiin heilahteluihin (ks. esim. Easterly ym., 1993; Becker ja Mauro, 2006; Kehoe ja Ruhl, 2008). Wongin (2010) tutkimuksessa vaihtosuhteen heilahtelun todettiin lisäksi hidastaneen keskimääräistä kasvuvauhtia.

Kuvio 3.7

Venäjän bruttokansantuote (bkt) ja kotimainen reaali bruttotulo (GDI), 1995 = 100

Lähteet: OECD National Accounts Statistics, World Bank (World Development Indicators) ja omat laskelmat.

⁹ Real gross domestic income (GDI) eli "command GDP".

3.5 Venäjän tavaraviennin rakenne

Venäjän viennin rakenteesta on jo edellä puhuttu. Vuonna 2013 raakaöljyn osuus tavaraviennin arvosta oli 37 prosenttia ja raffinoitujen kivennäisöljytuotteiden osuus 19 prosenttia. Poltto- ja voiteluaineiden sekä sähkövirran osuus oli yhteensä lähes 71 prosenttia. Kaikkien raaka-aineiden¹⁰ osuus oli 80 prosenttia, kun se oli 58 prosenttia vuonna 1995. Teollisuustuotteiden ja pitkälle jalostettujen raaka-aineiden osuus Venäjän viennistä on hyvin alhainen. Viennissä kehittyneisiin teollisuusmaihiin raaka-aineiden osuus on melkein 90 prosenttia.

Taulukko 3.2

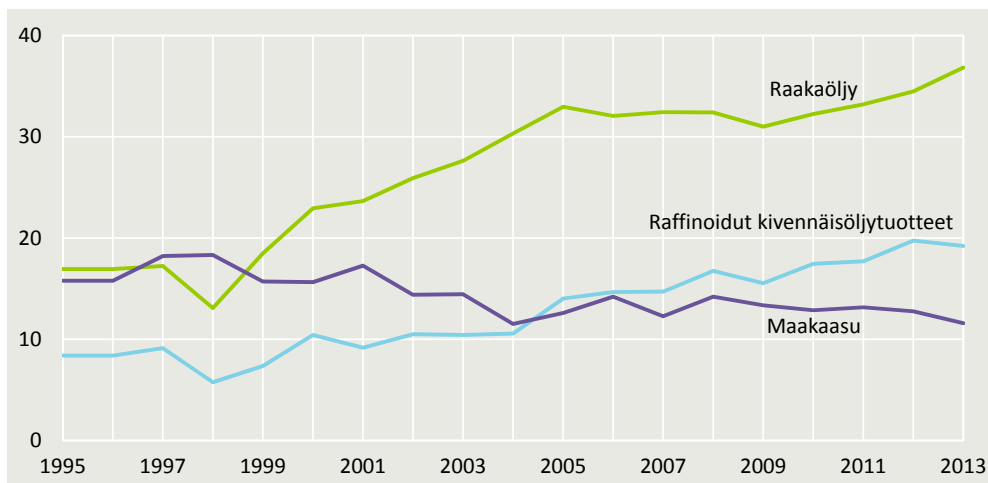
Venäjän tärkeimmät vientitavarat (SITC Rev. 3), % koko viennin arvosta

	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2011	2012	2013
Raakaöljy	16,9	13,1	23,7	30,3	32,4	32,3	33,2	34,5	36,8
Kivennäisöljytuotteet, raffinoitut	8,4	5,8	9,2	10,6	14,7	17,4	17,7	19,7	19,2
Maakaasu	15,8	18,3	17,3	11,5	12,3	12,9	13,2	12,8	11,6
Valmistetut lannoitteet	2,2	2,1	1,7	1,6	1,6	1,9	1,9	2,1	2,4
Kivihiihi	1,1	0,9	1,2	1,5	1,5	2,3	2,2	2,5	2,0
Rauta ja teräs valanteina ja välituotteina	2,6	1,8	1,9	2,6	1,9	1,8	1,6	1,6	1,6
Alumiini	4,8	5,8	4,3	2,6	2,3	1,7	1,5	1,4	1,4
Kupari	1,5	1,3	1,0	1,1	1,3	1,2	1,0	1,1	1,1

Lähteet: UNCTAD ja Venäjän keskuspankki.

Kuvio 3.8

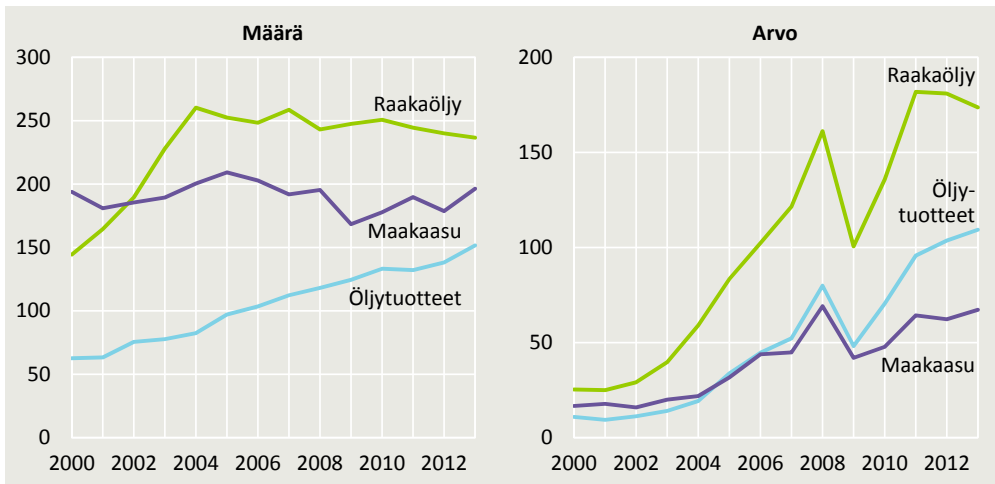
Venäjän tärkeimmät vientitavarat, % koko viennin arvosta

Lähteet: UNCTAD ja Venäjän keskuspankki.

¹⁰ Perushyödykkeet, jalokivet ja ei-monetaarinen kulta.

Kuvio 3.9

Raakaöljyn, öljytuotteiden ja maakaasun viennin määrä, milj. tonnia ja arvo, mrd. USD

Lähde: Venäjän keskuspankki.

Tonneissa mitattuna Venäjä on lisännyt selvästi öljytuotteiden vientiä kun taas raakaöljyn viennin määrä on hieman alentunut huipustaan. Öljytuotteet ovat jalostetumpia kuin raakaöljy, joten niihin on sitoutunut enemmän arvonlisäystä, minkä pitäisi olla Venäjän talouskehityksen kannalta myönteinen asia. Öljytuotteiden vientihinta (USD/tonni) on kuitenkin sama kuin raakaöljyn eikä niiden kehityskään ole vuosina 2000–2013 poikennut toisistaan. Venäjä vie siis alhaisen jalostusasteen öljytuotteita.

Vuonna 2013 Venäjän tavaraviennistä Suomeen 89 prosenttia oli raaka-aineita. Tästä 83 prosenttiyksikköä oli polttoaineita. Raakaöljyn osuus koko tavaratuonnista oli 57 prosenttia, öljytuotteiden 11 prosenttia ja maakaasun osuus 9 prosenttia eli nämä kolme tuoteryhmää kattoivat 78 prosenttia Suomen tavaratuonnista Venäjältä. Valmistettuja tavaroita koko tuonnista oli 11 prosenttia, mistä 7 prosenttiyksikköä oli kemian-teollisuuden tuotteita.

3.6 Venäjän tavaratuonnin rakenne

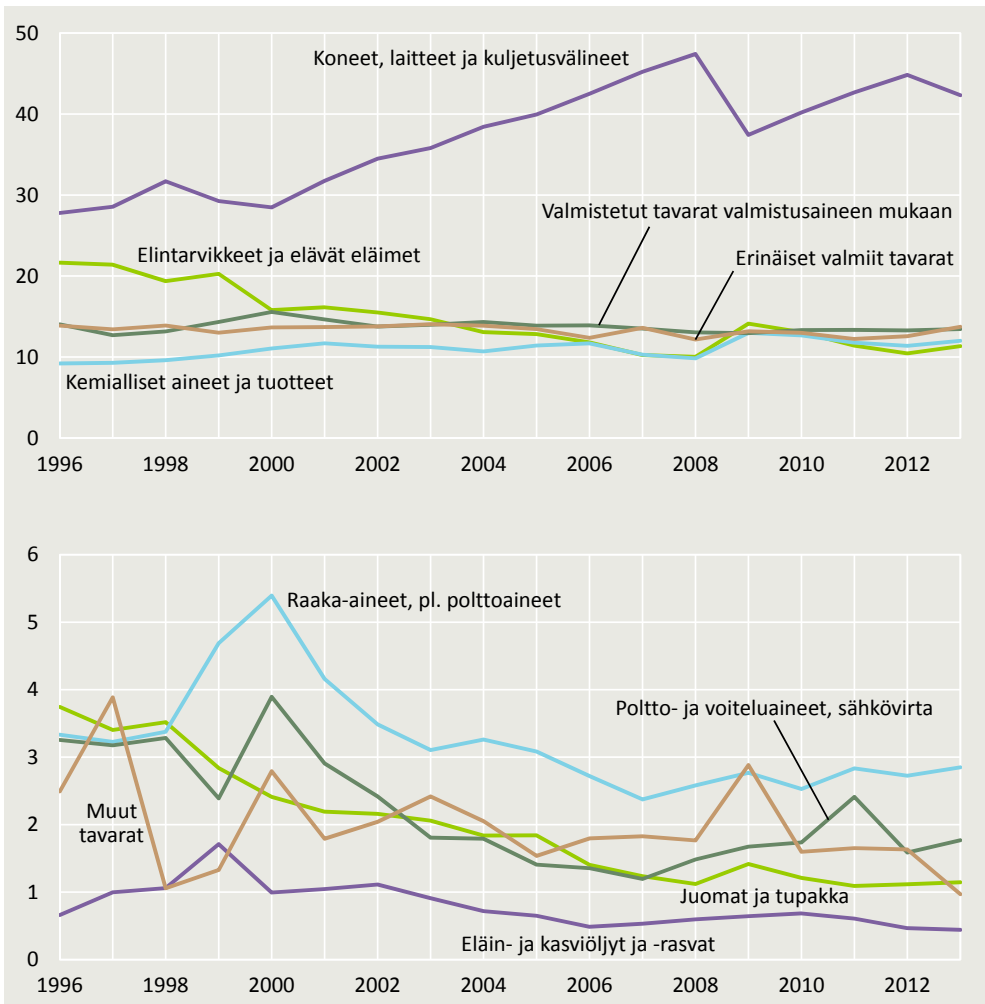
Taloukasvun ja talouden rakenteiden muutosten myötä Venäjän tuonnin rakenne on muuttunut. Koneiden, laitteiden ja kuljetusvälineiden osuus Venäjän tavaratuonnin arvosta on noussut talouden hyvinä aikoina tassisesti. Tästä kehityksestä ovat poikkeuksina bkt:n aleneminen ja ruplan arvon lasku 1990-luvun lopussa ja vuonna 2009 sekä uudelleen talouden

hiipussa vuonna 2013. Koneiden, laitteiden ja kuljetusvälineiden osuus oli vajaat 30 prosenttia 1990-luvun lopussa, vuonna 2008 huipussaan 47 prosenttia ja osittaisen toipumisen jälkeen 42 prosenttia vuonna 2013. Näiden lisäksi vain kemiallisten aineiden ja tuotteiden osuus tavaratuonnista on kasvanut, +2,8 prosenttiyksikköä. Kaikkien muiden osuus on alentunut vuoden 1996 jälkeen, eniten elintarvikkeiden ja elävien eläinten (-10,3 prosenttiyksikköä).

Taulukossa 3.3 on tarkasteltu samaa asiaa yksityiskohtaisemmalla tuotejaolla. Siinä on esitetty kaikki tuoteryhmät, joiden osuus Venäjän tava-

Kuvio 3.10

Venäjän tavaratuonnin rakenne, % (huomaa eri skaalaus pystyakseleilla)

Huom. SITC Rev.3, 1-numerotaso. "Erinäisen valmiit tavarat" sisältävät mm. vaatteet ja jalkineet sekä huonekalut.

Lähde: UNCTAD.

Taulukko 3.3

Venäjän tavaratuonnin tärkeimmät tuoteryhmät vuoden 2013 mukaan järjestettynä, %

Tuoteryhmä	1996–1999	2000–2004	2005–2009	2010–2012	2013
Moottoriajoneuvot henkilökuljetukseen	2,2	4,1	8,3	6,8	6,4
Moottoriajoneuvojen alustat ja osat	0,8	1,0	1,8	3,4	3,7
Lääkkeet, myös eläinlääkkeet	2,1	2,7	3,0	3,6	3,5
Muut puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteet	2,3	3,6	3,7	3,2	3,1
Hedelmät, tuoreet tai kuivatut, pähkinät	1,6	1,6	1,8	1,9	1,9
Jalkineet	1,8	1,4	1,3	1,6	1,8
Maansiirto-, kaivuu- yms. koneet	1,0	1,4	1,6	1,7	1,8
Atk-laitteet	1,1	1,7	1,4	1,6	1,8
Muut teollisuuden erikoiskoneet ja -laitteet	1,5	1,7	1,9	1,6	1,7
Kuumennus- ja jäähdytyskoneet ja -laitteet	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4
Kuorma-, paketti- ja erikoisautot	1,0	1,2	1,5	1,3	1,4
Kotitalouskoneet ja -laitteet	1,3	1,6	1,5	1,4	1,3
Muut sähkökoneet, -laitteet ja -tarvikkeet	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3
Muu liha, tuore, jäädytetty tai jäädytetty	2,5	2,5	1,8	1,4	1,2
Ilmapumput, kompressorit, sentrifugit yms.	0,7	0,9	1,0	1,2	1,2
Sähkövirtapiiriin kytkentä- yms. laitteet	0,5	0,8	1,0	1,1	1,2
Huonekalut ja vuodevarusteet	1,7	1,3	1,1	1,0	1,2
Muut tavarat epäjalosta metallista	0,5	0,8	1,0	1,1	1,2
Nostamis- ja lastaamiskoneet ja -laitteet, trukit	0,7	0,8	1,1	1,0	1,1
Mäntäpolttomootorit	0,4	0,4	0,5	1,0	1,1
Mittaus-, tarkkailu- ja analyysikojeet	0,9	1,0	0,9	1,0	1,0
Kivennäisöljytuotteet, raffinoit	1,0	0,4	0,5	1,2	1,0

Huom. SITC Rev. 3, 3-numerotaso (yhteensä 255 tuoteryhmää).

Lähde: UNCTAD.

ratuonnista vuonna 2013 oli vähintään yksi prosentti, sekä niiden keskimääräinen osuus tuonnista eri ajanjaksoilla. Moottoriajoneuvojen ja niiden osien osuus on noussut 1990-luvun lopun kolmesta prosentista kymmeneen prosenttiin. Aivan viime vuosina moottoriajoneuvojen osien suhteellinen merkitys on noussut, mikä kertoo ulkomaalaisen auto-teollisuuden kokoonpanovalmistuksen kasvusta Venäjällä. Valmiita autoja tuodaan suhteessa aiempaa vähemmän. Tuontiosuuden kasvua on 2000-luvulla muun muassa lääkkeiden, hedelmien, jalkineiden ja maansiirtokoneiden tuonnissa.

Myös tuontimaiden rakenne on muuttunut. Kiinan osuus maailman-kaupasta on kasvanut huomattavasti 1990-luvulta alkaen. Sama kehitys nähdään Venäjän tavaratuonnissa, missä Kiinan osuus on noussut voimakkaasti. Kiinan osuus oli vain 2 prosenttia vuonna 1995, mutta vuonna 2013 se oli noussut jo 16 prosenttiin ja Venäjän tärkeimmäksi tuonti-

maaksi. Saksa oli pitkään tärkein tuontimaa ja sen osuus nousi vuoteen 2002 asti, jolloin se oli 17 prosenttia. Tämän jälkeen Saksan osuus Venäjän tavaratuonnista on hitaasti laskenut, ja vuonna 2013 se oli 13,5 prosenttia. (Ks. kuvio 3.11).

Saksan ohella monet muut maat ovat menettäneet osuuksiaan. Entisen Neuvostoliiton alueelta näin on käynyt Ukrainalle, Valko-Venäjälle ja Kazakstanille.¹¹ Tämä ei ehkä ole yllättävää, sillä venäläisten vaurastuessa heidän kulutustottumuksensa muuttuvat ja laatukriteerit nousevat, eikä näiden suhteellisen kehittymättömien entisten neuvostotasavaltojen voi odottaa pystyvän vastaamaan muutoksiin.

Muista tärkeistä tuontimaista selkeimmän osuuden laskun on kokenut Suomi. Osuus nousi pitkään ja oli korkeimmillaan 4,8 prosenttia vuonna 2005, mutta vuoteen 2013 mennessä se oli laskenut 2,1 prosenttiin. Ruotsi ei näy kuvioissa, mutta sen kehitys on ollut suhteellisen samanlainen kuin Suomen. Ruotsin osuus Venäjän tavaratuonnista nousi vuoteen 2002 asti, jolloin se oli 2,0 prosenttia, mutta vuoteen 2013 mennessä se oli laskenut 1,1 prosenttiin.

Tärkeimpien tuontimaiden joukossa olivat omasta huippuosuudestaan eniten vuoteen 2013 mennessä menettäneet Suomi (–57 %), Ukraina (–52 %), Yhdysvallat (–49 %), Ruotsi (–48 %), Kazakstan (–47 %) ja Valko-Venäjä (–47 %).¹² Venäjän tuonti näistä maista on kuitenkin saattanut kauppaa harjoittaneiden yritysten näkökulmasta korvautua tuonnilla muista maista tai suorien sijoitusten kautta tuotannolla paikanpäällä Venäjällä. Kiinan ohella vain Puolalla ja Liettuaalla oli vuonna 2013 omaan historiaansa verrattuna ennätysellinen osuus Venäjän tuonnissa.

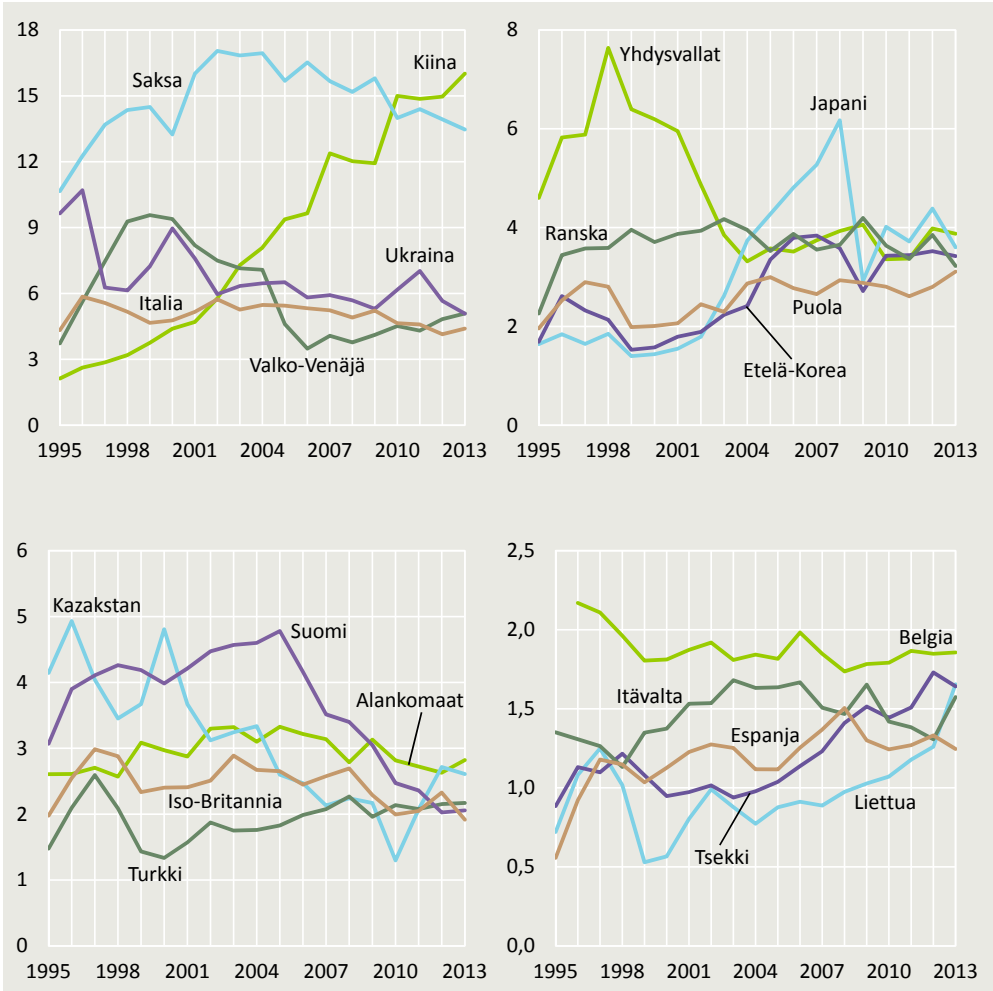
Venäjän tavaratuonnin rakenne on siis muuttunut, ja Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista on vuoden 2005 jälkeen laskenut nopeasti alle puoleen silloisesta osuudestaan. Koska Suomen kansantalous on suhteellisen pieni ja vientituotevalikoima suppeahko, olisi epätodennäköistä, että Suomen osuus Venäjän tavaratuonnin arvosta voisikaan pysyä kovin korkeana venäläisten ostovoiman kasvaessa. Suomen osuus on kuitenkin edelleen sama kuin kansantaloutena paljon suuremman Britannian, kaksinkertainen Ruotsiin nähden, yli kolminkertainen Tanskaan verrattuna ja yli ne-

¹¹ Valko-Venäjä ja Kazakstan kuuluvat Venäjän johtamaan Euraasian talusliittoon. Maiden välillä on tulliliitto. Tämä institutionaalinen järjestely tukee ulkomaankauppaa jäsenmaiden välillä. On silti mahdollista, että Valko-Venäjän ja Kazakstanin osuus Venäjän tuonnista jatkossa alenee, jos ne eivät pysty vastaamaan kysyntään. Vuoden 2014 Ukrainan kriisillä ja siihen liittyvillä talouspakotteilla on lisäksi ainakin lyhyellä aikavälillä vaikutuksia Venäjän ulkomaankaupan rakenteeseen.

¹² Laskettu prosenttimuutoksina prosenttiosuudesta.

Kuvio 3.11

**Maiden osuus Venäjän tavaratuonnista vuoden 2013 mukaan järjestettynä, %
(huomaa eri skaalaus pystyakseleilla)**

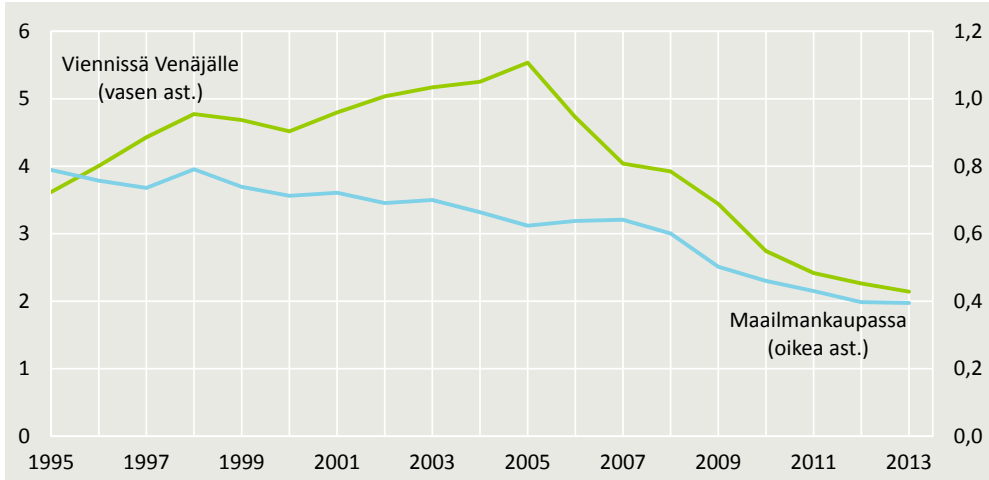

Lähde: UNCTAD.

linkertainen Norjaan verrattuna. Läheinen maantieteellinen sijainti tukee Suomen osuutta Venäjän tuonnissa. Viime vuosien pudotus on kuitenkin poikkeuksellinen Venäjän kauppakumppanien joukossa. Jäljempänä tarkastellaan sitä, mitä tilastojen takana on ja liittyykö tämä Suomen viennin Venäjälle vai onko kyseessä laajempi ilmiö Suomen kansainvälisessä kilpailukyvyssä. Jälkimmäisestä antaa vihiä se, että Suomen osuus maailman tavaraviennissä on laskenut hitaasti jo pitkään, mutta lasku jyrkkenei vuoden 2008 jälkeen (ks. kuvio 3.12).

Kuvio 3.12

Suomen osuus maailman tavaraviennistä Venäjälle sekä osuus maailman kaikesta tavaraviennistä, %

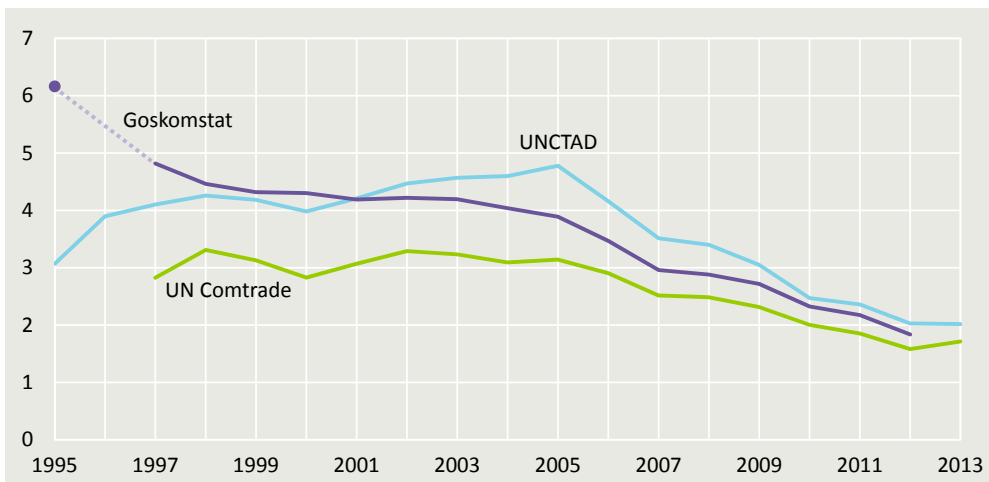

Lähde: UNCTAD.

Suomen markkinaosuuden aleneminen Venäjällä on kiistatonta, mutta käytetystä lähteestä riippuu, minkälainen aikasarja tästä muodostuu. Kuviossa 3.13 on esitetty Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista kahden YK-lähteen (UN Comtrade ja UNCTAD) sekä Venäjän tilastoviranomaisten lukujen mukaan. Erot ovat selkeitä mutta tasoittuvat ajan myötä. Venäjän

Kuvio 3.13

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista eri lähteiden mukaan, %

Lähteet: UN Comtrade, UNCTAD ja Goskomstat.

tilastoviranomaisen, Goskomstatin, luvut ovat YK-järjestöjen lukujen välissä vuoden 2001 jälkeen. Tässä tutkimuksessa on käytetty UNCTADin tilastoja. Alla on käytetty myös Maailman panostuotostietokannan (WIOD) tilastoja, jotka kuitenkin perustuvat UN Comtraden lukuihin.

Kun verrataan YK-lähteiden antamaa kuvaa eri maiden osuuksista Venäjän tavaratuonnissa, UNCTADin luvut nostavat erityisesti Saksan, Suomen ja Alankomaiden osuuksia. Venäjän tärkeistä kauppakumppaneista erityisesti Yhdysvaltojen, Ukrainan, Valko-Venäjän, Japanin ja Kazakstanin osuudet ovat sen sijaan suurempia UN Comtraden kuin UNCTADin lukujen mukaan. UNCTAD korjaa virallisia tilastoja arvionsa mukaan muun muassa puuttuvan datan osalta. Tällaista puuttuvaa dataa ovat muun muassa matkailijoiden mukanaan tuomat tavarat.¹³

UNCTADin lukujen mukaan Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista kasvoi vuoteen 2005 asti ja kääntyi sitten suhteellisen jyrkkään laskuun. UN Comtraden mukaan osuus oli vakaa vuoteen 2005 asti ja alkoi sitten laskea, Goskomstatin lukujen mukaan Suomen osuus on alentunut jatkuvasti.

¹³ UN Comtraden luvut Venäjän tavaratuonnin arvolle Suomesta ovat samat kuin Goskomstatin luvut. UNCTAD sen sijaan kirjaa Venäjän tuonniksi Suomesta korkeimmillaan vuosina 2004–2005 melkein kaksi kertaa niin suuria lukuja kuin UN Comtrade. Vuonna 2013 eroa oli 18 prosenttia. UN Comtraden luvuissa Venäjän tuonti Suomesta on selvästi alempi kuin Suomen vienti Venäjälle, suurimmillaan eroa on 64 prosenttia. UNCTADin luvuissa eroa on paljon vähemmän, suurimmillaan 24 prosenttia.

Teimme vertailun UN Comtraden ja UNCTADin lukujen välillä Venäjän tavaratuonnissa Suomesta vuonna 2005, jolloin niiden välinen ero oli suurimmillaan ja melkein kaksinkertainen. Kolme neljäsosaa eroista tuli SITC:n tuoteluokasta 7 (koneet, laitteet ja kuljetusvälineet), yhdeksän prosenttia luokasta 5 (kemialliset aineet ja tuotteet) ja kahdeksan prosenttia luokasta 6 (valmistetut tavarat valmistusaineen mukaan).

Tarkastellaan lähemmin, mistä tavaroista luokan 7 erot muodostuivat: luokasta 764 (matkapuhelimet yms.) tuli 42 prosenttia, luokasta 781 (moottoriajoneuvot henkilökuljetukseen) 15 prosenttia, luokasta 761 (televiiosvastaanottimet) 8 prosenttia, luokasta 775 (kotitalouskoneet ja -laitteet) 8 prosenttia ja luokasta 752 (atklaitteet) 6 prosenttia. Yhteensä näistä viidestä luokasta tuli siten hieman yli kolme neljäsosaa koko 7-tuoteluokan eroista. Yhteistä näille tuotteille on niiden jälleenvientiominaisuus. Venäjän virallisiiin tilastoihin perustuvat UN Comtraden luvut ovat pienempiä kuin UNCTADin luvut pitkälti tästä syystä.

4 Tavaroiden ja palvelujen vienti Suomesta Venäjälle

Tässä luvussa tarkastellaan ensin Suomen Venäjälle suuntautuvan tavaraviennin arvon ja määrän kehitystä sekä viennin rakennetta ja Suomen markkinaosuuksien kehitystä eri tuotteissa. Tämä jälkeen tarkastellaan jälleenviennin merkitystä Venäjän-viennissä. Lopuksi tarkastellaan palvelujen viennin kehitystä.

4.1 Tavaraviennin historiallinen kehitys ja sen ekonometrinen tarkastelu

Viennin arvo

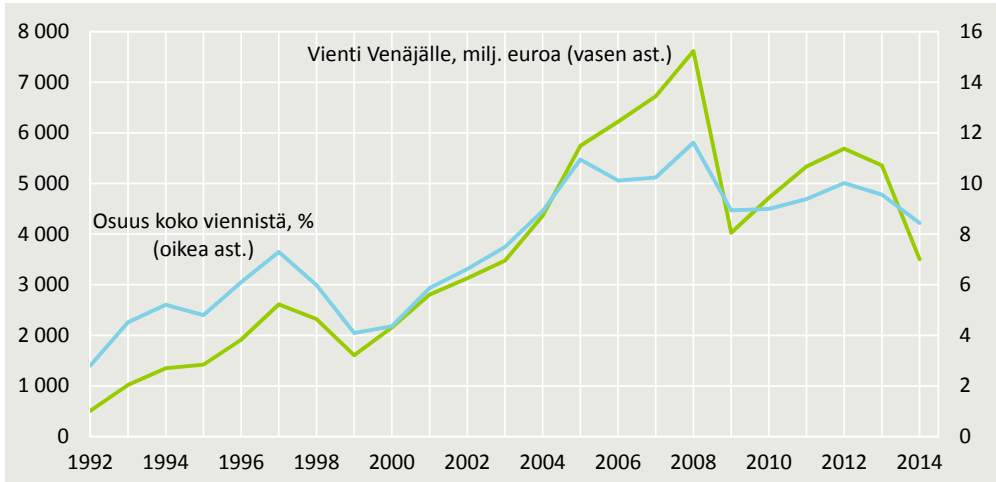
Suomen tavaravienti Venäjälle on viime vuosiin asti seurannut Venäjän bkt:n kehitystä. Vienti kasvoi vahvasti vuosina 1999–2008 Venäjän voimakkaan talouskasvun myötä. Viennin arvo nousi käyvin hinnoin 1,6 miljardista eurosta 7,6 miljardiin euroon. Venäjän talouden voimakas supistuminen vuonna 2009 johti Suomen Venäjän-viennin arvon lähes puoliintumiseen, mutta se ei näy poikkeuksellisena vuotena Suomen markkinaosuuden laskussa (ks. kuvio 3.11).¹⁴ Vuoteen 2012 mennessä noin puolet Venäjän-viennin arvon pudotuksesta oli kurottu umpeen. Vuonna 2013 tuli kuitenkin jälleen pientä laskua.

Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä oli korkeimmillaan 11,6 prosenttia vuonna 2008. Viennin voimakkaan laskun myötä Venäjän osuus aleni 9,6 prosenttiin vuonna 2013 sekä edelleen ruplan heikkenemisen ja talouspakotteiden seurauksena 8,4 prosenttiin vuoden 2014 ensimmäisten yhdeksän kuukauden aikana.

Suomen toteutunutta tavaraviennin arvoa Venäjälle voidaan selittää suhteellisen hyvin Venäjän käypähintaisen bkt:n arvolla aivan viime vuosiin asti. Kuviossa 4.2 on esitetty nämä aikasarjat indeksimuodossa sekä lisäksi Suomen vienti ilman tuoteryhmiä 764, joka sisältää matkapuhelimet, sekä 781 ja 782, jotka sisältävät moottoriajoneuvot henkilökuljetukseen sekä kuorma-, paketti- ja erikoisautot.

¹⁴ Suomen tavaraviennin romahdus ei näytä aivan niin pahalta, jos katsotaan Venäjän tuontia Suomesta eikä Suomen vientiä Venäjälle (molemmat UNCTADin tietokannan lukuja). Vuosina 2008–2013 jälkimmäinen aleni 38 prosenttia ja edellinen 30 prosenttia. Vuonna 2007 Suomen tavaraviennin arvo Venäjälle oli tilastojen mukaan ennätysmäisesti 31 prosenttia korkeampi kuin Venäjän tavaratuonnin arvo Suomesta. Vuonna 2013 eroa oli vain 11 prosenttia. Ero saattaa tulla pitkälti jälleenviennin kirjaamisesta Suomen vienniksi, muttei Venäjän tuonniksi Suomesta. Tuonti lasketaan YK:n käyttämän ohjeistuksen mukaan alkuperämaaperiaatteen mukaan.

Kuvio 4.1

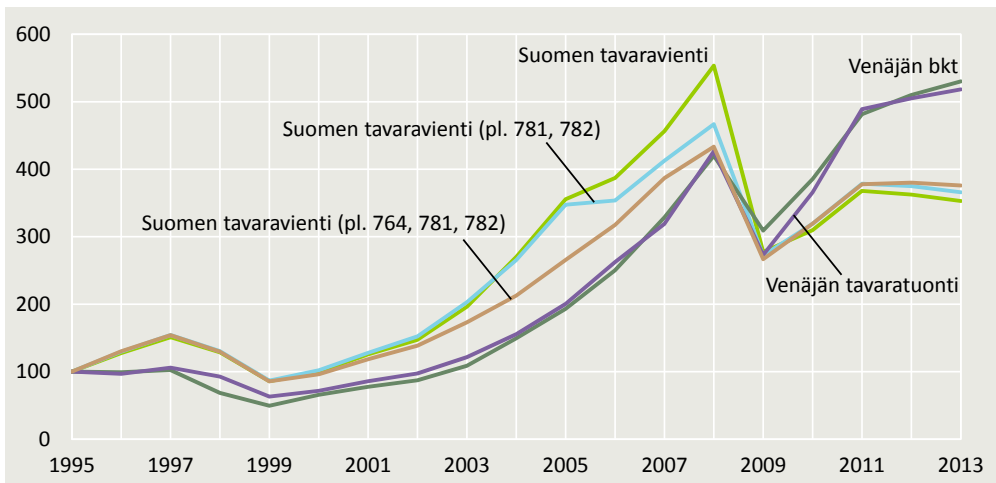
Suomen tavaravienti Venäjälle, milj. euroa, ja osuus koko tavaraviennistä 1992–2014, %

Huom. Vuodelle 2014 tilastoja on tammi-syyskuulta.

Lähde: Tulli.

Matkapuhelimien osuus tavaraviennistä oli korkeimmillaan yli 25 prosenttia. Se perustui osin omaan tuotantoon ja osin jälleenvientiin. Jälleenvienti on tavaroita, jotka kirjataan tuonniksi Suomeen ja viedään edelleen – täs-

Kuvio 4.2

Suomen Venäjälle menevän tavaraviennin arvo, Venäjän käypähintainen bkt ja Venäjän koko tavaratuonnin arvo, 1995 = 100

Huom. Tuoteryhmä 764 = muut puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteet (eli matkapuhelimet), 781 = moottoriajoneuvot henkilökuljetukseen, 782 = kuorma-, paketti- ja erikoisautot.

Lähteet: UNCTAD ja World Bank (World Development Indicators).

sä tapauksessa Venäjälle. Tämä poikkeaa transitoviennistä, jota ei kirjata ulkomaankauppaan. Jälleenviennissä on oltava jokin (pieni) kotimainen arvonlisäkomponentti, esim. pakkaamisen tai varastoinnin muodossa.

Koska Suomessa ei enää valmisteta matkapuhelimia, niiden aikaisempi vientimenestys ei kerro tulevasta kehityksestä. Ajoneuvojen vienti on puolestaan jokseenkin kokonaisuudessaan jälleenvientiä. Niiden merkitys on vähentynyt sekä Venäjän talouskasvun hidastumisen että Venäjän oman satamakapasiteetin ja autojen kokoonpanoteollisuuden kasvun myötä. Jälleenviennin merkitys ei ole suuri Suomen kansantaloudelle.

Suomen vienti ja Venäjän bkt näyttävät silmämääräisesti kulkevan suhteellisen samaa tahtia siihen asti, kunnes Venäjän talous alkoi toipua vuoden 2009 kriisistään. Sen sijaan Venäjän koko tavaratuonti kehittyi edelleen senkin jälkeen hyvin samaa tahtia kuin Venäjän bkt. Suomen tavaraviennin arvo on siten pudonnut kelkasta viime vuosina. Ilman matkapuhelimia ja moottoriajoneuvoja viennin pudotus ei ole yhtä dramaattinen kuin niiden kanssa.

Tarkastellaan Suomen viennin bruttolukuja vielä ekonometrisesti. Taulukossa 4.1 on selitetty pienimmän neliösumman menetelmällä (OLS) Suomen Venäjälle suuntautuvan käypähintaisen tavaraviennin logaritmistista

Taulukko 4.1

Suomen käypähintaisen Venäjälle menevän tavaraviennin muutoksen selittäminen Venäjän käypähintaisen bkt:n muutoksella

	(1)	(2)	(3)	(4) (5) (6)			(7) (8) (9)		
	1995– 2005	2005– 2013	1995– 2013	1995– 2005	2005– 2013	1995– 2013	Tavaravienti pl. 764, 781, 782 1995– 2005	2005– 2013	1995– 2013
Vakio	0,077 (0,042)	-0,178*** (0,034)	-0,016 (0,041)	36,887 (36,919)	-27,767 (21,856)	38,561*** (12,002)	55,758 (37,750)	-12,856 (10,220)	27,101** (10,241)
Bkt:n muutos	0,810*** (0,172)	1,481*** (0,151)	0,955*** (0,173)	0,953*** (0,224)	1,558*** (0,158)	1,084*** (0,143)	0,934*** (0,229)	1,216*** (0,074)	0,920*** (0,122)
Vuosidummyt	Ei	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Selitysaste	0,735	0,932	0,656	0,768	0,946	0,796	0,729	0,981	0,792
Regression keskivirhe	0,129	0,081	0,159	0,129	0,078	0,127	0,132	0,036	0,108
Jäännösneliösumma	0,133	0,046	0,406	0,116	0,036	0,240	0,121	0,008	0,175
Log-uskottavuusfunktio	7,426	10,990	8,595	8,090	12,050	13,311	7,868	18,891	16,167
F-arvo	22,189	95,875	30,489	11,584	52,799	29,302	9,414	151,849	28,487
Tod.näk. (F-arvo)	0,002	0,000	0,000	0,006	0,000	0,000	0,010	0,000	0,000
Durbin-Watson	1,424	1,412	1,172	1,710	1,765	1,757	1,721	1,316	1,468

Huom. Logaritmitiset muutokset. Vienti ja bkt ovat käyvin hinnoin Yhdysvaltojen dollareissa. 764 = muut puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteet, 781 = moottoriajoneuvot henkilökuljetukseen, 782 = kuorma-, paketti- ja erikoisautot.

Keskivirheet suluissa. Tilastollinen merkitsevyys: *** = 1 %, ** = 5 %, * = 10 %.

Lähde: Omat laskelmat.

muutosta Venäjän käypähintaisen bkt:n muutoksella.¹⁵ Venäjän bkt:n nimellinen nousu 0,96 prosentilla johti vuosina 1995–2013 Suomen koko tavaraviennin arvon nousuun 1 prosentilla ilman vuosidummuuttujia. Jos vuosidummyt ovat mukana, tähän on tarvittu 1,09 prosentin nousu bkt:ssä. Näin Suomen viennin arvo Venäjälle on koko ajanjaksolla kehittynyt hyvin samaa tahtia kuin Venäjän nimellinen bkt.

Aikaperiodi on seuraavaksi jaettu kahteen osaan: vuosiin 1995–2005 ja 2005–2013. Vuoden 2005 jälkeen Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista kääntyi laskuun. Kerroin ja selitysaste ovat selvästi korkeampia jälkimmäisellä periodilla. Selitysaste on kuitenkin kohtalaisen korkea kaikissa estimoinneissa.

Vuosina 1995–2005 Suomen vienti kasvoi nopeammin kuin Venäjän bkt, mutta jälkimmäisellä periodilla tarvittiin noin 1,5 prosentin kasvu Venäjän nimellisessä bkt:ssä, että Suomen tavaraviennin arvo kasvoi 1 prosentilla. Varsinainen romahtaminen tapahtui kuitenkin vasta Venäjän vuoden 2009 talouskriisin jälkeen. Vuosina 2009–2013 Venäjän käypähintainen bkt kasvoi yhteensä 71 prosenttia mutta Suomen tavaraviennin arvo vain 25 prosenttia. Ero oli siten melkein kolminkertainen. Näinä vuosina Venäjän koko tavaratuonnin arvo kasvoi 84 prosenttia.

Viennin arvo on lisäksi estimoitu ilman tuoteryhmiä 764, 781 ja 782 sarakkeisiin (7), (8) ja (9). Merkittävin ero aiempaan on, että jälkimmäisellä periodilla on tarvittu enää 1,22 prosentin bkt-kasvu, jotta Suomen tavaravienti (pl. 764, 781 ja 782) on kasvanut 1 prosentilla. Näilläkin muutoksilla Suomen viennin kasvu ei kuitenkaan ole pysynyt Venäjän bkt:n kasvun tahdissa. Tämän typistetyn tavaraviennin arvo nousi yhteensä 35 prosenttia vuosina 2009–2013 eli selvästi vähemmän kuin Venäjän koko tavaratuonti ja noin puolet Venäjän bkt:n kasvusta.

Viennin määrä

Kun viennin arvosta puhdistetaan hintakehitys, saadaan viennin määrä. Seuraavassa on laskettu toimialoittainen tavaraviennin määrä Suomesta Venäjälle käyttämällä 18 toimialan vientihintaindeksejä. Toimialoittaiset arviot on sitten painotettu kunkin vuoden käypähintaisen Venäjän-viennin osuuksilla ja saatu näin arvio koko Venäjälle suuntautuneen tavaraviennin määrän kehitykselle. Hintaindeksit ovat Suomen koko tavaraviennille, mutta oletamme, että toimialojen sisällä Suomen Venäjän-viennin

¹⁵ Kotilainen (2007) teki vastaaventyypisen analyysin vuoteen 2005 päättyneellä vuosiaineistolla.

rakenne on sama kuin koko viennissä. Laskelmasta on poistettu TOL 2002:n toimialat 30 (konttori- ja tietokoneiden valmistus), 32 (radio-, televisio- ja tietoliikennevälineiden valmistus) sekä 34 (autojen ja perävau-
nujen valmistus) jälleenviennin eliminoimiseksi aikasarjasta kuten edellä viennin arvon analyysissä. Tarkastelu on tehty vain vuosille 2000–2011 käytettävissä olevien vientihintaindeksien saatavuuden vuoksi.

OECD:n tilastojen mukaan Venäjän koko tavaratuonnin määrä kasvoi vuosina 2000–2011 keskimäärin 13,6 prosenttia vuodessa, kun taas Suomen tavaraviennin (pl. toimialat 30, 32 ja 34) määrä Venäjälle kasvoi tekemämme arvion mukaan keskimäärin 8,9 prosenttia vuodessa. Tätä eroa selittää omalta osaltaan se, että kun Venäjän reaalinen efektiivinen valuuttakurssi suhteessa koko maailmaan vahvistui näinä vuosina keskimäärin 8,6 prosenttia vuodessa, ruplan reaalin eurokurssi Suomen ja Venäjän kuluttajahinnoilla laskettuna vahvistui vain 5,8 prosenttia vuodessa. Venäjän koko tavaratuonnin määrä kasvoi 1,5 kertaa sen, mitä rupla vahvistui. Sama kerroin oli Suomen tavaraviennissä. Ottaen huomioon reaaliset valuuttakurssimuutokset, Suomen viennin määrä on siten menestynyt yhtä hyvin kuin muun maailman vienti Venäjälle.

Selitetään seuraavaksi Suomen Venäjän-viennin määrän muutosta Venäjän bkt:n määrän ja maiden välisen reaalisesti valuuttakurssin muutoksella (ilman vakiota).¹⁶ Tulosten mukaan vuosina 2000–2011 Suomen viennin määrä on noussut yhdellä prosentilla, kun Venäjän bkt:n määrä on noussut 1,1 prosenttia ja ruplan reaalin eurokurssi on vahvistunut 1,2 prosenttia. Selitysaste on suhteellisen hyvä 0,64, mutta bkt:n kerroin ei aivan ole tilastollisesti merkitsevä ilman vakiota. Käytämme näitä tuloksia jäljempänä arvioidessamme Suomen Venäjän-viennin näkymiä eri talouskehitysskenaarioissa.

Jäljempänä tarkastellaan vielä kattavammin jälleenvientiä ja siitä puhdistettua tavaraviennin arvoa. Tämä muuttaa kuvaa Venäjän viennin kehityksestä suhteessa Suomen koko viennin kehitykseen.

4.2 Tavaraviennin rakenne Suomesta Venäjälle

Kuvioissa 4.3 on esitetty Suomen Venäjälle suuntautuneen tavaraviennin rakenne vuosina 1995–2013.¹⁷ Muuten tavarat on esitetty SITC:n 1-numerotasolla, mutta edellä käsitellyistä syistä erilleen on jälleen nostettu

¹⁶ Estimointi tehtiin myös vakion kanssa. Vakion mukaan ottaminen nostaa molempia kertoimia, erityisesti Venäjän bkt:n osalta. Toisaalta vakio on negatiivinen.

¹⁷ Luvuissa eivät ole mukana venäläisten matkailijoiden Suomesta ostamat ja mukanaan Venäjälle viemät tavarat.

luokat 764 (lähinnä matkapuhelimet) sekä luokat 781 ja 782 (moottoriajoneuvot).

Tuoteryhmä 7 eli koneet, laitteet ja kuljetusvälineet on ollut suurin vientituoteryhmä jopa ilman em. luokkia 764, 781 ja 782. Vuonna 2013 tärkeimmät tavarat tässä heterogeenisessä mutta vientiosuudeltaan hyvin vakaassa, supistetussa 7-ryhmässä ovat muut teollisuuden erikoiskoneet ja -laitteet (728), maansiirto-, kaivuu- yms. koneet (723), muut sähkökoneet, -laitteet ja -tarvikkeet (778), nostamis- ja lastaamiskoneet ja -laitteet ja trukit (744) sekä atk-laitteet (752).

Muiden puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteiden (764) vienti oli suurimmillaan vuonna 2005 yli 25 prosenttia tavaraviennin arvosta Venäjälle. Osuus on sittemmin laskenut alle 2 prosentin sekä matkapuhelimien jälleenviennin että kotimaisen tuotannon tyrehtymisen seurauksena. Moottoriajoneuvoja on viety Suomesta (tai Suomen kautta) paljon Venäjälle. Osin tämä on ollut transitovientiä, mikä ei näy tässä esitetyissä tilastoissa, mutta osin kyse on ollut jälleenviennistä.

Vuonna 2008 moottoriajoneuvojen osuus viennistä oli huipussaan 20 prosenttia tavaraviennin arvosta. Taantumien aiheuttaman Venäjän kotimaisen kysynnän alenemisen, suoran viennin ja Venäjällä tapahtuvan autojen kokoonpanon kasvun seurauksena niiden osuus oli enää alle kaksi prosenttia vuonna 2013. Erityisesti moottoriajoneuvojen viennin tyrehtymisellä ei ole suurtakaan merkitystä Suomen taloudelle muuten kuin joidenkin satamien liikevaihdon kannalta. Puolet Suomen Venäjän-viennin arvon laskusta johtuu tästä erästä.

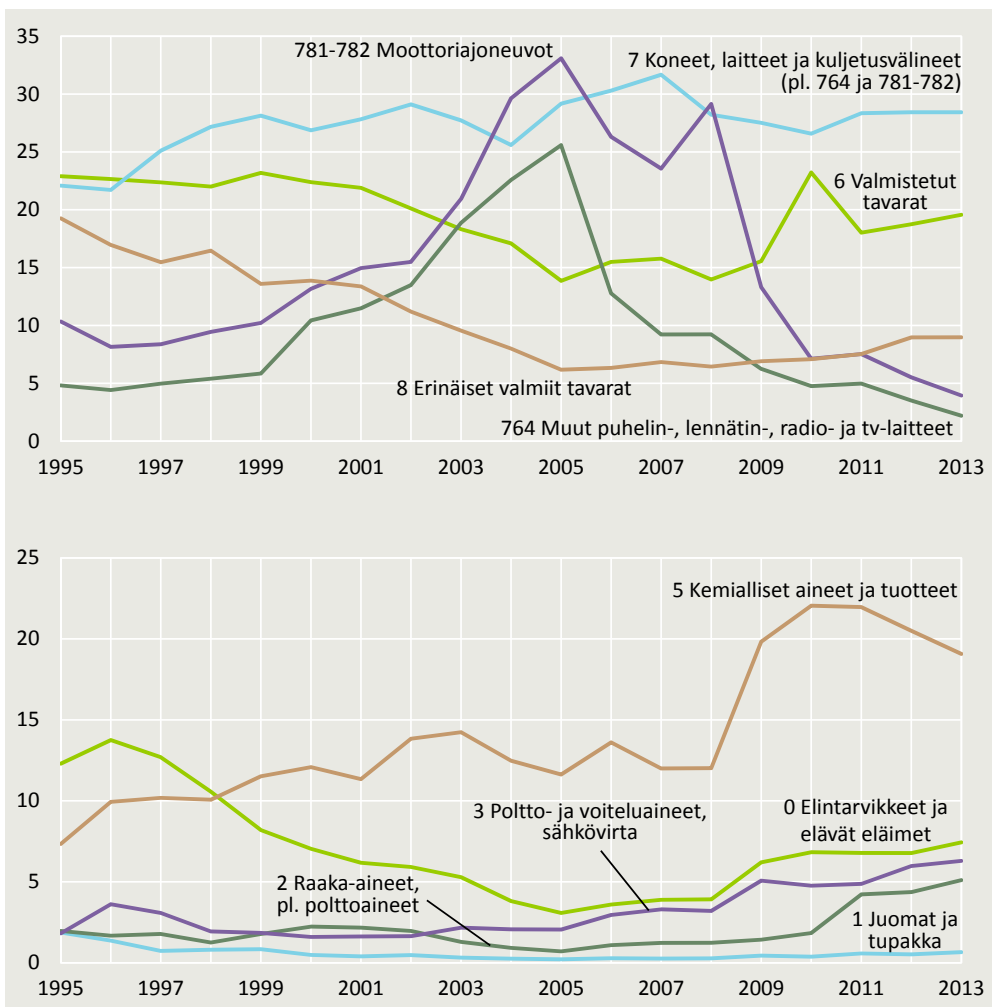
Valmistettujen tavaroiden osuus kokonaisviennistä aleni 23 prosentista 14 prosenttiin vuonna 2005 ja on sittemmin elpynyt 19 prosenttiin. Paperin ja pahvin osuus on nykyisestä valmistettujen tavaroiden viennistä noin puolet. Rakenteessa on tapahtunut muutos 1990-luvulta, sillä tällöin kaikista paperin ja pahvin viennistä puolet oli paperi- ja pahvituotteita, joiden osuus on nyt pudonnut lähelle nollaa.

Erinäiset valmiit tavarat olivat 1990-luvun puolivälissä tärkeä vientituoteryhmä lähes 20 prosentin osuudellaan. Osuus aleni tasaisesti noin kuuteen prosenttiin vuonna 2005 ja on sittemmin elpynyt yhdeksään prosenttiin. Aikaperiodin alussa tämä tuoteryhmä oli pitkälti painotuotteita ja huonekaluja. Näiden osuus on sittemmin laskenut ja rinnalle ovat nousseet mm. mittaus-, tarkkailu- ja analyysikojeet (874), tehdasvalmisteiset rakennukset (811), ei-sähköiset lääkintäkojeet ja -laitteet (872) sekä vaatteet ja jalkineet.

Elintarvikkeiden ja elävien eläinten vienti oli ajanjakson alussa heterogeenisempi tuoteryhmä kuin myöhemmin. Vuonna 2013 se oli 64-prosenttisesti meijerituotteita, joihin vuoden 2014 Ukrainan kriisiin liittyvät venäläiset vastapakkotteet osuivat. Elintarvikkeiden osuus viennistä Venäjälle laski 14 prosentista vuonna 1996 noin 3 prosenttiin vuonna 2005 ja nousi sitten taas vajaaseen kahdeksaan prosenttiin vuonna 2013.

Kuvio 4.3

Suomen Venäjälle menevän tavaraviennin rakenne, % (huomaa eri skaalaus pystyakseleilla)

SITC Rev. 3:n 1-numerotaso. "Valmistetuissa tavaroissa" tärkein vientituote vuonna 2013 oli paperi, jonka osuus tästä luokasta oli puolet. "Erinäisissä valmiissa tavaroissa" vaatteiden ja jalkineiden osuus koko viennistä oli 2,8 prosenttia, mittaus-, tarkkailu- ja analyysikojeiden 1,1 prosenttia, painotuotteiden 0,7 prosenttia, ei-sähköisten lääkintäkojeiden ja -laitteiden 0,7 prosenttia ja muovituotteiden 0,6 prosenttia.

Lähde: UNCTAD.

Viime vuosina muiden raaka-aineiden kuin polttoaineiden osuus on nousut. Kyse on lähinnä kupari- ja nikkelimalmien viennistä. Viime vuosina kasvanut poltto- ja voiteluaineiden vienti on koko ajan ollut raffinoituja kivennäisöljytuotteita.

Kemiallisten aineiden osuus Suomen viennistä Venäjälle kasvoi vuoteen 2010 asti, mutta se on sen jälkeen alentunut jonkin verran. Erityisesti lääkkeiden (ml. eläinlääkkeiden) vienti on kasvanut. Niiden osuus koko 5-luokan viennistä oli 30 prosenttia vuonna 2013, joskin osuus aleni voimakkaasti vuosina 2012–2013 jälleenviennin laskun vuoksi (ks. taulukko alla). Lisäksi osuuttaan kemiallisista aineista ovat kasvattaneet alkumuodossaan olevat eteenipolymeerit ja kivennäisöljyjen yms. lisäainevalmisteet. Pitkään tärkeitä ovat olleet pigmentit, värit ja lakat.

Katsotaan seuraavaksi tarkemmalla tuotejaolla Suomen Venäjän-viennin rakennetta SITC:n 3-numerotasolla, jossa on yhteensä 255 tuoteryhmää.

Taulukko 4.2

Suomen tärkeimmät vientitavarat Venäjälle vuoden 2013 mukaan järjestettynä, % tavaraviennistä

Tuoteryhmä	1995– 1999	2000– 2004	2005– 2009	2010– 2012	2013
Paperi ja pahvi	4,1	6,7	6,6	8,6	9,6
Kivennäisöljytuotteet, raffinoitua	2,4	1,8	3,4	5,2	6,4
Lääkkeet, myös eläinlääkkeet	0,4	2,1	4,7	8,3	5,5
Muut teollisuuden erikoiskoneet ja -laitteet	1,5	2,1	2,8	3,4	4,4
Eteenipolymeerit alkumuodossa	0,1	0,3	1,2	3,1	3,4
Juusto	1,4	1,3	1,1	2,2	2,5
Muut puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteet	5,1	15,4	12,7	4,4	2,3
Maansiirto-, kaivuu- yms. koneet	1,0	1,7	1,8	2,0	2,3
Muut sähkökoneet, -laitteet ja -tarvikkeet	0,8	1,0	0,6	1,5	2,2
Kivennäisöljyjen yms. lisäainevalmisteet	0,4	0,8	1,3	2,1	2,1
Kuparimalmi ja -rikasteet	0,0	0,0	0,0	0,8	2,1
Pigmentit, värit, lakat yms.	3,4	3,7	2,8	2,6	2,1
Nostamis- ja lastaamiskoneet ja -laitteet, trukit	1,5	1,2	1,8	1,6	1,8
Nikkelimalmi ja -rikasteet	0,6	0,3	0,0	0,9	1,6
Voi ja muut voiöljyt ja -rasvat	0,9	1,0	0,8	1,3	1,4
Atk-laitteet	2,0	1,8	1,6	1,1	1,4
Hanat, venttiilit yms. laitteet	0,7	0,8	0,9	1,2	1,3
Levyvalmisteet, seostettua terästä	0,6	0,8	0,5	0,6	1,3
Sähkögeneraattorit ja -moottorit	0,4	0,4	0,6	0,8	1,2
Kuumennus- ja jäähdytyskoneet ja -laitteet	1,4	1,2	1,3	2,1	1,2

Huom. SITC Rev. 3:n 3-numerotaso (yhteensä 255 tuoteryhmää).

Lähde: UNCTAD.

Tärkein tuoteryhmä on paperi ja pahvi. Vuonna 2013 sen osuus oli melkein 10 prosenttia ja osuus on ollut nousussa (kun samaan aikaan paperi- ja pahvituotteiden osuus on ollut laskussa). Yli neljän prosentin osuuden saavat nyt myös raffinoitua kivennäisöljytuotteita, lääkkeet sekä muut teollisuuden erikoiskoneet ja -laitteet, joiden osuus on myös ollut kasvussa pitkällä aikavälillä. Lääkkeiden vienti, josta suuri osa on jälleenvientiä, on kuitenkin aivan viime vuosina kääntynyt laskuun. Muut puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteet (lähinnä matkapuhelimia ja siten jälleenvientiä) olivat nyt vielä seitsemännellä sijalla.

4.3 Suomen markkinaosuus Venäjän tavaratuonnissa hyödykeryhmittäin

Suomen markkinaosuus Venäjän tavaratuonnista on vaihdellut ajan myötä eri tuotteissa huomattavasti. Taulukossa 4.3 on esitetty ensin suurimmat markkinaosuudet vuonna 2013 ja näiden tuotteiden markkinaosuuksien kehitys vuodesta 1996 (keskiarvoina eri aikaperiodeina), sitten sellaiset tuotteet, joissa osuus Venäjän koko tavaratuonnista Suomesta on vähintään 1,5 prosenttia mutta Suomen markkinaosuus on pieni sekä lopuksi sellaiset tuotteet, joissa Suomella oli jossain vaiheessa pidempinä vuosikeskiarvoina vähintään 12 prosentin markkinaosuus.

Suurimmat tuontitavaroiden markkinaosuudet Suomella oli vuonna 2013 nikkeli- ja kuparimalmissa ja rikasteissa, valmistamattomissa turkisnahoissa, paperissa ja pahvissa, kivennäisöljyjen lisäainevalmisteissa sekä paperimassassa. Kupari on uudehko tulokas tähän joukkoon.

4.4 Jälleenvienti osana tavaraviennistä

Edellä jo puhuttiin jälleenviennistä ja sen merkityksestä Suomen Venäjänviennissä. Osuudesta on tehty tutkimuksissa joitakin vanhempia arvioita. Widgrénin, Kaitilan ja Arkonsuon (2000) tilastollisen analyysin mukaan jälleenviennin osuus Suomen tavaraviennistä Venäjälle oli noin 22 prosenttia vuonna 1996. Olluksen ja Simolan (2006) vastaava arvio vuodelle 2004 oli vähintään 25 prosenttia.

Tulli on sittemmin arvioinut ja tilastoinut Suomen jälleenvientiä vuosina 2006–2013. Nämä luvut on esitetty kuviossa 4.4. Jälleenviennin osuus oli suurimmillaan vuonna 2008 lähes 39 prosenttia Suomen Venäjänviennistä. Vuonna 2013 se oli enää 24 prosenttia. Suomen koko viennissä jälleenviennin osuus oli vain 12 prosenttia eli ilmiö on keskimääräistä

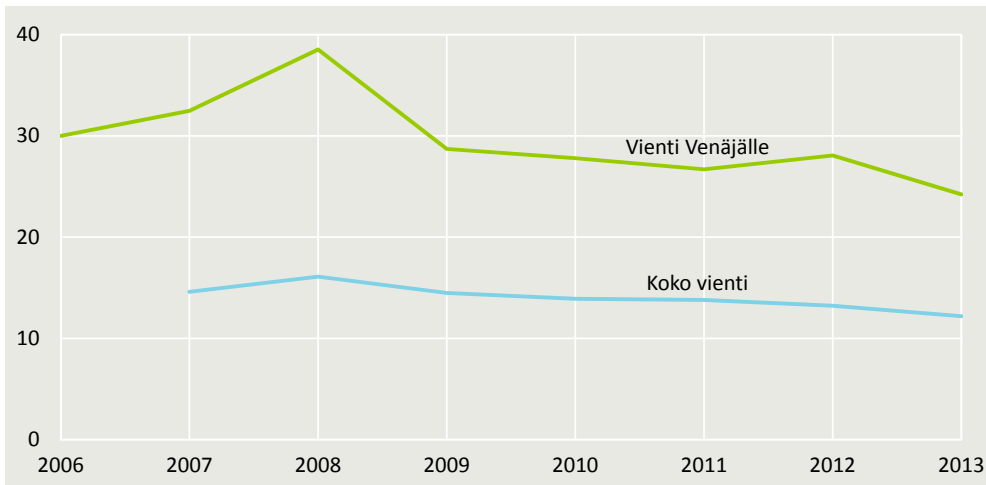
Taulukko 4.3

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista vuoden 2013 tärkeimpien tuoteryhmien mukaan sekä näiden tuotteiden osuus tavaratuonnista Suomesta vuonna 2013, %

Tuoteryhmä	1996– 1999	2000– 2004	2005– 2009	2010– 2012	2013	Osuus tuonnista Suomesta 2013
Nikkelimalmi ja -rikasteet	95,4	69,8	0,0	54,7	84,5	1,4
Turkisinahat, valmistamattomat	21,2	43,1	58,4	68,4	61,0	0,7
Kuparimalmi ja -rikasteet	0,0	0,0	0,0	19,6	32,4	1,7
Paperi ja pahvi	20,0	22,3	22,6	21,1	21,1	9,7
Kivennäisöljyjen yms. lisäainevalmisteet	9,4	17,8	24,5	21,9	19,9	2,3
Paperimassa	21,1	47,4	27,2	18,4	18,4	0,3
Eteenipolymeerit alkumuodossa	9,8	8,5	13,3	18,0	17,1	3,2
Höyrykattilat yms. sekä apulaitteet	26,6	30,8	19,3	18,9	14,9	0,5
Voi ja muut voiöljyt ja -rasvat	7,6	15,2	16,7	15,0	12,9	1,4
Kivennäisöljytuotteet, raffinoitut	10,6	20,3	26,7	10,8	12,5	6,1
Tehdasvalmisteiset rakennukset	8,3	21,3	13,4	12,7	12,3	0,7
Muut epäorgaaniset kemikaalit	1,5	0,5	6,4	18,2	11,2	0,1
Paperiteollisuuskoneet	19,0	16,5	17,5	7,0	8,0	0,4
Pigmentit, värit, lakat yms.	18,6	17,4	13,2	8,4	7,2	2,6
Levyvalmisteet, seostettua terästä	16,8	12,8	4,3	4,6	7,0	1,0
Juusto	9,6	10,5	6,9	7,4	7,0	2,5
Synteettinen ja regeneroitu kumi	3,6	11,0	17,3	9,8	6,8	0,2
Painotuotteet	33,0	26,5	13,3	8,0	6,6	0,9
Vilja- ja jauhovalmisteet yms.	6,5	10,0	10,2	6,7	6,3	0,7
Alkoholit, fenolit yms.	1,5	3,6	3,9	4,3	6,1	0,2
Vähintään 1,5 %:n osuus tavaratuonnista Suomesta 2013; pieni markkinaosuus						
Muut teollisuuden erikoiskoneet ja -laitteet	4,0	5,7	5,6	4,8	4,9	3,9
Putket ja putkenosat, rautaa tai terästä	1,3	1,3	0,9	6,3	4,7	1,7
Nostamis- ja lastaamiskoneet ja -laitteet, trukit	8,1	7,3	6,5	3,8	3,4	1,8
Lääkkeet, myös eläinlääkkeet	0,8	3,5	4,8	4,3	3,1	5,3
Maansiirto-, kaivuu- yms. koneet	3,9	5,8	4,0	2,6	2,5	2,2
Muut sähkökoneet, -laitteet ja -tarvikkeet	3,0	4,0	1,9	2,2	2,5	1,6
Kuumennus- ja jäähdytyskoneet ja -laitteet	4,7	4,7	3,4	3,2	2,3	1,6
Voimansiirtoakselit, vaihteistot yms., nivelpulttiketjut	3,6	4,6	3,2	2,2	2,1	2,1
Kuljetus- ja varastoimissäiliöt, -astiat	3,9	4,7	3,3	2,3	2,0	3,0
Aiemmin yli 12 %:n osuuksia						
Kalkki, sementti yms. rakennusaineet	8,1	13,7	6,7	4,9	4,3	0,5
Muut puutuotteet	22,1	14,0	10,3	4,8	4,3	0,3
Naulat, ruuvit, pultit, mutterit yms.	12,4	12,2	6,7	3,2	4,1	0,6
Luonnonkumi	0,3	0,0	12,7	4,1	3,4	0,1
Muut orgaaniset kemikaalit	9,0	12,3	7,1	4,3	3,0	0,1
Sahattu ja höylätty puutavara	13,6	11,2	9,0	4,2	2,8	0,0
Lasi	20,5	11,9	4,2	2,6	2,6	0,2
Metallirakenteet ja niiden osat	21,5	13,5	4,7	3,0	2,6	0,6
Televisiovastaanottimet	3,9	12,6	17,6	4,2	2,3	0,4
Paperi- ja pahvituotteet	17,9	7,3	3,2	2,1	2,0	0,2
Muut puhelin-, lennätin-, radio- ja tv-laitteet	8,8	16,9	13,3	3,2	2,0	0,3
Katodisädeputket, diodit, transistorit yms.	16,0	7,0	5,5	1,9	1,8	0,1
Pinnoitetut levyvalmisteet	14,6	10,4	4,3	3,2	1,4	0,5
Turkisinahat, muokatut	12,2	5,8	1,9	1,8	0,6	0,0
Margariini ja muut ravintorasvat	15,7	7,2	0,6	0,4	0,5	0,0

Lähde: UNCTAD.

Kuvio 4.4

Jälleenviennin osuus Suomen tavaraviennissä Venäjälle ja koko viennissä, %

Lähde: Tulli.

merkittävämpi Suomen itäviennissä. Venäjän osuus Suomen koko jälleenviennistä oli vuonna 2013 noin 19 prosenttia.

Näillä luvuilla on merkitystä, kun arvioidaan Suomen Venäjän-viennin kehitystä. Vuonna 2008 Suomen koko tavaravienti Venäjälle oli 7,62 miljardia euroa, mistä Tullin arvion mukaan noin 2,94 miljardia oli jälleenvientiä. Vuonna 2013 vastaavat luvut olivat 5,36 ja 1,30 miljardia euroa. Koko tavaraviennin arvo oli siten alentunut 2,26 miljardia euroa, mistä jälleenviennin alenemisen osuus oli 1,64 miljardia euroa eli noin 72 prosenttia. Koska melkein kolme neljäsosaa Venäjän-viennin romahduksesta vuoden 2008 jälkeen oli jälleenviennin alenemista, koko viennin lasku näyttää selvästi pahemmalta kuin se Suomen kansantalouden kannalta oikeasti oli.

Taulukossa 4.4 on esitetty Tullin luvut jälleenviennin arvosta Venäjälle vuonna 2013. Viidesosa jälleenviennistä oli koneita ja mekaanisia laitteita, 13 prosenttia farmaseuttisia tuotteita, 10 prosenttia kivennäispolttoaineita ja -öljyjä sekä 9 prosenttia sähkökoneita ja -laitteita. Tärkeimmissä tuoteryhmissä jälleenvienti oli merkittävintä farmaseuttisissa tuotteissa (174 miljoonaa euroa ja 58 prosenttia näiden tuotteiden viennin arvosta Venäjälle), kivennäispolttoaineissa ja -öljyissä (133 miljoonaa euroa ja 40 prosenttia) sekä pesu- ja voiteluvalmisteissa (65 miljoonaa euroa ja 59 prosenttia).

Taulukko 4.4

Koko tavaravienti ja jälleenvienti Venäjälle 2013

<i>Tuoteryhmä</i>	<i>Viennin arvo, milj. eur</i>	<i>Jälleenviennin arvo, milj. eur</i>	<i>Jälleenviennin osuus viennistä Venäjälle, %</i>	<i>Osuus koko jälleenviennistä Venäjälle, %</i>	<i>Jälleenviennin arvon muutos 2011→2013 milj. eur</i>
Koneet ja mekaaniset laitteet	1 099	260	23,7	20,0	+46
- joista kulmahiomakoneet	33	33	100,0	2,5	+11
- joista sahat	17	17	100,0	1,3	+6
Farmaseuttiset tuotteet	299	174	58,2	13,4	-135
Kivennäispolttoaineet ja -öljyt	332	133	40,1	10,3	-6
Sähkökoneet ja -laitteet	418	116	27,8	8,9	-32
- joista lähettimet ja matkapuhelimet	53	35	66,0	2,7	+3
Pesu- ja voiteluvalmisteet	111	65	58,6	5,0	+16
- joista voiteluvalmisteet	76	46	60,5	3,5	+27
Muovit ja muovitarvikkeet	357	63	17,6	4,9	-5
- joista eteenipolymeerit	64	22	34,4	1,7	+1
Nikkeli ja nikkelitavarat	52	52	100,0	4,0	-3
Vaatteet ja vaatetustarvikkeet, ei neulosta	71	43	60,6	3,3	0
Kumi ja kumitarvikkeet	83	42	50,6	3,2	+3
- joista renkaat	45	28	62,2	2,2	+4
Optiset ja lääketiet. kojeet ja laitteet	111	31	27,9	2,4	+11
Rauta- ja terästavarat	100	25	25,0	1,9	-3
Erinäiset kemialliset tuotteet	74	24	32,4	1,9	+2
Vaatteet ja vaatetustarvikkeet, neulosta	37	23	62,2	1,8	-2
Kuljetusvälineet ja kulkuneuvot	153	19	12,4	1,5	-25
Alumiini ja alumiinitavarat	35	18	51,4	1,4	+11
- joista naulat, nastat, pultit, mutterit, jne.	23	16	69,6	1,2	+16
Huonekalut	89	15	16,9	1,2	-7
Kemiall. alkuaaineet ja epäorg. yhdisteet	58	13	22,4	1,0	+4
Maalit, lakat, värit ja musteet	134	10	7,5	0,8	-1
Muut	1 739	169	9,7	13,0	-4
Kaikki yhteensä	5 354	1 297	24,2	100,0	-129

Lähde: Tulli.

Vuosina 2011–2013 jälleenviennin arvo aleni 129 miljoonaa euroa. Muutos tuli kokonaisuudessaan farmaseuttisista tuotteista. Muiden tuoteryhmien tätä paljon pienemmät muutokset summautuvat nolnaan. Suurin pudotus jälleenviennin kokonaisarvossa tapahtui kuitenkin jo vuonna 2009, jolloin se aleni 2,94 miljardista eurosta 1,16 miljardiin euroon eli 61 prosenttia.

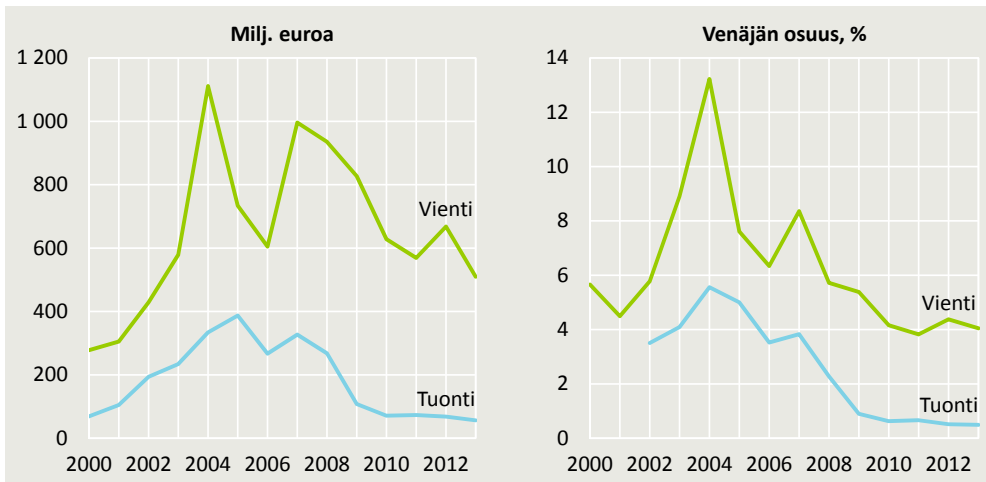
4.5 Palvelujen vienti Suomesta Venäjälle

Palvelujen ulkomaankauppa on ollut voimakkaasti kasvanut ulkomaankaupan muoto Suomelle. Tilastokeskuksen mukaan maamme koko palvelujen vienti (pl. matkailupalvelut) kasvoi vuosina 2000–2013 käyvin hinnoin 70 prosenttia ja tuonti 107 prosenttia. Vuonna 2013 palvelujen kaupassa oli 1,1 miljardin euron ylijäämä. Palvelujen vienti Venäjälle kasvoi vuosina 2002–2013 kuitenkin vain 19 prosenttia ja tuonti sieltä puolestaan aleni selvästi. Vuonna 2013 Suomella oli Venäjän kaupassa palveluissa 453 miljoonan euron ylijäämä, ja vienti oli yhdeksänkertainen tuontiin nähden. Venäjän osuus Suomen palvelujen viennistä oli 4,0 prosenttia ja tuonnista 0,5 prosenttia (ks. kuvio 4.5). Palvelujen Venäjän-viennin arvo kasvoi vuoteen 2004 asti, ja on sitten alentunut erityisesti vuoden 2007 jälkeen. Näissä luvuissa eivät ole mukana turistien matkailupalvelut.

Taulukossa 4.5 on esitetty Suomen Venäjälle suuntautuvan palveluviennin rakenne Eurostatin maksutasetilastojen mukaan. Näissä luvuissa matkailupalvelut ovat puolestaan mukana. Niiden arvo ja osuus ovat kasvaneet ajan myötä. Matkailupalvelujen viennin käypähintainen arvo nousi 1,2 miljardista eurosta vuonna 2005 2,1 miljardiin euroon vuonna 2012, eli keskimäärin 18 prosenttia vuodessa. Matkailupalvelujen viennin osuus kaikesta palvelujen viennistä Venäjälle nousi samana aikana 34 prosentista 65 prosenttiin.

Kuvio 4.5

Vasemmalla palvelujen vienti ja tuonti Suomesta Venäjälle, milj. euroa, sekä oikealla Venäjän osuus palvelujen ulkomaankaupasta Suomelle, %

Huom. Matkailupalvelut eivät ole tässä mukana.

Lähteet: Tilastokeskus ja omat laskelmat.

Taulukko 4.5

Palvelujen vienti Suomesta Venäjälle vaihtotasetilastojen mukaan, milj. euroa

	2005	2007	2009	2011	2012
Palvelujen vienti	1 226	1 643	1 523	1 836	2 070
Kuljetuspalvelut	76	103	65	108	85
Matkailupalvelut	413	542	628	1 147	1 351
Muut palvelut	727	998	830	581	634
Kommunikaatiopalvelut	..	14	11	12	12
Rakentamispalvelut	252	164	56	22	..
Vakuutuspalvelut	0	0	1	1	2
Rahoituspalvelut	0	..	1	0	0
Tietotekniikka- ja informaatiopalvelut	16	13	..	..	129
Rojalit ja lisenssimaksut	2	..	..	10	18
Muut liike-elämän palvelut	444	789	672	410	341
Välityskauppa ja muut ulkomaankauppaan liittyvät palvelut	368	..	..	..	..
Käyttöleasing eli käyttövuokraus	1	..	..	10	..
Muut yritys-, ammatilliset ja tekniset palvelut	75	62	78	..	117
Laki- ja tilinpito-, hallinto- ja PR-palvelut	1	10	2	4	8
Mainonta-, markkinointitutkimus- ja Gallup-kyselypalvelut	0	..	0	0	0
Tutkimus- ja kehittämispalvelut	..	0	..	3	1
Arkkitehti-, insinööri- ja muut tekniset palvelut	54	37	32	19	45
Maa- ja metsätalous- sekä kaivannais- ja jalostuspalvelut	0	0	0	0	0
Muut sekalaiset liike-elämän palvelut	..	..	..	38	37
Muut palvelut tytä- ja osakkuusyritysten ja sivuliikkeiden välillä	..	11	16	..	25
Muut henkilökohtaiset palvelut, kulttuuri- ja virkistyspalvelut	..	0	0	0	..
Muut erittelemättömät palvelut	9	0	0	0	0

Lähde: Eurostat.

Venäjän osuus Suomen kaikista matkailupalvelujen viennistä on noussut jatkuvasti. Vuonna 2004 Venäjän osuus oli 23 prosenttia ja vuonna 2012 jo 45 prosenttia. Vuonna 2012 venäläisten osuus kaikista matkailijoista oli Tilastokeskuksen ja Matkailun edistämiskeskuksen (MEK) rajahaastattelututkimuksen mukaan 47 prosenttia. Tämä vastaa Venäjän osuutta maksutaseen euroluvuista. Siten venäläismatkailijoiden käyttämät rahausumat ovat keskimäärin suunnilleen yhtä suuria kuin muiden matkailijoiden keskimäärin käyttämät summat.

”Muiden palvelujen” vienti Venäjälle pysyi vuosina 2010–2012 noin 600 miljoonassa eurossa, missä on laskua aiemmasta. Ainakin ”muiden liike-elämän palvelujen” vienti on supistunut vuoden 2007 jälkeen.

5 Panos-tuotostmallin kuva Venäjän ulkomaankaupasta

5.1 Ulkomaisen tuotoksen merkitys välituote- ja lopputuotekäytössä Venäjällä

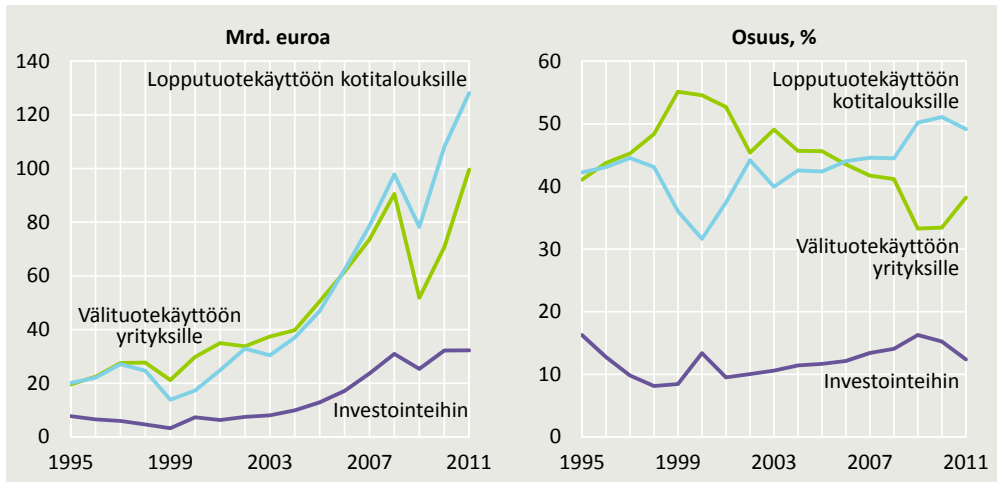
Käyttämällä Maailman panos-tuotostietokantaa (World Input-Output Database, WIOD¹⁸) voidaan arvioida sitä, minkä toimialojen tuotosta ja kuinka paljon Venäjälle on viety. Lisäksi saadaan tietoa siitä, mihin käyttöön tämä tuotos on Venäjällä mennyt. Tuotos voi mennä Venäjällä toimiville yrityksille käytettäväksi välituotteina niiden omassa tuotannossa tai loppukäyttöön kotitalouksille, julkiselle sektorille tai investointeihin. Loppukäyttöön julkiselle sektorille on mennyt hyvin vähän ulkomaista tuotosta.

Erilaisen laskentatavan vuoksi tässä käsiteltyä tuotoksen vientiä ei voi suoraan verrata edellä esitettyihin ulkomaankaupan bruttovientilukuihin. WIOD käyttää tuotoksen viennin laskemiseen kohdemaan tuontitilastoja, jotka otetaan UN Comtraden tietokannasta, joka puolestaan perustuu tuojamaan (tässä tapauksessa Venäjän) viranomaisten tietoihin. Edellä tarkasteltiin UN Comtraden tilastoja ja sitä, miten ne poikkeavat tässä tutkimuksessa enimmäkseen käytetyistä UNCTADin tilastoista. UN Comtraden tilastojen mukaan Venäjän tuonti Suomesta on ollut paljon pienempää kuin mitä Suomen vientiluvut kertovat. Osa erosta selittyy jälleenviennillä. Jälleenviennin poistaminen onkin WIODin näkökulmasta perusteltua, koska se ei ole Suomen tuotosta. Jonkinlainen vaikutus saattaa olla myös sillä, että WIODin käyttämä tarjonta-käyttötäulu (SUT) Venäjän kansantaloudelle on vuodelta 1995.

Kaikien ulkomaisen tuotoksen vienti Venäjälle välituotekäyttöön on kasvanut hitaammin kuin lopputuotekäyttöön menevän tuotoksen vienti. Välituotteiden osuus laski noin 55 prosentista vajaan 40 prosenttiin vuosina 2000–2011. Erityisesti on kasvanut kotitalouksien kulutusta palveleva lopputuotteiden vienti, joka oli vuonna 2011 jo puolet kaikesta. Vaurastuminen on siten johtanut ennen kaikkea tuontikulutustavaroiden kysynnän kasvuun. Investointeihin meni sen sijaan vain hieman yli kymmenesosa kaikesta maailman tuotoksen viennistä Venäjälle. Osuus oli kasvussa vuoteen 2009 asti, ja kääntyi sitten laskuun investointien kasvun hidastumisen myötä.

¹⁸ Timmer (2012).

Kuvio 5.1

Kaiken ulkomailla tuotetun tuotoksen vienti Venäjälle 1995–2011, mrd. euroa ja %-osuudet

Lähteet: WIOD (Timmer 2012) ja omat laskelmat.

Kuvioissa 5.2 on esitetty ulkomaisen tuotoksen osuus kaikesta välituote- ja lopputuotekäytöstä Venäjällä, siis mukaan lukien Venäjällä tuotettu tuotos. Lisäksi kuvioissa on esitetty oikealla pystyakselilla Suomessa tuotetun tuotoksen osuus kaikesta Venäjälle tuodusta ulkomaisesta tuotoksesta.

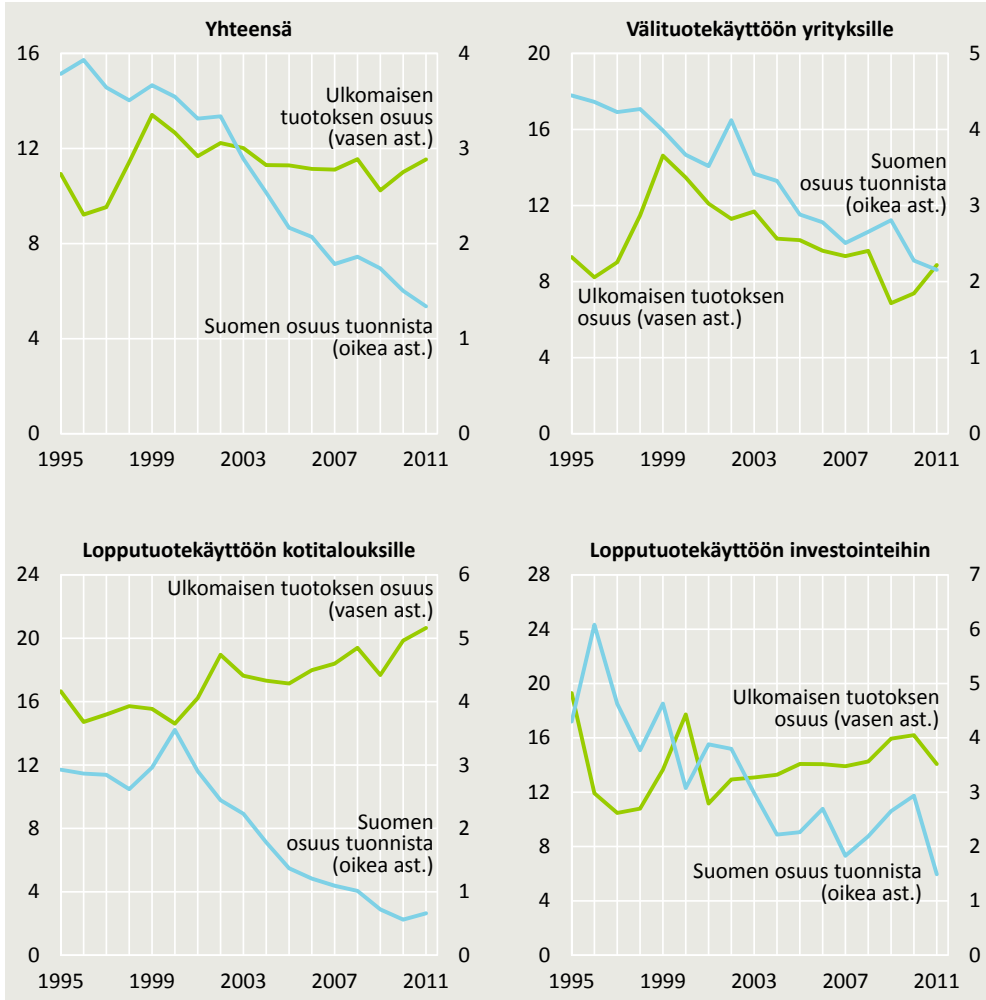
Ulkomaisen tuotoksen osuus kaikesta on pysynyt suhteellisen vakaana noin 11,5 prosentissa lukuun ottamatta pudotusta taantumavuonna 2009. Suomessa tuotetun tuotoksen osuus kaikesta tuontituotoksesta on sen sijaan laskenut tasaisesti 3,5 prosentista vuonna 2000 vain 1,3 prosenttiin vuonna 2011. Maailman panos-tuotostietokannan mukaan Suomen osuuden aleneminen on ollut tasaista.

Ulkomaisen tuotoksen merkitys välituotteiden käytössä Venäjällä on puolestaan alentunut koko tarkasteluajanjakson 13,5 prosentista alle 9 prosenttiin. Suomessa tuotetun tuotoksen osuus tästä tuonnista on senkin alentunut 3,7 prosentista 2,2 prosenttiin. Venäjällä toimivat yritykset käyttävät siten omassa tuotannossaan nykyisin aiempaa enemmän välituotteina oman maansa tuotosta.

Ulkomaisen tuotoksen osuus tuotteiden lopputuotekäytöstä kotitalouksissa Venäjällä on sen sijaan noussut reilusta 14 prosentista lähes 21 prosenttiin vuonna 2011. Suomessa tuotetun tuotoksen merkitys on tässä suhteessa alentunut rajusti. Osuus kaikesta tuontituotoksesta on laskenut 3,5 prosentista 0,7 prosenttiin, joskin aleneminen pysähtyi vuosina 2010–2011. Kaiken ulkomaisen tuotoksen merkitys on noussut sekä ko-

Kuvio 5.2

Ulkomaisen tuotoksen osuus välituote- ja lopputuotekäytöstä Venäjällä sekä Suomessa tuotetun tuotoksen osuus kaikesta tuontituotoksesta; huomaa eri skaalaus pystyakseleilla, %

Lähteet: WIOD (Timmer 2012) ja omat laskelmat.

titalouksien kulutuksessa että investoinneissa. Investoinneissa Suomi on puolustanut osuuttaan paremmin kuin kulutustavaroissa.

5.2 Tuotoksen vienti ja tuonti Suomen ja Venäjän välillä

Tarkastellaan seuraavaksi tarkemmin Suomessa tuotetun tuotoksen vientiä Venäjälle. Kuviossa 5.3 on esitetty Suomen tuotoksen vienti Venäjälle välituotteiksi yrityksille sekä lopputuotteiksi kulutukseen kotitalouksille

ja investointihyödykkeiksi. Lopputuotteet kotitalouksille ovat pysyneet suhteellisen vakaana eränä, käyvin hinnoin noin 750 miljoonassa eurossa vuosittain. Niiden reaalin arvo on siten laskenut, ja osuus koko tuotoksen viennistä on pienentynyt noin kolmanneksesta reiluun viidennekseen.

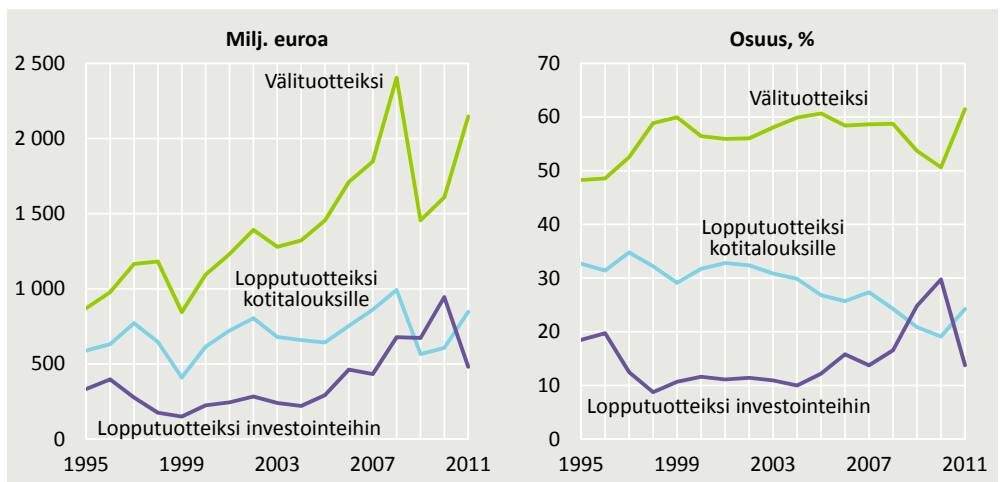
Investointitavaroiden arvo ja osuus nousivat vuosina 2009–2010 selvästi, mutta ne putosivat uudelleen vuonna 2011 vuoden 2007 tasolle. Investointitavaroiden osuus oli kuitenkin vuosina 2006–2011 selvästi korkeampi kuin vuosina 2000–2005. Jää nähtäväksi, oliko vuoden 2011 romahdus investointitavaroiden viennissä väliaikainen. Se riippuu muun muassa investointitoiminnan kehityksestä ja rakenteesta Venäjällä. Välituotteiksi menevän suomalaisen tuotoksen osuus on ollut pitkällä aikavälillä vajaat 60 prosenttia kaikesta tuotoksen viennistä Venäjälle.

Verrattuna Suomen koko tuotoksen viennin rakenteeseen, Venäjälle meni keskimäärin vuosina 2005–2011 enemmän lopputuotteita kotitalouksille (24 % tuotoksen viennistä Venäjälle vs. 13 % tuotoksen koko viennistä) ja investointeihin (18 % vs. 13 %). Sen sijaan välituotteiden osuus on pienempi (57 % vs. 73 % koko viennistä). Tämä kertoo suomalaisten yritysten syvemmästä integroitumisesta arvo- ja tuotantoketjuihin muissa maissa kuin Venäjällä, jonne viedään suhteellisesti enemmän lopputuotteita.

Taulukosta 5.1 nähdään, minkä toimialojen tuotosta vietiin vuonna 2011 Suomesta Venäjälle ja mihin käyttöön. Venäjällä toimivien yritysten välituotteiksi vietiin tuotosta 2 146 miljoonan euron arvosta, kotitalouksien

Kuvio 5.3

Suomen tuotoksen vienti Venäjälle väli- ja lopputuotteiksi käyvin hinnoin

Lähteet: WIOD (Timmer 2012) ja omat laskelmat.

kulutukseen 847 miljoonan euron arvosta ja yritysten investointeihin 481 miljoonan euron arvosta, yhteensä siis 3,49 miljardia euroa.

Kun asiaa katsotaan Suomen toimialojen näkökulmasta, välituotteita veivät eniten kemikaaleja, kemiallisia tuotteita ja tekokuituja valmistava teollisuus (414 milj. euroa), koneita ja laitteita valmistava teollisuus (398 milj. euroa), metalleja jalostava ja metallituotteita valmistava teollisuus (307 milj. euroa) sekä massaa, paperia ja paperituotteita valmistava teollisuus, kustantaminen ja painaminen (230 milj. euroa). Yli sadan miljoonan euron pääsi vielä muutama toimiala.

Venäläisten kotitalouksien kulutukseen vei suomalaista tuotosta eniten elintarvikkeita, juomia ja tupakkaa valmistava teollisuus (242 milj. euroa). Yli sadan miljoonan euron pääsi myös koneiden ja laitteiden valmistus (165 milj. euroa) sekä melkein kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja tekokuitujen valmistus (98 milj. euroa). Myös tekstiilejä ja nahkaa sekä kulkuneuvoja vietiin kohtalaisen paljon.

Venäjällä toimivien yritysten investointeihin vietiin Suomessa tuotettua tuotosta selvästi eniten koneiden ja laitteiden valmistuksen saralla (312 milj. euroa) mutta myös elektroniikka- ja sähkötuotteita sekä kulkuneuvoja vietiin kohtalaisesti.

Kokonaisuutena ottaen tuotostaan vei Venäjälle selvästi eniten koneita ja laitteita valmistava teollisuus (875 milj. euroa). Seuraavina tulivat kemikaaleja, kemiallisia tuotteita ja tekokuituja valmistava teollisuus (514 milj. euroa) sekä metalleja jalostava ja metallituotteita valmistava teollisuus (346 milj. euroa). Edelleen viisi toimialaa vei tuotostaan noin 200–300 miljoonan euron arvosta. Palvelualojen osuus tuotoksen viennistä on vajaat 6 prosenttia.

Mille toimialoille taulukon 5.1 toisessa sarakkeessa esitetyt välituotteet vietiin Venäjällä? Tässä suhteessa jakauma on hyvinkin tasainen: koneiden ja laitteiden vuokrauspalvelut sekä liike-elämän palvelut 162 milj. euroa, rakentaminen 160 milj. euroa, metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus 146 milj. euroa, agentuuritoiminta ja tukkukauppa 142 milj. euroa, kulkuneuvojen valmistus 141 milj. euroa, kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja tekokuitujen valmistus 137 milj. euroa, kaivostoiminta ja louhinta 100 milj. euroa, koneiden ja laitteiden valmistus 99 milj. euroa, julkinen hallinto ja maanpuolustus 98 milj. euroa sekä sähkö-, kaas- ja vesihuolto 96 milj. euroa. Suomen kannalta tuotoksen viennin jakautuminen laajasti Venäjän talouden eri toimialoille on taloudellisia riskejä pienentävä tekijä.

Taulukko 5.1

Eri toimialojen tuotoksen vienti Suomesta Venäjälle vuonna 2011, milj. euroa

Toimiala Suomessa	Välituote- vienti	Käyttö Venäjällä		Yhteensä
		Kotitalouksien kulutus	Kiinteät investoinnit	
Yhteensä	2 146	847	481	3 492
Maa-, riista-, kala- ja metsätalous	16	25	0	41
Kaivostoiminta ja louhinta	9	0	0	9
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistus	41	242	1	284
Tekstiilien ja tekstiilituotteiden valmistus	15	78	0	93
Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	0	65	0	65
Sahatavaran ja puutuotteiden valmistus	24	0	0	24
Massan, paperin ja paperituotteiden valmistus	230	16	0	247
Koksin, öljytuotteiden ja ydinpolttoaineen valmistus	175	13	0	189
Kemikaalien, kemiallisten tuotteiden, tekokuitujen valm.	414	98	1	514
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	17	4	2	23
Ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	39	0	0	39
Metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus	307	26	13	346
Koneiden ja laitteiden valmistus	398	165	312	875
Elektroniikka- ja sähkötuotteiden valmistus	183	2	93	287
Kulkuneuvojen valmistus	95	71	57	224
Muu valmistus	11	18	1	30
Sähkö-, kaasua- ja vesihuolto	3	1	0	4
Rakentaminen	0	0	0	0
Moottoriajoneuvojen kauppa, korjaus ja huolto sekä polttoaineen vähittäismyynti	0	0	0	0
Agentuuritoiminta ja tukkukauppa	1	0	0	2
Vähittäiskauppa ja kotitaloustavaroiden korjaus	0	0	0	0
Majoitus- ja ravitsemistoiminta	9	3	0	12
Maaliikenne ja putkijohtokuljetus	14	3	0	17
Vesiliikenne	1	0	0	1
Ilmaliikenne	8	4	0	12
Liikennettä palveleva toiminta ja matkatoimistot	12	2	0	14
Posti- ja teleliikenne	36	7	0	43
Rahoitustoiminta	3	0	0	4
Kiinteistöalan palvelut	0	0	0	0
Koneiden ja laitteiden vuokraus; liike-elämän palvelut	77	2	0	82
Julkinen hallinto ja maanpuolustus	3	1	0	6
Koulutus	3	0	0	5
Terveystuotot- ja sosiaalipalvelut	0	0	0	0
Muut yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut	1	0	0	1

Huom. Massan, paperin ja paperituotteiden valmistus sisältää kustantamisen ja painamisen.

Vaihtokurssi EUR/USD 1.390 on UNCTADilta.

Lähde: WIOD (Timmer 2012) ja omat laskelmat.

Taulukossa 5.2 on verrattu Suomen eri toimialojen tuotoksen rakennetta niiden viennissä Venäjälle vuonna 2005, jolloin Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista oli korkeimmillaan, ja vuonna 2011. Ottaen huomioon, kuinka paljon Suomen markkinaosuus on alentunut niin WIODin käyttämän UN Comtraden kuin myös UNCTADin tilastojen mukaan, rakenteelliset muutokset vaikuttavat suhteellisen pieniltä. Tuotoksen viennin kehityksessä ei olekaan niin rajuja muutoksia kuin bruttoviennin kehityksessä. Selvästi eniten osuuttaan on kasvattanut metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus (+4,6 prosenttiyksikköä), ja toiseksi eniten koneiden ja laitteiden vuokrauspalvelut sekä liike-elämän palvelut (+1,8 prosenttiyksikköä). Osuuksien laskut ovat jakaantuneet tasaisemmin.

Voimme katsoa asiaa myös toisinpäin, eli miltä ja mille toimialoille Suomessa Venäjän tuotosta tuodaan välituotteiksi tai loppukäyttöön kotitalouksille, julkiselle sektorille tai yritysten investointeihin. Vuonna 2011 Venäjältä tuotiin WIODin mukaan Suomeen tuotosta yhteensä 9 172 miljoonan euron arvosta, mistä 8 843 miljoonaa euroa meni välituotteiksi eri toimialoille. Loppukäyttöön tuodaan tuotosta hyvin vähän.

Taulukko 5.2

Tärkeimpien toimialojen tuotoksen vienti Suomesta Venäjälle vuosina 2005 ja 2011, milj. euroa, sekä osuus tuotoksen koko viennistä, %

Toimiala Suomessa	2005 milj. eur	2011 milj. eur	2005 %	2011 %	Muutos, %-yks.
Yhteensä	2 398	3 492	100,0	100,0	0,0
Maa-, riista-, kala- ja metsätalous	11	41	0,4	1,2	0,7
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistus	202	284	8,4	8,1	-0,3
Tekstiilien ja tekstiilituotteiden valmistus	110	93	4,6	2,7	-1,9
Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	24	65	1,0	1,9	0,9
Massan, paperin ja paperituotteiden valmistus	213	247	8,9	7,1	-1,8
Koksin, öljytuotteiden ja ydinpolttoaineen valmistus	121	189	5,1	5,4	0,4
Kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja tekokuitujen valmistus	325	514	13,6	14,7	1,2
Kumi- ja muovituotteiden valmistus	25	23	1,0	0,7	-0,4
Ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	67	39	2,8	1,1	-1,7
Metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus	128	346	5,3	9,9	4,6
Koneiden ja laitteiden valmistus	635	875	26,5	25,0	-1,5
Elektroniikka- ja sähkötuotteiden valmistus	172	287	7,2	8,2	1,1
Kulkuneuvojen valmistus	200	224	8,3	6,4	-1,9
Posti- ja teleliikenne	18	43	0,7	1,2	0,5
Koneiden ja laitteiden vuokrauspalvelut; liike-elämän palvelut	14	82	0,6	2,4	1,8

Huom. Massan, paperin ja paperituotteiden valmistus sisältää kustantamisen ja painamisen.

Lähde: WIOD (Timmer 2012) ja omat laskelmat.

Venäjän puolelta katsoen tuotostaan myivät Suomeen eniten kaivostoiminta ja louhinta (4 189 milj. euroa), agentuuritoiminta ja tukkukauppa pl. moottoriajoneuvojen kauppa (1 243 milj. euroa), maaliikenne ja putkijohtokuljetus (1 146 milj. euroa), kaksin, öljytuotteiden ja ydinpolttoaineen valmistus (714 milj. euroa), kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja tekokuitujen valmistus (603 milj. euroa) sekä metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus (410 milj. euroa).

Suomen toimialoista ylivoimaisesti suurin Venäjältä tuodun tuotoksen käyttäjä on kaksin, öljytuotteiden ja ydinpolttoaineen valmistus (5 750 milj. euroa, josta 59 prosenttia oli venäläistä kaivostoiminnan ja louhinnan tuotosta, 19 prosenttia agentuuritoiminnan ja tukkukaupan tuotosta ja 18 prosenttia maaliikenteen ja putkijohtokuljetuksen tuotosta). Seuraavaksi suurimmat venäläisen tuotoksen käyttäjät Suomessa vuonna 2011 olivat sähkö-, kaasu- ja vesihuolto (780 milj. euroa), metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus (472 milj. euroa), kemikaalien, kemiallisten tuotteiden ja tekokuitujen valmistus (275 milj. euroa) sekä massan, paperin ja paperituotteiden valmistus (256 milj. euroa).

6 Arvonlisäyksen suora ja epäsuora vienti Suomesta Venäjälle

Edellä on tarkasteltu ulkomaankauppaa, jota kuvataan tuotteiden ja tuotoksen bruttoarvoilla. Nämä luvut eivät kuitenkaan vielä kerro sitä, minkämaalaista arvonlisäystä kyseisissä tuotteissa on. Suomessa tuotetun arvonlisäyksen summa on Suomen bruttokansantuote (pl. tuoteverot ja tuotetukipalkkiot). Arvonlisäys puolestaan jaetaan tulonmuodostuksena työvoimalle ja pääomalle.

Erityisesti jälleenviennissä tavara on valmistettu jossain muussa maassa, mutta se viedään esimerkiksi Suomen kautta Venäjälle niin, että siihen tulee vain jokin pieni arvonlisäyskomponentti Suomessa esimerkiksi varastointipalveluista. Tällaisen tuotteen viennin merkitys Suomen kansantalouden kannalta on paljon pienempi kuin sellaisen tuotteen, johon on sitoutunut enemmän suomalaista arvonlisäystä. Kuitenkin myös Suomessa valmistettujen tavaroiden tuotannossa käytetään vaihtelevassa määrin tuontiväli tuotteita.

OECD ja WTO ovat rakentaneet tietokannan, jossa on laskettu arvonlisäyksen virtoja maiden välillä. Arvonlisäyksen viennissä Venäjälle on mukana sekä sen suora lopputuotevienti Suomesta että sen epäsuora vienti väli tuotekomponentiksi jossain kolmannessa maassa tuotettuun ja Venäjälle vietävään lopputuotteeseen. Siten jos Suomessa esimerkiksi valmistetaan suomalaisesta raaka-aineesta puuosia, jotka viedään telakalle Saksaan, missä ne asennetaan siellä rakennettavaan ja Venäjälle vietävään laivaan, kyseessä on Suomessa tuotetun arvonlisäyksen vientiä Venäjälle (Saksan kautta).

Sikäli kun OECD:n ja WTO:n yhteishanke arvonlisäyksen viennistä on tilastollisesti onnistunut, nämä luvut kertovat edellä esitettyjä bruttolukuja paremmin Venäjän markkinoiden merkityksestä Suomen kansantaloudelle. Arvonlisäyksen koko vienti Suomesta oli 28 prosenttia kaikesta Suomessa tuotetusta arvonlisäyksestä vuonna 2009, mutta esimerkiksi tehdasteollisuudessa 64 prosenttia. Suoraan ja epäsuoraan Venäjälle viety arvonlisäyksen osuus oli vastaavasti 1,9 prosenttia kaikesta Suomessa tuotetusta arvonlisäyksestä ja tehdasteollisuudessa 4,2 prosenttia.

Suhteessa koko Suomessa tuotettuun arvonlisäykseen vienti Venäjälle on ollut selvästi tärkeintä tekstiilien, tekstiilituotteiden, nahan ja jalkineiden valmistukselle sekä kulkuneuvojen valmistukselle (ks. taulukko 6.1). Myös koneissa ja laitteissa sekä kemianteollisuudessa osuus on ollut hieman keskimääräistä korkeampi. Tehdasteollisuudessa Venäjän merki-

tys on pienin metsäteollisuudelle. Tilastoja on saatavilla vain taulukossa esitetyille vuosille.

Taulukossa 6.2 on esitetty Venäjän osuus Suomessa tuotetun arvonlisäyksen viennistä eri toimialoilla. Venäjän osuus Suomen koko arvonlisäyksen viennistä oli alimmillaan vuonna 2000 vain 2,5 prosenttia, mutta muina vuosina se on ollut noin 6,5–8 prosenttia. On mahdollista, että vuoden 2000 tilastoissa on joitain heikkouksia.

Arvonlisäyksen mukaan arvioituna Venäjän markkinat ovat olleet erityisen tärkeitä tekstiili- ja vaateusteollisuuden, elintarviketeollisuuden sekä kulkuneuvojen valmistuksen mutta myös kaupanalan ja enenevässä määrin rakennusalan viennissä. Muiden toimialojen viennissä Venäjän merkitys on ollut selvästi pienempi. Tehdasteollisuudessa Venäjän osuus sen koko arvonlisäyksen viennistä on keskimäärin hieman pienempi kuin koko kansantaloudessa.

Kun vuosina 1995 ja 2000 noin 60–65 prosenttia arvonlisäyksen viennistä Venäjälle oli peräisin tehdasteollisuudesta, osuus on sittemmin alentunut

Taulukko 6.1

Venäjän-viennin osuus toimialojen koko arvonlisäyksestä Suomessa, %

Toimiala	1995	2000	2005	2008	2009
Maa-, riista-, metsä- ja kalatalous	2,8	1,1	1,8	2,7	2,8
Kaivostoiminta ja louhinta	2,6	1,5	1,7	2,6	1,9
Tehdasteollisuus	5,1	2,0	3,5	5,1	4,2
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	2,2	1,1	0,4	2,6	3,0
Tekstiilit, tekstiilituotteet, nahka ja jalkineet	15,4	13,1	14,5	22,1	22,1
Puu, paperi, paperituotteet	3,2	1,3	2,2	2,5	2,2
Kemikaalit ja ei-metalliset mineraalituotteet	4,5	2,7	4,0	4,5	4,6
Perusmetallit ja metallituotteet	5,4	1,6	2,4	4,0	2,6
Koneet ja laitteet	11,1	3,8	4,6	6,2	4,7
Elektroniikka- ja sähkötuotteet	3,6	1,1	3,3	3,3	3,0
Kulkuneuvojen valmistus	7,0	3,0	12,6	32,9	21,2
Muu valmistus	7,3	1,1	1,5	3,4	3,2
Sähkö, kaasu, vesi	2,0	0,9	1,6	1,9	1,6
Rakentaminen	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4
Tukku- ja vähittäiskauppa, majoitus- ja ravitsemistoiminta	0,7	0,5	3,5	3,9	3,4
Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne	2,5	1,2	4,8	6,3	4,5
Rahoitustoiminta	0,9	0,6	1,4	1,2	1,0
Liike-elämän palvelut	2,3	0,9	2,2	2,5	2,0
Yhteensä	2,0	0,9	2,0	2,6	1,9

Huom. Puu, paperi, paperituotteet sisältää kustantamisen ja painamisen.

Lähteet: OECD-WTO: Statistics on Trade in Value Added ja omat laskelmat.

vain 40 prosenttiin. Kulkuneuvojen valmistuksen osuus on hieman kasvanut ja elintarviketeollisuuden osuus on pysynyt entisellään, mutta erityisesti metsäteollisuuden sekä kone- ja laitteollisuuden osuus on pienentynyt. Myös maa- ym. talouden osuus on pienentynyt. Sen sijaan palvelualojen, erityisesti tukku- ja vähittäiskaupan sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnan osuus on kasvanut rajusti. Osuuksiaan ovat kasvattaneet selvästi myös kuljetus, varastointi ja tietoliikenne sekä liike-elämän palvelut.

Arvonlisäyksen avulla tarkasteltuna palvelualojen merkitys on paljon suurempi kuin bruttotuotoksen avulla arvioituna. Lisäksi palvelutoimialojen merkitys arvonlisäyksen viennissä Venäjälle on kasvanut merkittävästi. Tehdasteollisuuden vientituotteisiin onkin varastoitunut paljon palvelualojen arvonlisäystä.

Taulukko 6.2

Venäjän osuus Suomessa tuotetun arvonlisäyksen koko viennistä eri toimialoilla, % sekä kokonaisarvo euroissa

Toimiala	1995	2000	2005	2008	2009
Maa-, riista-, metsä- ja kalatalous	8,3	3,4	7,1	9,0	10,8
Kaivostoiminta ja louhinta	5,1	2,6	3,3	4,6	4,1
Tehdasteollisuus	7,1	2,6	4,8	7,0	6,6
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	20,5	10,7	17,6	22,9	27,6
Tekstiilit, tekstiilituotteet, nahka ja jalkineet	27,8	23,6	24,8	35,1	39,8
Puu, paperi, paperituotteet	4,0	1,7	3,2	3,6	3,8
Kemikaalit ja ei-metalliset mineraalituotteet	7,0	3,6	5,4	5,7	6,3
Perusmetallit ja metallituotteet	6,3	2,2	3,2	5,4	4,3
Koneet ja laitteet	12,7	5,3	6,3	8,3	6,1
Elektroniikka- ja sähkötuotteet	4,2	1,1	3,5	3,8	3,5
Kulkuneuvot	9,9	3,6	17,3	41,1	29,0
Muu valmistus	12,5	2,7	4,3	10,5	10,0
Sähkö, kaasua, vesi	5,6	2,5	5,1	6,3	5,9
Rakentaminen	6,9	2,3	8,3	14,9	11,1
Tukku- ja vähittäiskauppa, majoitus- ja ravitsemistoiminta	6,5	2,9	19,9	18,4	16,4
Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne	5,4	2,2	8,9	9,7	7,4
Rahoitustoiminta	5,8	2,4	5,1	3,9	2,9
Liike-elämän palvelut	4,5	2,0	4,4	4,7	3,6
Muut palvelut	6,5	3,5	7,7	6,9	5,8
Yhteensä	6,6	2,5	6,6	7,9	7,0
Yhteensä, milj. euroa	1 659	987	2 763	4 203	2 900

Huom. Puu, paperi, paperituotteet sisältää kustantamisen ja painamisen.

Lähteet: OECD-WTO: Statistics on Trade in Value Added ja omat laskelmat.

Taulukko 6.3

Venäjälle viedyin Suomessa tuotetun arvonlisäyksen rakenne, %

<i>Toimiala</i>	1995	2000	2005	2008	2009
Maa-, riista-, metsä- ja kalatalous	6,3	4,3	2,5	2,9	3,8
Kaivostoiminta ja louhinta	0,5	0,4	0,2	0,4	0,4
Tehdasteollisuus	65,2	60,7	40,1	43,4	39,3
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	2,8	2,0	0,3	1,5	2,7
Tekstiilit, tekstiilituotteet, nahka ja jalkineet	5,2	7,4	2,8	2,7	3,2
Puu, paperi, paperituotteet	13,2	11,3	5,5	3,8	4,1
Kemikaalit ja ei-metalliset mineraalituotteet	7,7	10,6	7,0	5,7	7,4
Perusmetallit ja metallituotteet	7,9	5,2	3,6	5,2	3,1
Koneet ja laitteet	16,4	12,3	6,4	7,9	6,6
Elektroniikka- ja sähkötuotteet	5,9	8,5	9,3	7,0	5,1
Kulkuneuvot	3,7	2,7	4,8	9,1	6,5
Muu valmistus	2,3	0,7	0,4	0,6	0,7
Sähkö, kaasu, vesi	2,7	1,9	1,7	1,7	2,1
Rakentaminen	0,3	0,4	0,6	1,2	1,5
Tukku- ja vähittäiskauppa, majoitus- ja ravitsemistoiminta	3,9	5,9	21,1	17,8	20,0
Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne	11,4	13,4	20,4	19,1	18,1
Rahoitustoiminta	2,0	3,0	1,7	1,3	1,6
Liike-elämän palvelut	5,6	6,9	8,6	8,9	9,8
Muut palvelut	2,2	3,1	3,0	3,3	3,5
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Huom. Puu, paperi, paperituotteet sisältää kustantamisen ja painamisen.

Lähteet: OECD-WTO: Statistics on Trade in Value Added ja omat laskelmat.

7 Yhteenveto vientiluvuista

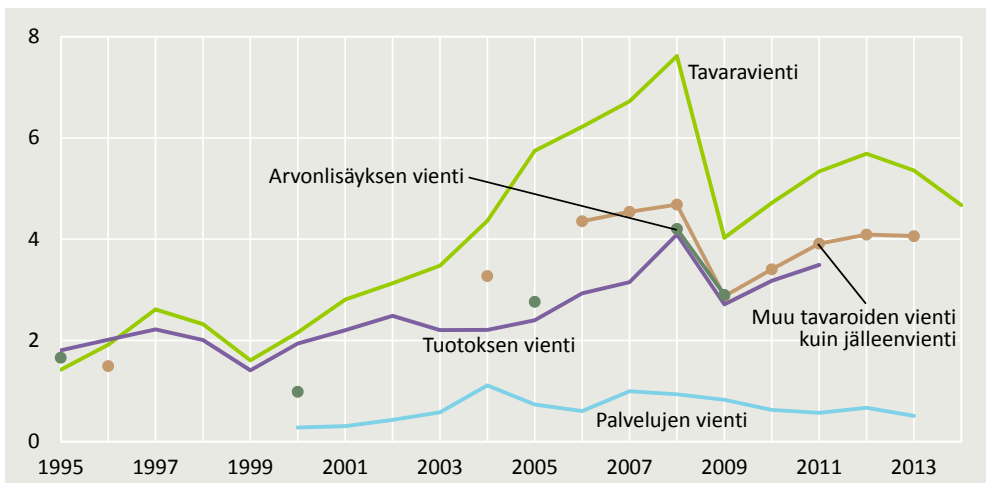
Edellä on esitetty Suomen Venäjän-viennistä useita eri lukuja, jotka kertovat hieman eri tarinaa. Kuviossa 7.1 nämä käypähintaiset viennin arvot on kerätty yhteen. Korkeimmalle kohoaa yleisimmin seurattu tavaroiden bruttovientiluku. Kun Venäjän bkt pieneni 8 prosenttia vuonna 2009 lähinnä raakaöljyn hinnan romahtamisen aiheuttamien reaalitaloudellisten vaikutusten seurauksena, juuri tämä käyrä putosi selvimmin. Toisaalta kaikista kuvion käyristä sen merkitys on Suomen kansantalouden kannalta pienin.

Tavaroiden bruttoviennistä osa on jälleenvientiä, joka ei suuremmin tue Suomen talouskehitystä. Edellä esitettyjen Tullin laskelmien mukaan jälleenviennin osuus tavaroiden viennistä Venäjälle oli korkeimmillaan 39 prosenttia vuonna 2008, mutta enää 24 prosenttia vuonna 2013. Toisin sanoen 72 prosenttia bruttoviennin alenemisesta vuonna 2009 oli jälleenviennin pudotusta. Jos tarkastellaan käyrää, joka kertoo muiden tavaroiden kuin jälleenviennin kehityksestä, Suomen viennin arvo toipui melkein vuoden 2008 tasolle vuoteen 2012 mennessä.

Venäjän tuontitilastojen kautta rakennettu WIODin pitkä aikasarja Suomen tuotoksen viennin arvosta konvergoituu vuosina 2008–2011 suunnil-

Kuvio 7.1

Vienti Suomesta Venäjälle, mrd. euroa

Huom. Tavaravienti vuodelle 2014 on saatu korottamalla ensimmäisten yhdeksän kuukauden vienti vuositasolle. Tuotoksen vienti on saatu WIOD-tietokannasta. Ks. alaluku 5.1 ja alaviite 13 siitä, miten se perustuu eri tilastoaineistoon kuin esimerkiksi tavaroiden vienti, joka on tässä UNCTADin tilastoista.

Lähteet: Tulli, Tilastokeskus, WIOD (Timmer 2012), OECD-WTO: Statistics on Trade in Value Added, Widgrén, Kaitila ja Arkon-suo (2000), Ollus ja Simola (2006) ja omat laskelmat.

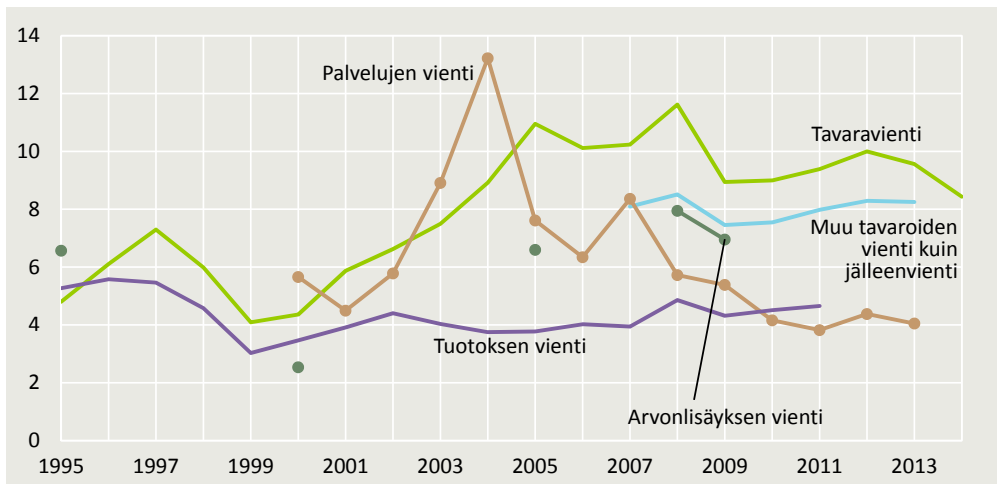
leen samalle tasolle kuin jälleenviennistä puhdistettu tavaravienti. Tuotoksen viennissä on kuitenkin mukana sekä tavaroiden että palvelujen viettä. Tuotoksen viennin arvottaminen on lisäksi erilaista kuin tuotteiden bruttoviennin arvottaminen.

Tuotoksen ja arvonlisäyksen viennin arvo on vuotta 2000 lukuun ottamatta ollut suunnilleen sama niinä vuosina, joille tilastoja on saatavilla. Nämä tilastot kuitenkin mittaavat osin eri asiaa, sillä yhtäältä tuotos sisältää jonkin verran ulkomailta tuotuja välituotteita, joita arvonlisäyksessä ei pitäisi olla, ja toisaalta arvonlisäyksen vientiin on laskettu mukaan epäsuora vienti kolmansien maiden kautta.¹⁹

Kuviossa 7.2 on esitetty Venäjän osuus Suomen kokonaisviennistä näillä eri mittareilla. Palvelujen kokonaisviennistä (pl. matkailu) Venäjän osuus oli jopa yli 13 prosenttia vuonna 2004, mutta vuosiksi 2010–2013 se oli tasaantunut noin 4 prosenttiin. Koko tavaraviennistä Venäjän osuus oli suurimmillaan 11,6 prosenttia vuonna 2008. Venäjän kysynnän heikon vuoden 2009 jälkeen osuus toipui vielä 10 prosenttiin vuonna 2012 ennen kuin se alkoi muun muassa Venäjän talouskasvun hidastumisen ja ruplan heikkenemisen myötä laskea jo vuoden 2013 aikana. Vuoden 2014 yhdeksän ensimmäisen kuukauden aikana Venäjän osuus oli enää 8,4 prosenttia.

Kuvio 7.2

Venäjän osuus kokonaisviennistä, %

Huom. Tavaravienti vuodelle 2014 on ensimmäisten yhdeksän kuukauden vienti.

Lähteet: Tulli, Tilastokeskus, WIOD (Timmer 2012), OECD-WTO: Statistics on Trade in Value Added ja omat laskelmat.

¹⁹ Tilanne on sama koko EU27-alueen kohdalla, sillä vuonna 2009 yhteenlaskettu bruttotuotoksen viennin arvo näistä maista Venäjälle oli 104 prosenttia arvonlisäyksen viennin arvosta. Jäsenmaiden välillä on kuitenkin hyvin suuria eroja Kreikan 35 prosentista Slovakian 323 prosenttiin.

Kun kaikki jälleenvienti poistetaan Suomen koko viennistä, Venäjän osuus oli noin 8 prosenttia vuosina 2007–2013. Se myös toipui täysin vuoden 2009 pudotuksestaan, joten tässä suhteessa Venäjä säilytti osuutensa Suomen viennissä ainakin vuoteen 2013 asti. Se, että Suomen markkinaosuus Venäjän tavaratuonnissa on pitkällä aikavälillä alentunut, kuten yllä nähtiin, johtuu yhtäältä siitä, että Suomi ei pysty suppealla vientituoterakenteellaan vastaamaan vaurastuvan maan laajaan kysyntään sekä toisaalta siitä, että viime vuosina Suomen koko viennin reaalin ja hintakilpailukyky ovat heikentyneet.

Samoin Venäjä on säilyttänyt osuutensa Suomen tuotoksen viennistä. Arvonlisäyksen viennistä Venäjän osuus on puolestaan ehkä noin seitsemän prosenttia, mutta tilastot eivät salli varsinaista aikasarja-analyysia. Varovasti voinee arvioida, että sekin on ollut suhteellisen vakaa noin 6–8 prosentissa.

8 Transitovienti itään

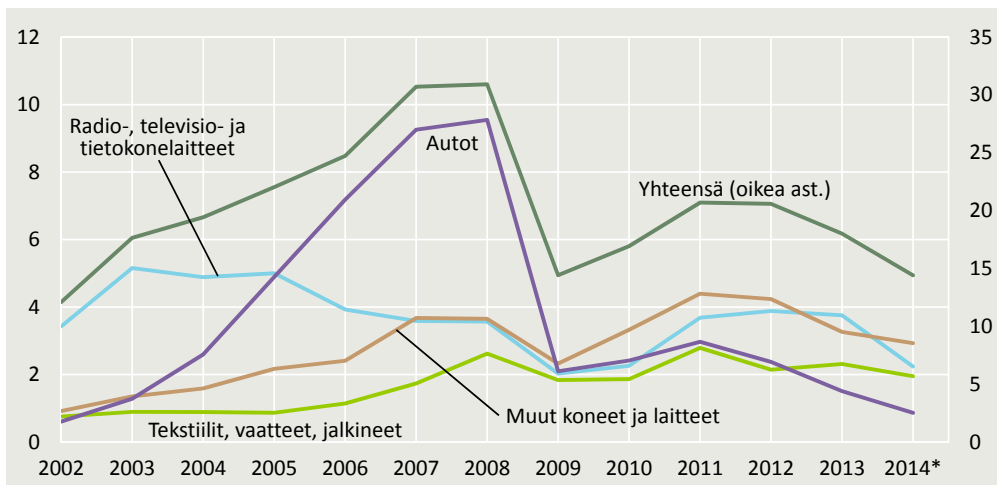
Transitovienti itään on tavaroiden kuljetusta Suomen satamien kautta Venäjälle niin, että kuljetettava tavara ei tilastoidu Suomen ulkomaankauppapalukuihin. Kuljetukset Suomen sisällä hoituvat pääasiassa venäläisin rekoin, joten taloudellinen lisäarvo Suomessa muodostuu lähinnä satama- ja meriväyläpalveluiden käytöstä. Kustannuksia tulee tiestön ruuhkautumisesta ja liikenteen päästöistä.

Kuviossa 8.1 on esitetty itätransitoviennin arvo vuosina 2002–2014, missä vuosi 2014 on saatu kertomalla vuoden alkupuoliskon transitovienti kahdella. Näin saatu luku vuodelle 2014 on todennäköisesti liian korkea, koska Venäjän rupla heikkeni rajusti vuoden jälkipuoliskolla alkuvuoteen 2014 verrattuna. Lisätekijänä tulivat asetetut ulkomaankauppasanktiot.

Transitoviennin arvo on riippunut positiivisesti venäläisten tuontiestostoiman kasvusta sekä negatiivisesti Venäjän oman satamakapasiteetin kasvusta Suomenlahden pohjukassa ja muun muassa autojen osalta niiden kokoonpanoteollisuuden kasvusta Venäjällä. Transitovienti romahti vuonna 2009, kun Venäjän bkt ja ruplan arvo alenivat rajusti. Romahduksesta melkein puolet johtui autojen transitoviennin alenemisesta. Autojen transitovienti jatkoi sittemmin alenemistaan, vaikka Venäjän talous toipui pudotuksestaan. Sen sijaan esimerkiksi tekstiilien, vaatteiden ja jalkineiden

Kuvio 8.1

Koko transitovienti itään ja tärkeimmät yksittäiset tuoteryhmät, mrd. euroa

Huom. Vuosi 2014 on saatu kertomalla vuoden alkupuoliskon transitovienti kahdella. Luku on todennäköisesti liian korkea, koska Venäjän rupla heikkenyi loppuvuodesta rajusti alkuvuoteen 2014 verrattuna.

Lähde: Tulli.

den transitoviennin arvo on säilynyt aiemmalla tasollaan. Myös muiden koneiden ja laitteiden sekä radio-, televisio- ja tietokonelaitteiden transitovienti elpyi vuoden 2009 pudotuksestaan, mutta se on sittemmin alkanut hieman alentua muun muassa Venäjän talouskehityksen jäähtyessä.

9 Suorat sijoitukset OECD-maiden ja Venäjän välillä

Viennin sijaan tai sen ohella yritysten on mahdollista toimia paikalla Venäjän markkinoilla. Tässä osiossa tarkastellaan lyhyesti lähinnä OECD-maiden ja Venäjän välisiä suoria sijoituksia, jotka kertovat yritysten sijoittumisesta toiseen maahan. Venäjä hyötyisi suorien sijoitusten ja ulkomaalaisten monikansallisten yritysten läsnäolosta näiden yritysten liiketoimintaosaamisen ja kansainvälisten yhteyksien kautta. Suhteessa Venäjän bkt:hen OECD-maista tulleiden suorien sijoitusten kanta oli kuitenkin vain 7,4 prosenttia vuonna 2010. Tämä on suhteellisen pieni luku.

Saksan osuus kaikkien OECD-maiden suorista sijoituksista Venäjällä on noin 17 prosenttia, Ranskan 12 prosenttia ja Yhdysvaltojen ja Sveitsin noin kymmenen prosenttia. Suomen osuus on noin kolme prosenttia, mikä on selvästi vähemmän kuin esimerkiksi Ruotsin 5,4 prosenttia mutta suunnilleen sama suhteessa näiden talouksien kokoon. Suomen Pankin tilastoissa vuodelle 2013 on kuitenkin selvä 24 prosentin nousu Suomen suorien sijoitusten kannassa Venäjällä. Siten Suomen osuus oheisen taulukon luvuissa todennäköisesti kasvaa, kunhan uudemmat tiedot saadaan kansainvälisistä lähteistä.

Taulukko 9.1

Suorien sijoitusten kanta OECD-maista Venäjälle, % kaikista OECD-sijoituksista

Maa	2000	2005	2010	2011	2012
Saksa*	20,1	20,1	17,8	17,6	17,6
Ranska	6,5	5,0	9,1	10,7	11,9
Yhdysvallat	16,5	23,0	9,0	9,0	10,3
Sveitsi	6,5	6,7	8,3	9,1	10,0
Itävalta	2,6	2,3	7,9	8,0	8,2
Italia	2,5	0,9	4,8	5,7	7,7
Britannia	6,1	7,7	14,0	9,4	7,1
Ruotsi	0,3	6,8	6,3	7,1	5,4
Alankomaat	25,1	16,3	8,4	6,7	5,2
Kanada	2,6	0,4	0,5	3,4	3,5
Suomi	4,2	3,2	3,3	3,0	3,1
Korea	1,9	..	1,6	1,7	2,1
Japani	0,4	0,4	1,1	1,3	2,0
Belgia	..	..	2,7	2,0	1,2
Espanja	0,2	1,2	0,8	1,0	1,1
Puola	0,0	0,5	0,9	0,9	1,0

Huom. *Saksalta ei vielä ollut saatavilla vuoden 2012 suorien sijoitusten kantaa, joten sen osalta kannan on oletettu kasvaneen samaa vauhtia vuodesta 2011 kuin muiden OECD-maiden suorien sijoitusten kanta kasvoi Venäjällä eli 7 prosenttia.

Lähde: OECD International Direct Investment Statistics.

Venäjän osuus OECD-maista ulossuuntautuneiden suorien sijoitusten kannasta on suurin Slovenialla, Virolla ja Itävallalla: 5,3–5,8 prosenttia. Suomella Venäjän osuus on 2,8 prosenttia. Seuraavina tulevilla Puolalla, Unkarilla, Turkilla ja Italiassa Venäjän osuus on 2,0–2,5 prosenttia koko suorien sijoitusten kannasta. Siten Venäjän osuus ei ole erityisen suuri minäkään OECD-maan ulospäin suuntautuneiden suorien sijoitusten kannasta.

Venäjältä on tullut suorita sijoituksia OECD-maihin noin neljäsosa siitä, mitä OECD-maista on mennyt Venäjälle. Kun otetaan huomioon talouksien koko, Venäjältä onkin tullut OECD-maihin paljon enemmän suorita sijoituksia kuin päinvastoin. Venäjältä tulleista suorista sijoituksista 20 prosenttia on mennyt Itävaltaan ja Turkkiin kumpaankin, 14 prosenttia Yhdysvaltoihin, 11 prosenttia Espanjaan ja 9 prosenttia Saksaan.²⁰ Sijoitukset ovat siten maantieteellisesti hyvin keskittyneitä. Suomeen on tullut 1,7 prosenttia Venäjältä OECD-maihin tulleiden suorien sijoitusten kannasta.

Venäjän keskuspankin tilastoissa ovat mukana kaikki maailman maat.²¹ Näiden tilastojen mukaan Venäjälle tulleiden suorien sijoitusten kannasta 34 prosenttia on Kyprokselta, 11 prosenttia Alankomaista ja 8 prosenttia Luxemburgista (vrt. OECD:n tilasto edellisellä sivulla). Huomattava osa kokonaisuudesta on Venäjältä ulossiirtyneen rahan kiertoa takaisin Venäjälle. Näissä tilastoissa esimerkiksi Saksan osuus on vain 3,4 prosenttia, Ruotsin 2,9 prosenttia, Ranskan 2,5 prosenttia ja Suomen 0,8 prosenttia koko suorien sijoitusten kannasta Venäjällä. Suomen osuus on pienentynyt puoleen vuoden 2009 jälkeen. Kaikkien suorien sijoitusten kanta Venäjällä oli 25 prosenttia suhteessa bkt:hen vuonna 2011. Tässä oli kuitenkin pudotusta 8 prosenttiyksikköä edellisestä vuodesta.

²⁰ Saksan luku on vuodelta 2011 ja Kanadan vuodelta 2010.

²¹ Kaikkien suorien sijoitusten kannat Venäjälle sisään ja Venäjältä ulos ovat suunnilleen yhtä suuret.

10 Arvioita Venäjän talouden pitkän aikavälin kasvunäkymistä

10.1 Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutukset

Venäjistä tuli 22.8.2012 Maailman kauppajärjestön (WTO) 156. jäsen lähes 20 vuotta kestäneiden neuvottelujen jälkeen. WTO-jäsenyyden pitäisi edistää Venäjän talouden integroitumista maailmantalouteen ulkomaankaupan ja suorien sijoitusten kautta, kun niiden esteitä puretaan. Käytännössä vaikutukset riippuvat pitkälti Venäjän omista toimista talouden toimintaedellytysten parantamiseksi.

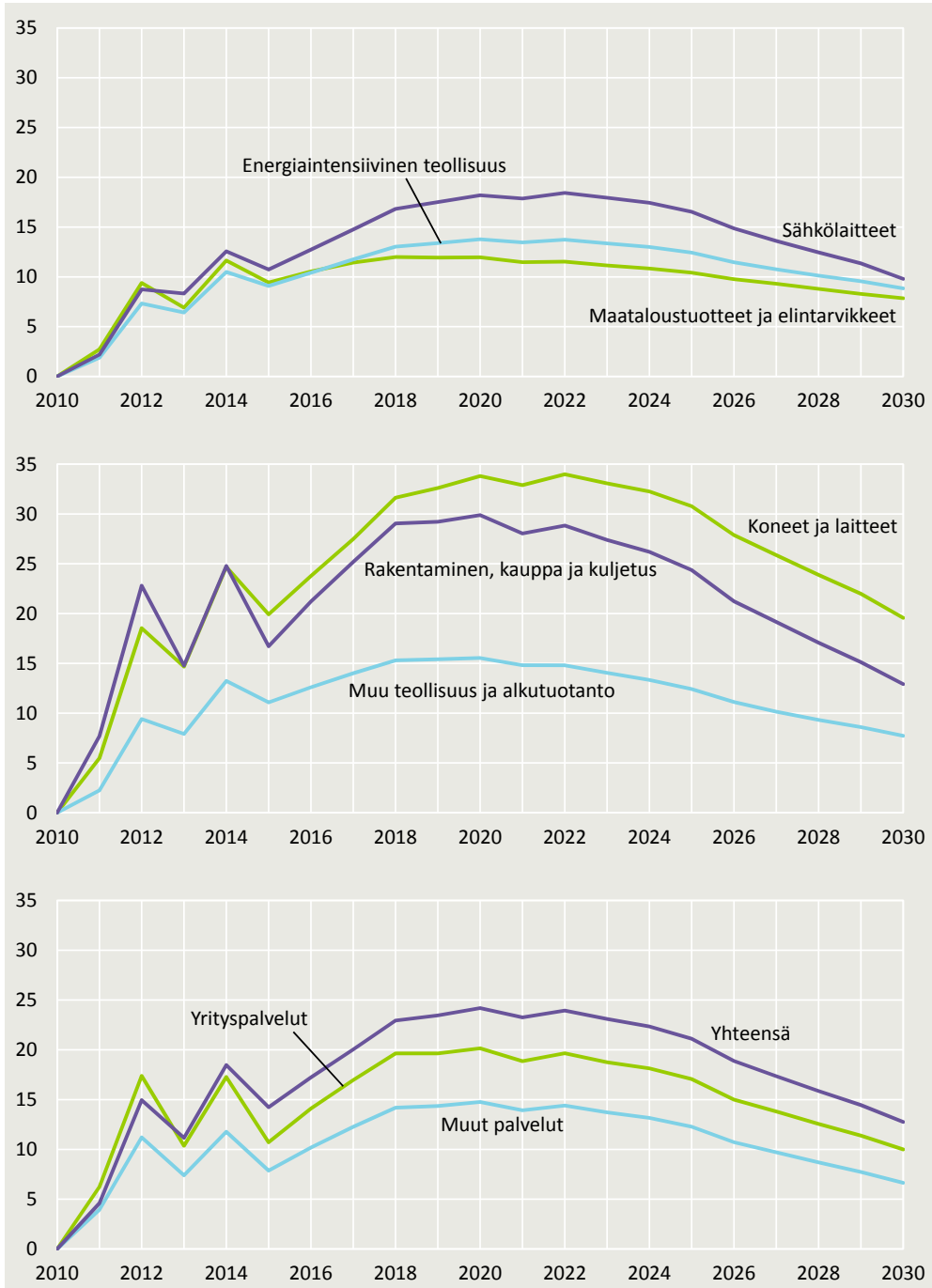
Jensenin, Rutherfordin ja Tarrin (2007) tutkimuksessa käytetään yleisen tasapainon mallia Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutusten arvioinnissa. Heidän tulostensa mukaan hyvinvointi Venäjällä kasvaa jäsenyyden myötä keskipitkällä aikavälillä 3,3 prosenttia bkt:sta ja pitkällä aikavälillä jopa 11,0 prosenttia bkt:sta. Suurimmat hyödyt tulevat siitä, että monikansallisten palvelualojen yritysten, erityisesti yrityspalveluja tuottavien yritysten, kohtaamien suorien sijoitusten esteitä alennetaan. Näitä palveluja käyttävien venäläisten yritysten kokonaistuottavuus nousee. Yli 70 prosenttia Venäjän WTO-jäsenyyden hyödyistä tulisi tämän mallin mukaan suorien sijoitusten esteiden alentamisesta.

Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksia ovat tutkineet dynaamisella yleisen tasapainon GTAP-mallilla ETLAn ja VATTin yhteistutkimuksessa Honkatukia, Kaitila, Kotilainen ja Niemi (2012). GTAP-mallia käytetään maailmalla paljon kauppapolitiikan muutosten arviointiin. Talous sopeutuu yhdestä täystyöllisyystasapainosta toiseen. Siten kokonaistyöllisyys ei muutu. Kaupankäynnin esteiden alentaminen johtaa mallissa muun muassa resurssien (ml. työvoima) uudelleen sijoittumisen kautta tehokkuus-
hyötyihin. Tämä kehitys nostaa tuottavuutta ja tuloja. Reaalimaailmassa kokonaistyöllisyys voi nousta, jos työmarkkinoilla on vapaata työvoimaa, mutta tällöin tulovaikutuksen voi odottaa olevan maltillisempi. Toisaalta jos työ-, koulutus- ym. markkinat eivät toimi kunnolla, kokonaistyöllisyys voi joissain tilanteissa myös heikentyä.

Mallin teknisiä puolia on esitelty tarkemmin Honkatukian ym. (2012) tutkimuksessa. Oletuksena on, että Venäjän WTO-jäsenyys astuu voimaan kolmessa osassa vuosina 2012, 2014 ja 2018. Kahdessa ensimmäisessä vaiheessa tariffeja on oletettu alennettavan 19–23 prosenttia muilla kuin herkiksi luokitelluilla toimialoilla. Lisäksi Venäjällä alennettaisiin kaikkia kotimaisia maataloustukia 50 prosenttia. Herkillä toimialoilla (maatalous, moottoriajoneuvot ja muut kulkuneuvot) tariffeja alennettaisiin hitaammalla tahdilla vuosina 2014 ja 2018.

Kuvio 10.1

Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutus Suomen Venäjän-vientiin toimialoittain, %-muutos suhteessa tilanteeseen, jossa Venäjä ei olisi WTO:n jäsen

Lähde: Honkatukia ym. (2012).

Venäjän WTO-jäsenyys nostaa mallitulosten mukaan Suomen koko ulkomaankauppaa vuoteen 2020 mennessä 0,6 prosenttia ja vuoteen 2030 mennessä vielä hieman lisää, yhteensä melkein 0,7 prosenttia verrattuna tilanteeseen, jossa Venäjä ei olisi liittynyt Maailman kauppajärjestöön. Honkatukian ym. (2012) mukaan suurin osa kokonaisvaikutuksesta tulee kuitenkin jo vuoteen 2014 mennessä.

Kuviossa 10.1 on esitetty vaikutukset toimialoittain suhteessa tilanteeseen, jossa Venäjä ei ole WTO:n jäsen. Laskelma on aloitettu vuodesta 2010 ja se päättyy vuoteen 2030. Eri toimialojen käyrät ovat siinä suhteessa yhteneviä, että ne nousevat vuosiin 2020–2022 asti suhteessa perusuraan ja kääntyvät sen jälkeen laskuun. Ne kuitenkin pysyvät perusuran yläpuolella koko tarkasteluaajakson ajan.

Positiivinen vaikutus Suomen koko Venäjän-vientiin on suurimmillaan noin 24 prosenttia. Vaikutus kuitenkin pienenee 2020-luvun aikana noin puoleen tästä. Yksittäisistä toimialoista vaikutus on merkittävin koneiden ja laitteiden viennissä, joka nousee noin 34 prosenttia perusuran yläpuolelle 2020-luvun alussa. Rakentamisen, kaupan ja kuljetuspalvelujen vienti nousee parhaimmillaan noin 30 prosenttia perusuran yläpuolelle, yrityspalvelujen vienti noin 20 prosenttia ja sähkölaitteiden vienti noin 18 prosenttia. Maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden osalta kehitys on maltillisinta, ja positiivinen vaikutus vientiin on noin 12 prosenttia suhteessa perusuraan.

Näissä mallituloksissa ei ole otettu huomioon suhdannetekijöitä eikä muun muassa niistä aiheutuvia valuuttakurssimuutoksia. Myöskään Itä-Ukrainan kriisistä vuonna 2014 alkaneita ulkomaankauppaa rajoittavia pakotteita ei ole huomioitu. Jos pakotteista kuitenkin luovutaan ja Venäjän talouskehitys normalisoituu, mallin tulokset ovat taas relevantteja.

10.2 Bruttokansantuotteen tulevan kasvun rajoitteita

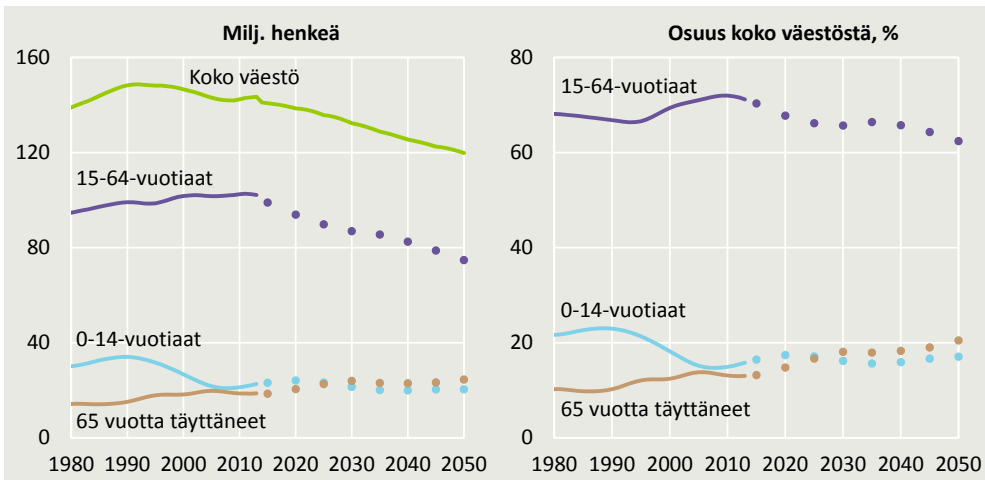
Bkt:n kasvu syntyy kokonaistuottavuuden, työpanoksen ja pääomakanan kasvun yhteisvaikutuksena. Näiden kehitykseen vaikuttavat monet tekijät, muun muassa maassa vallitseva investointi-ilmapiiri, yritystoiminnan edellytykset, markkinoiden toimivuus, rahoituksen saatavuus, lainsäädäntö, talouspolitiikan ennustettavuus ja väestön koulutustaso.

Kuviossa 10.2 on esitetty Maailmanpankin väestöennuste ikäluokittain. Venäjän ikäluokat ovat selvästi pienentyneet 1980-luvulta. Enimmillään 0–14-vuotiaita oli vuonna 1990 yhteensä 34 miljoonaa, kun heitä oli alimmillaan vuonna 2008 Maailmanpankin tilastojen mukaan vajaat 21 miljoonaa. Pienemmät ikäluokat saavat todennäköisesti aikanaan vähem-

män lapsia. Ennusteen mukaan Venäjän työikäinen 15–64-vuotias väestö pienenee vuosina 2015–20 vuosittain 0,93 prosenttia, vuosina 2020–25 0,78 prosenttia ja vuosina 2025–30 0,60 prosenttia. Tämä hidastaa kokonaistaloukskasvua, joskaan ei ainakaan yhtä suoraviivaisesti henkeä kohti lasketun bkt:n kasvua. UNCTADin mukaan väestön pieneneminen ei kuitenkaan vaikuta kaupunkiväestön määrään, jonka odotetaan pysyvän vakaana noin 106 miljoonassa. Näin kaupungistumisaste nousee.

Työikäisen väestön pienenemisen lisäksi on useita tekijöitä, jotka rajoittavat Venäjän tulevaa kasvua: hyvin alikehittyneet taloudelliset instituutiot (ks. EBRD:n 2013 arvio alla), liiallinen byrokratia ja laaja korruptio, uudistusten puute, ns. Hollannin tauti,²² kokonaistuottavuudessa jo saavutettu kiinnikurominen (vaikeampi kuroa loput erosta kiinni), ei suurta kapasiteetin (pääoma ja työvoima) vajaakäyttöä, heikktasoinen infrastruktuuri, alhainen investointiaste, öljysektorin tarvitsemat suuret investoinnit Länsi-Siperian öljykenttien tuotannon kääntyessä laskuun,²³ epätietoisuus raakaöljyn tulevasta hintakehityksestä sekä enenevästi autoritaarinen ja kansainvälistymiseen vihamielisesti suhtautuva poliittinen johto. Ainakin lyhyellä aikavälillä tätä kehitystä tasapainottavat muun muassa vuonna 2013 alkanut ja vuonna 2014 kiihtynyt ruplan heikkeneminen sekä julkisen sektorin alhainen velka ja kerätyt finanssipuskurit. Ruplan alamäki

Kuvio 10.2

Venäjän väestö ikäluokittain

Lähde: World Bank.

²² Vientiteollisuuden kilpailukyvyyn heikkeneminen, kun raaka-aineita vievän maan reaalin valuuttakurssi vahvistuu vientihintojen nousun vuoksi. Laaja energiasectori tukahduttaa näin muuta teollista toimintaa.

²³ Osa Ukrainan kriisin vuoksi asetetuista talouspakotteista kieltää öljynporausteknologian tuonnin länsimaista. Jos kieltoa ei pureta, se alkanee parin vuoden viipeellä vähentää Venäjän öljyntuotannon määrää.

ja nettovelkaantumisen kasvu kuitenkin vähentävät Venäjän säästöjä ja alentavat kansan elintasoja.

Ennen ruplan heikkenemisen alkua ja Ukrainan kriisiä tehty OECD:n (2012) pitkän aikavälin ennuste Venäjän bkt:n kasvulle vuosina 2011–2030 on 3,0 prosenttia. Tämän laskelman mukaan Venäjän talouden kokonaistuottavuuden taso oli vuonna 2011 noin 53 prosenttia Yhdysvaltojen tasosta (Suomen oli 77 prosenttia). Venäjän talousministeriö arvioi marraskuussa 2013, että kasvupotentiaali vuoteen 2030 on 2,5 prosenttia vuodessa.²⁴ EBRD:n (2013) raportti arvioi, että ilman uudistuksia työn tuottavuus (bkt työntekijää kohti) Venäjällä ei enää kiri umpeen eroa EU15-maihin, vaan jää nykyiselle 53 prosentin tasolle. Vuoden 2002 jälkeen uudistukset eivät ole suuremmin edenneet. Vuoden 2014 Ukrainan kriisi on lisäksi heikentänyt Venäjän uskottavuutta sijoituskohteena ja siten sen kasvunäkymiä pitkälle tulevaisuuteen.

EBRD:n (2013) mukaan Venäjän taloudelliset instituutiot ovat kaikista Keski- ja Itä-Euroopan entisistä sosialistisista maista, ml. koko entinen Neuvostoliitto, samalla tasolla kuin Ukrainan ja Kazakstanin.²⁵ Tilanne on vielä näitä maita heikompi suurimmassa osassa Keski-Aasian entisiä Neuvostotasavaltoja. EU:hun liittyneissä maissa taloudelliset instituutiot ovat näistä maista kehittyneimmät.

Verrattuna maailman muihin saman tulotason maihin Venäjän taloudelliset instituutiot ovat hyvin alikehittyneet. Tulotason nousu johtuukin pitkälti Venäjän vientituotteiden hintakehityksestä eikä maan omista yhteiskuntaa uudistavista toimista.²⁶

10.3 Öljyn hintashokin vaikutus Venäjän kehitykseen

ETLAn, VTT:n ym. yhteistutkimuksessa Nokkala ym. (2013) on arvioitu Suomen ja Venäjän välisen liikenteen kehitystä vuoteen 2030 asti. Tutkimus on edellyttänyt myös arviota Venäjän talouskehityksestä. Perusurana

²⁴ <http://www.reuters.com/article/2013/11/07/russia-economy-idUSL5N0IS1F420131107>. Ennusteessa käytetty raakaöljyn hinta oletus oli suhteellisen optimistinen verrattuna Reutersin tällöin tekemään kyselyyn analytikoilla.

²⁵ EBRD käyttää Maailmanpankin Worldwide Governance Indicators tietokantaa. Mittareina ovat laillisuusperiaatteen toimivuus (rule of law), korruptio, hallinnon tehokkuus, säännösten laatu sekä EBRD:n oma siirtymätalousindikaattori.

²⁶ World Economic Forumin The Global Competitiveness Index 2014–2015 -raportin mukaan Venäjän instituutiot ovat 144 maailman maasta sijaluvulla 97, hyödykemerkkinoiden tehokkuus sijalla 99 ja rahoitusmarkkinoiden kehitys sijalla 110. Muissa suhteissa Venäjä pärjäsikin paremmin. OECD:n Product Market Regulation 2013 -tietokannan mukaan hyödykemerkkinoiden regulaatio oli vuonna 2013 Venäjällä tiukempaa kuin missään OECD-maassa Turkia lukuun ottamatta. Venäjä oli kuitenkin vuosina 2008–2013 edennyt tässä suhteessa parempaan suuntaan erityisesti yrittäjyyden esteitä karsimalla. Ulkomaankaupan ja suorien sijoitusten esteet olivat vielä korkeat. WTO-jäsenyyden pitäisi alentaa niitä.

heillä on ko. tutkimuksen tekohetkellä National Instituten NiGEM-mallin antama Venäjän bkt:n ja kotimaisen kysynnän pitkän aikavälin kasvuarvio. Tässä alaluvussa on esitetty Nokkalan ym. (2013) tutkimuksen tulokset vertaamalla heidän skenaarioidensa tuloksia mallin perusuraan.

Neljässä NiGEMillä lasketussa tulevaisuusskenaariossa on oletettu yhtäältä Venäjän joko avautuvan tai sulkeutuvan (vaikutus kokonaistuottavuuden kasvuvauhtiin ± 1 prosenttiyksikkö) sekä toisaalta öljyn barrelihinnan nousevan tai alenevan perusuraan verrattuna 60 dollarilla heti heidän tarkasteluajanjaksonsa alussa vuonna 2012, minkä jälkeen öljyn nimellinen hinta nousisi perusurassa olevan oletuksen mukaisesti 3,4 prosenttia vuodessa. Tämä nostaisi barrelihinnan 212 dollariin vuonna 2030.

Raakaöljyn hintatasoon kohdistuva pysyvä tasomuutos vaikuttaa kasvuun voimakkaasti lyhyellä aikavälillä, mutta ei pidemmän päälle. Kokonaistuottavuuden muutos sen sijaan vaikuttaa kasvuvauhtiin pysyvästi. Pitkällä aikavälillä eri skenaarioiden kasvuvauhdit kuitenkin lähentyvät toisiaan selvästi. Koko ajanjaksolle saadaan suuremmat keskimääräiset erot kotimaisen kysynnän kuin bkt:n kasvuvauhteissa. Öljyn hintashokki vaikuttaa erityisen voimakkaasti Venäjän kotimaisen kysynnän kasvuun.

Taulukossa 10.1 on esitetty Venäjän bkt:n ja kotimaisen kysynnän kasvuvauhtien keskimääräiset erot perusuraan verrattuna eri skenaarioissa. Esimerkiksi heikoimmassa skenaariossa bkt:n vuosikasvu jää vuoteen 2030 asti keskimäärin 0,7 prosenttiyksikköä hitaammaksi kuin mallin perusurassa. Kotimaisen kysynnän kasvuvauhdissa ero on 1,4 prosenttiyksikköä vuodessa. Vahvimmassa skenaariossa kasvuvauhdit nousevat vastaavasti 0,4 ja 0,8 prosenttiyksikköä suhteessa mallin perusuraan.

Koska raakaöljyn maailmanmarkkinahinta aleni vuoden 2014 jälkimmäisellä puoliskolla huomattavasti ja koska talouspakotteet ja investointi-ilmapiiirin heikentyminen painavat pitkän aikavälin tuottavuusnäkyviä, on syytä katsoa tarkemmin Nokkalan ym. (2013) NiGEMillä tehtyjä skenaarioita. Alla oleviin kuvioihin on valittu heidän perusskenaarionsa lisäksi

Taulukko 10.1

Nokkalan ym. (2013) tutkimuksen neljän skenaarion keskimääräiset bkt:n (suluissa kotimaisen kysynnän) kasvuvauhdit 2010–2030, ero perusuraan %-yksikköä

Muutokset verrattuna perusuraan →	Kokonaistuottavuuden kasvu	
	-1 %-yksikkö	+1 %-yksikkö
Raakaöljyn hinta		
-60 USD	-0,7 (-1,4)	0,2 (0,0)
+60 USD	-0,6 (-0,7)	0,4 (0,8)

Lähde: Nokkala ym. (2013).

heikoin ja vahvin kehitysskenaario, joissa yhtäältä raakaöljyn barrelihinta äkillisesti alenee tai nousee 60 dollaria ja alkaa sitten nousta tasaisesti kuten perusurassa sekä toisaalta tekninen kehitys eli tuottavuuskasvu hidastuu tai vahvistuu pysyvästi yhdellä prosenttiyksiköllä perusuraan verrattuna. Vuoden 2014 kehitys muistuttaa heikointa kehitysskenaariota sekä raakaöljyn hinnan että tulevan tuottavuuskasvun näkökulmasta. Toki raakaöljyn hinta voi palautua Nokkalan ym. arviota nopeammin aikaisemmalle korkealle tasolle, mikä lieventäisi lyhyen aikavälin vaikutuksia.

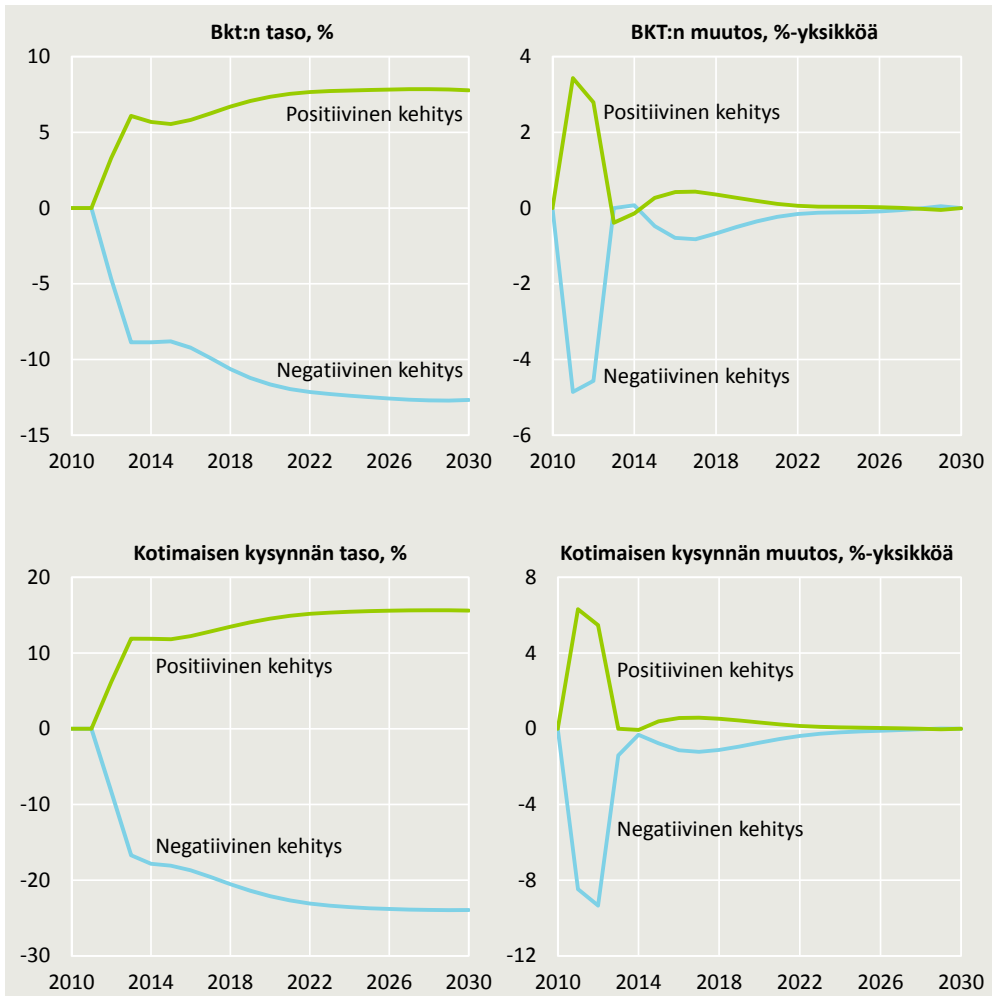
Öljyn hinnan äkillinen suuri muutos vaikuttaa bkt:n kasvuun voimakkaasti lyhyellä aikavälillä mutta hintataso ei niinkään vaikuta pitkällä aikavälillä. Sen sijaan tuottavuuden kasvuvauhti määrää skenaarioissa pitkän aikavälin talouskehityksen. Nokkalan ym. tulosten mukaan raakaöljyn barrelihinnan aleneminen 60 dollarilla ja tuottavuuskasvun hidastuminen johtaisivat perusuraan verrattuna pariksi vuodeksi melkein 5 prosenttiyksikköä alempaan bkt-kasvuun ja Venäjän kotimaisen kysynnän alenemiseen noin 17 prosentilla perusuraan verrattuna. Tämä vastaa melko hyvin vuosien 2014/2015 vaihteessa tehtyjä Venäjän valtiovarainministeriön ja keskuspankin sekä kansainvälisten taloudellisen yhteistyön organisaatioiden arvioita.

Venäjän kotimaisen kysynnän aleneminen vaikuttaa vahvasti Venäjän tuontikysyntään. Sekä bkt että kotimainen kysyntä palaisivat kuitenkin suhteellisen nopeasti lähelle perusuran kasvuvauhtia, mutta ne notkahtaisivat uudelleen heikon tuottavuuskasvun vuoksi. Vuonna 2030 bkt:n taso olisi 13 prosenttia ja kotimaisen kysynnän taso 24 prosenttia alempi kuin perusurassa. Positiivisimmassa skenaariossa bkt:n taso olisi vastaavasti 8 prosenttia ja kotimaisen kysynnän taso 16 prosenttia korkeampi kuin perusurassa.

Nokkalan ym. (2013) tutkimuksessa on lisäksi tehty ennuste, jonka mukaan Venäjän koko tuonnin määrä kasvaisi vuosina 2012–2030 noin 4,4 prosenttia vuodessa ja tuonti Suomesta vastaavasti 3,2 prosenttia vuodessa. Näin Suomen markkinaosuus Venäjällä alenisi edelleen. Tämä arvio perustuu mallin perusurassa olleeseen Venäjän bkt:n 3,3 prosentin ja kokonaiskysynnän 3,4 prosentin odotettuun keskimääräiseen vuosikasvuun. Tuonnin määrä Suomesta kasvaisi siis suunnilleen samaa vauhtia kuin Venäjän bkt:n määrä.

Tutkijoiden arvion mukaan Venäjän tuonnin määrä Suomesta kasvaisi tällöin vuosittain tuoteryhmittäin seuraavasti: elintarvikkeet 4 prosenttia, raaka-aineet (pl. polttoaineet) 1 prosentti, raakaöljy ja öljytuotteet 4 prosenttia, kemikaalit 4 prosenttia, paperituotteet 4 prosenttia, metallit ja

Kuvio 10.3

Bkt:n ja kotimaisen kysynnän kehitys, ero perusuraan (huomaa eri skaalaus pystyakseleilla)

Huom. Negatiivinen/positiivinen kehitys: yhtäältä raakaöljyn barrelihinta alenee/nousee äkillisesti 60 dollaria ja alkaa sitten nousta tasaisesti kuten perusurassa sekä toisaalta tekninen kehitys eli tuottavuuskasvu hidastuu/vahvistuu pysyvästi yhdellä prosenttiyksiköllä.

Lähde: Nokkala ym. (2013).

metallituotteet 6 prosenttia, koneet ja kuljetusvälineet 5 prosenttia sekä elektroniikka ja instrumentit 4 prosenttia. Taustalla on oletus kokonaiskysynnän rakenteen muutoksesta aiempaan kehitykseen verrattuna siten, että investointien kasvu on hitaampaa kuin kulutuskysynnän kasvu. Näin metallien ja metallituotteiden sekä koneiden ja kuljetusvälineiden tuonnin kasvun Venäjälle on arvioitu hidastuvan enemmän kuin kulutustavaroiden tuonnin kasvu. Oletus investointien kasvun hidastumisesta Venäjällä painaa maan bkt:n kehitysnäkymiä ja Suomen vientiä sinne.

10.4 Investoinnit ja kokonaistuottavuus talouskasvun taustalla

Seuraavassa on rakennettu Venäjälle neljä kasvuskenaariota, jotka on käyty tarkemmin läpi Kaitilan (2015) tutkimuksessa. Skenaariot on rakennettu kahden ulottuvuuden varaan: yhtäältä vaihtosuhte on joko vakaa tai paranee kaksi prosenttia vuodessa ja toisaalta Venäjällä joko tehdään tai ei tehdä taloudellisia uudistuksia.

Mukaan ei ole otettu skenaariota, jossa jo tehtyjä uudistuksia merkittävästi peruutetaan ja Venäjä kääntyy kansainvälisissä taloussuhteissaan selvästi sisäänpäin, tai tilannetta, jossa vaihtosuhteen pitkän aikavälin keskimääräinen kehitys on negatiivinen vuoden 2013 tasosta laskien. Kumpikaan näistä vaihtoehtoista ei kuitenkaan ole mahdollon. Toteutuessaan tällainen kehitys hidastaisi Venäjän talouskasvua.

Lähtökohtana voidaan pitää heikointa skenaariota A, jossa vaihtosuhte on vakaa eikä uudistuksia tehdä. Tällöin kokonaistuottavuuden kasvuvauhdin on oletettu olevan vain yksi prosentti vuodessa. Tämä vastaa suunnilleen EBRD:n (2013) arviota Venäjän ja länsimaiden tuottavuuskonvergenssin päättymisestä.

Skenaarioissa C ja D on oletettu Venäjän vaihtosuhteen paraneman vuosittain kahden prosentin vauhtia. Tämä vastaa historiallisen kehityksen perusteella noin neljän prosentin vuosittaista nousua raakaöljyn nimellisessä dollarihinnassa.²⁷ Tämä on selvästi hitaampi vauhti kuin vuoden 1998 jälkeen on nähty, mutta nopeampi kuin monet vuoden 2014 alkupuolella tehdyt ennusteet raakaöljyn hinnan kehityksestä.²⁸ Raakaöljyn hintakehityksen ennustaminen niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä on kuitenkin hyvin vaikeaa.

Skenaarioissa oletetaan, että vaihtosuhteen paraneminen kahdella prosentilla nostaa kiinteiden bruttoinvestointien kasvuvauhtia yhdellä prosenttiyksiköllä. Lisäksi on oletettu, että kokonaistuottavuuden kasvu nopeutuu 0,5 prosenttiyksikköä verrattuna vakaan vaihtosuhteen tilanteeseen.²⁹ Nämä oletukset perustuvat Venäjän historialliseen talouskehitykseen.

Yhteiskunnallisten uudistusten on skenaarioissa B ja D oletettu nostavan kokonaistuottavuuden kasvuvauhtia 1,5 prosenttiyksikköä ja kiinteiden

²⁷ Tässä tehdään implisiittisesti mm. sellainen oletus, että Venäjä ei ala viedä nykyistä kalliimpia korkeasti jalostettuja öljytuotteita eikä Venäjän öljyntuotannon määrä ala laskea. Molemmat ovat kuitenkin mahdollisia kehityskulkuja. Venäjällä on tarve suurille lisäinvestoinneille öljyn etsintään. Näitä investointeja rajoittavat öljyn hinnan aleneminen ja länsimaiden asettamat öljynporausteknologian kauppaa rajoittavat pakotteet.

²⁸ Vuoden 2014 loppupuolella raakaöljyn maailmanmarkkinahinta aleni jyrkästi. Jos muutos on pitkäkestoinen, sillä on selvä vaikutus Venäjän talouskehitykseen (ks. alaluvussa 10.3 esitetty NiGEM-mallitarkastelu).

²⁹ Tässä oletetaan, että öljyvientituloja käytetään taloudessa hyödyllisesti esimerkiksi koulutustason nostoon, mikä tukee kokonaistuottavuuden kehitystä pitkällä aikavälillä.

bruttoinvestointien kasvuvauhtia 2 prosenttiyksikköä. Uudistukset nopeuttaisivat yrityskentän uusiutumista, ohjaisivat taloudellisia ja inhimillisiä resursseja nykyistä tehokkaampaan käyttöön ja lisäisivät ulkomaisia suoria investointeja nostamalla liiketoimintaosaamista Venäjällä.

Lisäoletuksena tarvitaan työllisyyden kehitys. Kaitila (2015) käyttää Maa-ilmanpankin väestöennustetta hieman lievennettynä sillä perusteella, että Venäjän väestökehitys ei ole ollut viime aikoina niin heikkoa kuin sen on aiemmin oletettu olevan. Implisiittisinä oletuksina ovat lisäksi vuoden 2013 5,5 prosentin työttömyysaste ja 75 prosentin työllisyysaste sekä (tehdasteollisuuden) fyysisen kapasiteetin noin 80 prosentin käyttöaste. Nämä ovat kaikki suhteellisen suosiollisia Venäjälle, sillä tuotantopanos-ten vajaakäyttöä ei suuremmin ole. Toisaalta kasvu edellyttää nyt aiempaa enemmän investointeja.

Taulukossa 10.2 on esitetty näiden lukujen keskimääräinen historiallinen kasvuvauhti vuosina 1995–2003 ja 2003–2013 sekä tehdyt skenaario-oletukset ja niistä seuraavat pääomakannan ja bkt:n keskimääräiset kasvuvauhdit 2013–2030. Edellä luvussa 3 on tarkastelu lähemmin Venäjän historiallista talouskehitystä näiden lukujen osalta.

Tuloksina saadut bkt:n kasvuskenaariot on esitetty kuviossa 10.4. Ensimmäisestä kuvioista nähdään, että edes suosiollisimmassa skenaariossa D bkt ei kasvaisi yhtä nopeasti kuin vuosina 1999–2008. Bkt:n taso -kuvioista voi tulla sellainen käsitys, että kasvu kiihtyy, mutta näin ei ole. Logarit-

Taulukko 10.2

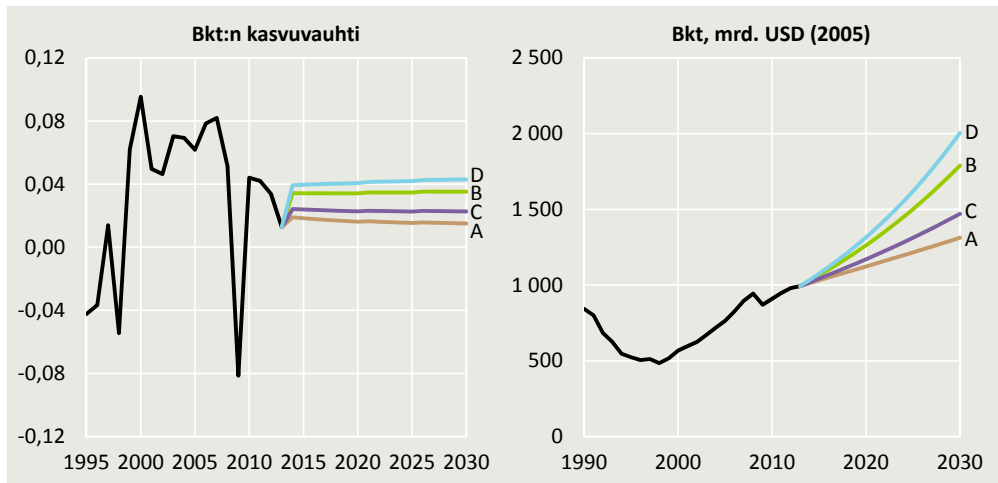
Historialliset kasvuprosentit vuosina 1995–2003 ja 2003–2013 sekä oletukset, bkt:n kasvu ja Venäjän tavaratuonnin kasvu skenaarioissa A–D

	Vaihto- suhde	Kokonais- tuotta- vuus	Kiinteät brutto- invest.	Pää- oma- kanta	Työllisyys	Bkt:n kasvu	Koko tavara- tuonnin määrä
1995–2003	1,9	3,0	0,4	–0,8	0,8	3,1	5,8
2003–2013	5,7	2,3	7,5	3,2	0,7	4,0	10,1
Skenaariot 2013–2030							
A: Ei uudistuksia, vakaa vaihtosuhte	0,0	1,0	1,5	2,6	–0,6	1,7	3
B: Uudistuksia, vakaa vaihtosuhte	0,0	2,5	3,5	3,5	–0,6	3,5	8
C: Ei uudistuksia, parantuva vaihtosuhte	2,0	1,5	2,5	3,0	–0,6	2,3	5
D: Uudistuksia, parantuva vaihtosuhte	2,0	3,0	4,5	4,0	–0,6	4,2	10

Huom. Vaihtosuhte, kokonaistuottavuus, kiinteät bruttoinvestoinnit ja työllisyyskehitys ovat oletuksia vuosille 2013–2030. Pääomakanta lasketaan investoinneista. Venäjän koko tavaratuonnin määrän kasvuarvio vuosille 2013–2030 perustuu historialliseen kehitykseen sekä tehtyihin oletuksiin ja laskelmiin.

Lähteet: Kaitila (2015), OECD ja omat laskelmat.

Kuvio 10.4

Bkt:n logaritminen kasvuvauhti ja kiinteähintainen taso historiallisesti ja skenaarioissa A–D

Huom. Bkt:n logaritminen kasvuvauhti on melkein sama kuin prosentuaalinen.

Lähde: Kaitila (2015).

misestä esitystavasta nähtäisiin, että skenaariossa D keskimääräinen kasvu on sama kuin vuosina 2009–2012, mikä nähdään bkt:n kasvuvauhtia kuvaavasta kuvioista. Skenaariossa A kasvu on huomattavasti hitaampaa.

Kaitilan (2015) heikoimmassa skenaariossa bkt:n kasvuvauhti on 1,6 prosenttiyksikköä hitaampaa kuin Nokkalan ym. (2013) käyttämässä NiGEM-perusurassa. Ero tulee osin öljyn hinnan erilaisesta kehityksestä mutta enimmäkseen alemmasta kokonaistuottavuuden kasvuarviosta. Yleinen käsitys Venäjän kasvupotentiaalista on alentunut viime vuosina. Positiivisimmassa skenaariossa Kaitilan bkt-kasvu-arvio on sen sijaan korkeampi kuin Nokkalan ym. tutkimuksen vastaavasti positiivisimmassa skenaariossa.

Tulevan kasvun odotetaan perustuvan aiempaa enemmän pääomakanan kasvuun ja – erityisesti 1990-lukuun verrattuna – vähemmän kokonaistuottavuuden kasvuun. Myös Voskoboynikovin ja Solangon (2014) KLEMS-tietokantaa käyttävän tutkimuksen mukaan kokonaistuottavuuden kasvuvauhti hidastui ajan myötä vuosina 1995–2009.

Vuosina 1995–2013 Venäjän bkt:n kasvu oli kiintein hinnoin 3,6 prosenttia vuodessa ja koko tavaratuonnin kasvu 8,2 prosenttia.³⁰ Tavaratuonnin

³⁰ Vuodet 1995–2013 on valittu, koska vaihtotaseen ylijäämä oli molempina vuosina 1995 ja 2013 noin 1,5 prosenttia bkt:sta ja kansantalouden siten ulkoisesti suunnilleen tasapainossa. Öljyn hinnan nousun seurauksena ylijäämä oli suurimmillaan 18,1 prosenttia bkt:sta vuonna 2000.

kasvu ei kuitenkaan olisi ollut näin nopeaa ilman Venäjän vaihtosuhteen voimakasta paranemista. Vaihtosuhte parani keskimäärin 4,0 prosenttia vuodessa, mikä siivitti yhdessä tuottavuuskasvun kanssa ruplan reaalisen efektiivisen vaihtokurssin vahvistumaan keskimäärin 3,4 prosenttia vuodessa. Mironovin ja Petronevichin (2015) analyysin mukaan vientitulojen nousu yhdellä prosentilla vahvisti ruplan reaalista efektiivistä vaihtokurssia 0,2 prosenttia vuosina 2002–2013. Valuutan vahvistuminen lisäsi tuontikysyntää.

Pessimistisimmässä mutta nykynäkymin ehkä todennäköisimmässä skenaariossa A Venäjän bkt:n kasvuvauhti vuosina 2013–2030 olisi 1,7 prosenttia vuodessa vuoden 2013 tasoltaan, kun tehtyjen oletusten mukaan yhteiskunnalliset uudistukset puuttuvat ja öljyn barrelihinta pysyy pitkällä aikavälillä nimellisesti vakaana noin 110 dollarissa, missä se oli ennen vuoden 2014 loppupuolen romahdustaan. Tämä edellyttää öljyn maailmanmarkkinahinnan huomattavaa nousua vuoden 2015 alun tasoltaan. Öljyn tuotannon määrä Venäjällä ei ala vähetä tässä eikä muissa skenaarioissa. Nämä lähtökohdat eivät tue investointitoimintaa tai tuottavuuskasvua, eikä rupla vahvistu reaalisesti. Tällöin Venäjän koko tavaratuonnin määrän kasvu jäänee noin 3 prosenttiin vuodessa (ks. taulukko 10.2). Alaluvussa 4.1 tarkastellun historiallisen kehityksen perusteella arvioimme, että Suomen tavaraviennin määrän kasvu Venäjälle voisi tällöin olla noin 2 prosenttia vuodessa.

Venäjän talouden kannalta positiivisimmassa skenaariossa D, jossa yhdistyvät vaihtosuhteen paraneminen ja uudistukset, talouskasvu olisi keskimäärin 4,2 prosenttia vuodessa. Tällöin myös ruplan voidaan odottaa vahvistuvan reaalisesti, ehkä 2–3 prosenttia vuodessa, mikä yhdessä nopeamman talouskasvun kanssa voisi nostaa koko tavaratuonnin määrän kasvun noin 10 prosenttiin vuodessa. Tällöin Suomen viennin määrän kasvu voisi olla noin 7 prosenttia vuodessa. Suomalaisen yritysten viennin kasvua tukee se, että tässä skenaariossa Venäjän talouskasvu on investointivetoisempaa. Suomen viennistä merkittävä osa on investointitavaroita.

Skenaariossa B Venäjän koko tavaratuonnin määrän kasvu voisi olla noin 8 prosenttia vuodessa ja Suomen tavaraviennin määrän kasvu noin 5 prosenttia vuodessa. Skenaariossa C, jossa Venäjän bkt kasvaisi keskimäärin 2,3 prosenttia vuodessa, Venäjän koko tavaratuonnin määrä voisi kasvaa noin 5 prosenttia vuodessa ja Suomen tavaraviennin määrä noin 3 prosenttia vuodessa. Kaikissa näissä arvioissa Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista jatkaisi alenemistaan.

Skenaariossa D Suomen vienti ja investoinnit Venäjälle kehittyvät siis parhaiten. Korkea öljyn hinta kuitenkin vaikuttaa negatiivisesti länsimarkkinoiden kasvuun ja tästä syystä tämä skenaario ei välttämättä ole paras Suomen kokonaistuotannon kasvulle. Suomen kannalta paras skenaario voikin olla skenaario B, jossa innovaatiot nopeuttavat Venäjän talouskasvua ja matala öljyn hinta vaikuttaa positiivisesti länsimarkkinoiden ja Suomen taloudelliseen kasvuun (ks. myös Nokkala ym., 2013).

Uudistuspolitiikka tukisi sekä investointiaktiivisuutta että kokonaistuotavuuden kasvua. Uudistusten välttämättömyyteen viitataan muun muassa tutkimuksissa Gray ym. (2012), EBRD (2013) sekä OECD (2014). Muussa tapauksessa Venäjän kasvupolitiikka jätetään sen Venäjästä itsestään riippumattoman toivon varaan, että vaihtosuhte jatkuvasti paranee. Vaihtosuhteen voimakkaat heilahtelut, jotka seuraavat raakaöljyn hinnan vaihteluista, johtavat myös bkt:n kasvun voimakkaisiin heilahteluihin (ks. esim. Easterly ym., 1993; Becker ja Mauro, 2006; Kehoe ja Ruhl, 2008). Wongin (2010) tutkimuksessa vaihtosuhteen heilahtelun todettiin lisäksi hidastaneen keskimääräistä kasvuvauhtia.

11 Yrityskyselyn tulokset

Lähetimme tämän tutkimuksen osana kyselyn 1 062:een Suomessa toimivaan yritykseen. Kysely lähetettiin Suomalais-Venäläisen kauppakamarin jäsenyrityksille sekä Finpron tietojen mukaan Venäjällä aktiivisesti toimiin ja/tai sinne vieviin yrityksiin. Kysely siis suunnattiin Venäjän markkinoilla toimiviin yrityksiin. Kyselylomake on tutkimuksen lopussa liitteenä.

Kyselyssä on kaksi osaa. Ensimmäinen osa koskee Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksia ja toinen osa yritysten näkemyksiä liiketoimintansa näkymistä Venäjällä vuosina 2014–2020. Kyselyyn vastattiin touko-kesäkuussa 2014, jolloin Venäjän markkinoiden kehitykseen kohdistui ainakin lyhyen aikavälin epävarmuutta Ukrainan kriisin vuoksi. Muun muassa Venäjän ruplan heikkoutta pidettiin useissa vastauksissa ongelmana. Rupla oli kuitenkin alkanut heikentyä jo vuoden 2013 puolella eli ennen Ukrainan kriisin alkamista.³¹

Ruplan heikkeneminen on vuoden 2014 puolivälin jälkeen kiihtynyt raakaöljyn hinnan jyrkän alenemisen vuoksi. Pohjanmeren Brent-laadun barrelihinta oli kesäkuussa 2014 keskimäärin 112 dollaria. Joulukuun alkuun mennessä se oli laskenut reiluun 70 dollariin eli noin 35 prosenttia. Venäjän vientihintojen laskun seurauksena rupla oli heikentynyt kesäkuun puolivälistä joulukuun alkuun mennessä euroon nähden 40 prosenttia ja dollariin nähden vielä enemmän. Kesäkuussa ei ollut nähtävissä tällaista raakaöljyn hinnan laskua. Jos hinta ei toivu suhteellisen nopeasti, kyselyn vastaukset ovat muun muassa yritysten vientinäkymien osalta liian optimistisia. Toisaalta, jos kysely olisi toteutettu syksyllä 2014, vastaukset olisivat voineet olla liian pessimistisiä.

Saimme kyselyyn yhteensä 137 vastausta, joten vastausprosentti on 13,1. Tämä luku on hieman alempi kuin vastaavissa yrityskyselyissä aiemmissa ETLAn tutkimuksissa. Yritysten suuri lukumäärä todennäköisesti alensi vastausprosenttia.

11.1 Taustatietoja vastaajayrityksistä

Vastaajayrityksistä 47 on suomalaisia ei-monikansallisia yrityksiä (eli ei toimipaikkoja ulkomailla), 73 suomalaisia monikansallisia yrityksiä (eli

³¹ Suomalais-Venäläisen kauppakamarin syksyn 2014 kyselybarometrissa, joka julkaistiin 23.10.2014, 84 prosenttia vastaajista arvioi Venäjän markkinoiden olevan melko tai erittäin potentiaalisia vastaajan toimialan näkökulmasta seuraavien 2–3 vuoden aikana. Näkemys oli yleisin rakennusosalalla ja kulutustavaroissa. Näitäkin tuloksia rasittaa raakaöljyn loppusyksyllä 2014 jatkunut hinnan lasku. Venäjän tulevaisuudennäkymiä asiantuntijahaastattelujen pohjalta on selvittänyt myös Seppälä (2014).

ainakin yksi toimipaikka ulkomailla) ja 17 ulkomaisen monikansallisen yrityksen tytäryrityksiä Suomessa. Pyysimme vastauksia koko konsernin kannalta, jos yritys on suomalaisessa omistuksessa ja kotipaikka siten Suomessa. Sen sijaan jos yritys on ulkomaisen yrityksen tytäryritys Suomessa, pyysimme vastauksia vain tämän suomalaisen tytäryrityksen kannalta.

Yrityksistä 85 eli 62 prosenttia kaikista vastaajista on tehdasteollisuuden yrityksiä. Näistä 49 kuuluu perinteiseen metalliteollisuuteen ja 12 kemianteollisuuteen. Yrityksistä 46 eli 34 prosenttia kaikista vastaajista on palvelualojen yrityksiä. Lisäksi yksi on maatalouden yritys, kaksi toimii vesihuollon, viemäri- ja jätevesihuollon tai yleisemmin ympäristön puhtaanapidon alalla ja kolme rakennusalalla.

Vastaajayritykset ovat kohtalaisen pieniä. Niistä 104:llä on alle 50 miljoonan euron liikevaihto. Vähintään 250 miljoonan euron liikevaihto on 12 yrityksellä. Kaikkien vastaajayritysten yhteenlaskettu liikevaihto on vajaat

Taulukko 11.1

Kyselyyn vastanneiden yritysten toimialarakenne (TOL 2008)

Toimiala	Lkm	%
Maatalous, metsätalous ja kalatalous	1	0,7
Kaivostoiminta ja louhinta	0	0,0
Elintarvikkeiden, juomien tai tupakkatuotteiden valmistus	3	2,2
Tekstiilien, vaatteiden, nahan ja nahkatuotteiden valmistus	7	5,1
Puu ja paperiteollisuus	7	5,1
Kemianteollisuus (ml. lääkeaineiden sekä kumi- ja muovituotteiden valmistus)	12	8,8
Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	2	1,5
Metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus	15	10,9
Sähkölaitteiden, tietokoneiden, elektronisten ja optisten tuotteiden valmistus	9	6,6
Muiden koneiden ja laitteiden valmistus	20	14,6
Kulkuneuvojen valmistus	5	3,6
Muu valmistus sekä koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus	5	3,6
Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta	0	0,0
Vesihuolto, viemäri- ja jätevesihuolto sekä ympäristön puhtaanapito	2	1,5
Rakentaminen	3	2,2
Tukku- ja vähittäiskauppa	20	14,6
Kuljetus ja varastointi	5	3,6
Majoitus- ja ravitsemistoiminta	0	0,0
Informaatio ja viestintä	1	0,7
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	1	0,7
Kiinteistöalan toiminta	1	0,7
Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	16	11,7
Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	2	1,5
Yhteensä	137	100,0

14 miljardia euroa. Vienti Suomesta Venäjälle on 89 yrityksellä arvoltaan alle 5 miljoonaa euroa. Kaikkien vastaajayritysten yhteenlaskettu vienti Suomesta Venäjälle on niiden oman ilmoituksen mukaan 680 miljoonaa euroa. Vastaavasti yhteenlaskettu tuonnin arvo on vain 62 miljoonaa euroa. Tähän vaikuttaa se, että kysely suunnattiin pääasiassa vientiyrityksiin. Vienninkin puolella kattavuus suhteessa Suomen koko vientiin Venäjälle on kuitenkin suhteellisen alhainen.

Taulukko 11.2

Vastaajayritysten liikevaihto, vienti Suomesta Venäjälle ja tuonti Venäjältä Suomeen, milj. euroa

<i>Liikevaihto</i>	<i>Lkm</i>	<i>%</i>	<i>Vienti</i>	<i>Lkm</i>	<i>%</i>	<i>Tuonti</i>	<i>Lkm</i>	<i>%</i>
Alle 10	63	46,0	Alle 5	89	65,0	Alle 5	84	61,3
10–49	41	29,9	5–10	13	9,5	5–10	1	0,7
50–249	19	13,9	10–50	13	9,5	10–50	2	1,5
Vähintään 250	12	8,8	50–250	4	2,9	Ei vastausta	50	36,5
Ei vastausta	2	1,5	Ei vastausta	18	13,1			
Yhteensä	137	100,0	Yhteensä	137	100,0	Yhteensä	137	100,0

Vastaajayritysten yhteenlaskettu henkilöstö on Suomessa noin 51 400, Venäjällä reilut 6 900 ja maailmalla yhteensä noin 92 400. Tämä ei sisällä ulkomaisten monikansallisten yritysten työllisyyttä Suomen ulkopuolella. Tilastokeskuksen mukaan suomalaisten tytäryhtiöiden henkilöstö Venäjällä oli vuonna 2012 yli 48 000.

Taulukko 11.3

Vastaajayritysten henkilöstö määrä Suomessa, Venäjällä ja yhteensä maailmalla

<i>Henkilöstön määrä</i>	<i>Suomessa</i>	<i>Venäjällä</i>	<i>Maailmalla yhteensä</i>
1–9	29	40	24
10–49	45	11	43
50–249	40	6	41
250–499	10	1	10
Vähintään 500	13	3	19
Nolla tai ei vastausta	0	76	0
Yhteensä	137	137	137

Huom. "Maailmalla yhteensä" sisältää Suomen.

Vastaajayrityksistä 127:llä on tällä hetkellä liiketoimintaa Venäjällä ja kymmenellä ei ole. Venäjän markkinat ovat suhteellisen tärkeitä vastaajayritysten liikevaihdon ja kannattavuuden kannalta. Tähän kysymykseen vastan-

neista yrityksistä 47 prosenttia ilmoitti Venäjän merkityksen liikevaihdon ja kannattavuuden kannalta olevan joko suuri tai erittäin suuri. Yritysten Suomen henkilöstön määrän mukaan tehty analyysi osoittaa, että pienille vastaajayrityksille Venäjän markkinat ovat tärkeämmät kuin suuremmille.

Vastauksia on myös analysoitu toimialoittain. Koska yrityksiä on suhteellisen rajallinen joukko, kovinkaan tarkkaa toimialajakoa ei voida tehdä. Olemme erottaneet omiksi ryhmikseen tehdasteollisuuden (85 yritystä), teknologiateollisuuden (49), palvelualat (46), tukku- ja vähittäiskaupan (20) sekä ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan (16). Tähän viimeiseen ryhmään kuuluu lähinnä liikkeenjohdon konsultteja. Vastausten aritmeettiset keskiarvot ovat tehdasteollisuudessa lähellä koko aineiston keskiarvoa, mutta ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset kokivat Venäjän markkinat itselleen keskimääräistä tärkeämmiksi.

Vastaajayrityksistä 121 harjoittaa kyselyn tekohetkellä tavaroiden ja/tai palvelujen vientiä Suomesta Venäjälle. Näistä yrityksistä 32 vie Venäjälle myös muista maista kuin Suomesta. Yrityksistä 32 tuo Venäjältä tavaroita ja/tai palveluja Suomeen, ja näistä kuusi tuo myös johonkin kolman-

Taulukko 11.4

Kuinka suuri merkitys Venäjän markkinoilla on nyt yrityksellenne?

(Asteikko: 1 = merkityksetön, 2 = pieni, 3 = kohtalainen, 4 = suuri, 5 = erittäin suuri)

<i>Arvio</i>	<i>Liikevaihdon kannalta</i>	<i>Kannattavuuden kannalta</i>
Merkityksetön	6	7
Pieni	31	27
Kohtalainen	26	26
Suuri	22	23
Erittäin suuri	34	30
Ei vastausta	18	24
Yhteensä	137	137
Keskiarvot		
- Koko aineisto	3,4	3,4
- Henkilöstö Suomessa 1–9	3,8	3,8
- Henkilöstö Suomessa 10–49	3,5	3,6
- Henkilöstö Suomessa 50–249	3,4	3,3
- Henkilöstö Suomessa 250–	2,8	2,7
- Tehdasteollisuus	3,3	3,3
- Teknologiateollisuus	3,4	3,5
- Palvelut	3,6	3,6
- Tukku- ja vähittäiskauppa	3,3	3,3
- Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	3,7	3,8

Huom. Ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset harjoittivat lähinnä liikkeenjohdon konsultointia. Keskiarvo on aritmeettinen. Aritmeettisen keskiarvon laskeminen tällaisesta asteikosta on ongelmallista.

teen maahan. Yrityksistä 21:llä on omaa tavara- ja/tai palvelutuotantoa Venäjällä, kahdella on omaa tutkimusta ja tuotekehitystä ja 43:lla on oma myyntiyhtiö ja/tai edustusto. Niistä 21 yrityksestä, joilla on omaa tavara- ja/tai palvelutuotantoa Venäjällä, kuudella ei ole vientiä Venäjälle Suomesta tai muistakaan maista. Alihankintaa harjoittaa kahdeksan yritystä. Liittouma(i) paikallisten yritysten kanssa on 12 yrityksellä ja liittouma(i) ulkomaalaisten yritysten kanssa on kahdella vastaajayrityksellä.

Taulukko 11.5

Millaista liiketoimintaa yrityksellänne on Venäjällä?

<i>Liiketoimi</i>	<i>Lkm</i>
Tavaroiden ja/tai palvelujen vientiä Suomesta	121
Tavaroiden ja/tai palvelujen tuontia Suomeen	32
Tavaroiden ja/tai palvelujen vientiä muista maista kuin Suomesta	32
Tavaroiden ja/tai palvelujen tuontia muihin maihin kuin Suomeen	6
Omaa tavara- ja/tai palvelutuotantoa	21
Omaa tutkimusta ja tuotekehitystä	2
Oma myyntiyhtiö ja/tai edustusto	43
Alihankintaa	8
Liittouma(t) paikallisten yritysten kanssa	12
Liittouma(t) ulkomaalaisten yritysten kanssa	2
Lisenssien tai franchising-sopimusten myyntiä tai know-how-sopimusten* vientiä	0
Lisenssien tai franchising-sopimusten ostoa tai know-how-sopimusten* tuontia	0

Huom. * = Johtamissopimukset, tekniset tai markkinoinnin know-how-sopimukset.

11.2 Arvioita Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksista

Kyselyn ensimmäisessä osassa tiedusteltiin Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksia. Tässä kohdassa voi olla vaikea arvioida sitä, mitkä muutokset (tai niiden puutteet) liittyvät nimenomaisesti WTO:hon. Siten tätä osiota on ehkä syytä käsitellä yritysten viime aikoina kokemina muutoksina ja tulevina näkyminä vienti- ja tuontimenettelyissä, suorien sijoitusten kohtelussa ja muun muassa teollis- ja tekijänoikeuksiin liittyvässä suojassa.³²

³² Ulkoministeriön ja muiden Team Finland -toimijoiden syksyllä 2012 tekemässä selvityksessä (Nieminen ym. 2013) suomalaisten yritysten kohtaamista kansainvälistymishaasteista on kysytty myös Venäjän markkinoista. Kaikista yritysten identifioimista kaupanesteistä 29,3 prosenttia liittyi Venäjään. Yleisimmät yritysten tunnistamat kaupanesteet Venäjällä olivat tullausmenettelyt (20,4 %), tullitasot (17,2 %) sekä syrjivät tuotemääräykset (17,2 %). Toimialoittain suurimpia esteitä kokivat yritykset rakennus- ja sisustusalaalla (14,4 %), koneiden ja laitteiden valmistuksessa (13,1 %), metalli-, teräs- ja kaivannaisteollisuudessa (12,2 %) sekä palvelualoilla (10,8 %). Selvityksen mukaan Venäjän WTO-jäsenyys toi mukanaan helpotuksia moniin kaupanesteisiin. Esimerkiksi Venäjän tekniset tuotemääräykset ja sertifiointiprosessit eivät saa olla syrjiviä, niiden tulee rajoittaa kauppaa niin vähän kuin mahdollista ja tuotemääräysten tulee lähtökohtaisesti olla kansainvälisten standardien ja käytäntöjen mukaisia.

Koska vastaajayritykset ovat lähinnä vientiyrityksiä, vastauksia tuli selvästi eniten vientimenettelyjä koskeviin kysymyksiin. Esimerkiksi suoriin sijoituksiin vastasi vain puolet yrityksistä, mikä toisaalta vastaa sitä joukkoa yrityksiä, jolla on niistä kokemusta. Jotkin yritykset kuitenkin vastasivat kysymyksiin, vaikka niillä ei ole tällä hetkellä kyseistä liiketoimintaa Venäjälle. Kaikissa kysymyksissä yleisin vastaus oli se, että liiketoimintaympäristö ei ole muuttunut eikä sen arvioida muuttuvan. Taulukon 11.6 alaosassa on laskettu prosenttiosuudet kuhunkin kysymykseen vastanneiden yritysten joukosta.

Vientimenettelyjen osalta lähes kolme viidesosaa yrityksistä katsoi, ettei WTO-jäsenyydellä ole ollut vaikutusta tullitariffeihin tai -menettelyihin, tekniseen sääntelyyn tai muihin tekijöihin. Vajaat 30 prosenttia yrityksistä arvioi, että tullitariffien tai -menettelyjen osalta on tapahtunut tai tapahtuu myönteistä kehitystä, mutta 13 prosenttia katsoi, että kehitys on ollut kielteistä. Sen sijaan tekninen sääntely (esim. sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit) sekä erityisesti muut tekijät ovat viime aikoina päinvastoin menneet huonompaa suuntaan.

Tuonnin osalta tilanne on vastaajayritysten näkemysten mukaan jonkin verran parantunut. Lähes 70 prosenttia yrityksistä arvioi, että muutosta ei ole tapahtunut, mutta selvästi useampi kuitenkin arvioi, että on tapahtunut myönteistä kehitystä kuin kielteistä kehitystä.

Suorien sijoitusten sekä teollis- ja tekijänoikeuksien suojan osalta kolme viidesosaa vastaajista arvioi, että muutosta liiketoimintaympäristössä ei ole tapahtunut. Monet arvioivat, että teollis- ja tekijänoikeuksien suoja on Venäjällä suhteellisen heikko. Kielteistä kehitystä arvioi tapahtuneen noin viidesosa vastaajista, samoin kuin myönteistä kehitystä. Muissa tekijöissä (esim. matkustaminen, työlupa-asiat, toimiluvat, syrjivät toimet) yritykset arvioivat tapahtuneen enemmän kielteistä kuin myönteistä kehitystä.

Julkisiin hankintoihin osallistumisen suhteen 70 prosenttia vastaajayrityksistä arvioi, ettei muutoksia ole tapahtunut. Loput vastaukset jakautuivat jälleen jokseenkin tasan myönteisen ja kielteisen kesken. Huhtikuussa 2014 Venäjällä tuli voimaan uutta julkisia hankintoja koskevaa lainsäädäntöä (liittovaltion laki 44). Venäjä ei kuitenkaan ole vielä liittynyt WTO:n GPA-sopimukseen (Government Procurement Agreement) vaan on ilmoittanut liittyvänsä siihen neljän vuoden sisällä WTO-jäsenyyden alusta, eli viimeistään elokuussa 2016.

Yleisesti ottaen Venäjän WTO-jäsenyys ei ole suuremmin muuttanut suomalaisten yritysten liiketoimintaympäristöä. Yksittäisiä vastauksia on kuitenkin sekä aiempaa myönteisemmästä että kielteisemmästä kehi-

Taulukko 11.6

Miten Venäjän WTO-jäsenyys on muuttanut tai muuttaa liiketoimintaympäristöänne?

(Asteikko: 1 = kielteinen, 2 = jossain määrin kielteinen, 3 = neutraali, 4 = jossain määrin positiivinen, 5 = positiivinen)

Lukumäärä	1	2	3	4	5	Ei vast.	Yht.	Keskiarvo
Vienti: tullitariffit	11	5	67	24	11	19	137	3,2
Vienti: tullimenettelyt	13	7	63	24	9	21	137	3,1
Vienti: tekninen sääntely*	12	12	69	18	5	21	137	2,9
Vienti: muita tekijöitä	13	13	50	7	2	52	137	2,7
Tuonti: tullitariffit	2	1	41	11	4	78	137	3,2
Tuonti: tullimenettelyt	1	2	39	10	3	82	137	3,2
Tuonti: tekninen sääntely*	3	0	43	8	1	82	137	3,1
Tuonti: muita tekijöitä	3	1	35	4	2	92	137	3,0
Suorat sijoitukset Venäjälle**	8	7	39	9	3	71	137	2,9
Teollis- ja tekijänoikeuksien suoja	9	6	41	12	3	66	137	2,9
Julkisiin hankintoihin osallistuminen	7	5	47	6	2	70	137	2,9
Muita tekijöitä***	6	10	42	20	5	54	137	3,1
<i>% vastauksen antaneista</i>							<i>Yht.</i>	
Vienti: tullitariffit	9	4	57	20	9		100	
Vienti: tullimenettelyt	11	6	54	21	8		100	
Vienti: tekninen sääntely*	10	10	59	16	4		100	
Vienti: muita tekijöitä	15	15	59	8	2		100	
Tuonti: tullitariffit	3	2	69	19	7		100	
Tuonti: tullimenettelyt	2	4	71	18	5		100	
Tuonti: tekninen sääntely*	5	0	78	15	2		100	
Tuonti: muita tekijöitä	7	2	78	9	4		100	
Suorat sijoitukset Venäjälle**	12	11	59	14	5		100	
Teollis- ja tekijänoikeuksien suoja	13	8	58	17	4		100	
Julkisiin hankintoihin osallistuminen	10	7	70	9	3		100	
Muita tekijöitä***	7	12	51	24	6		100	

Huom. * Tekninen sääntely: esim. sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit. ** Käyttöpääomainvestoinnit eli suorat sijoitukset. *** Muita tekijöitä: esim. matkustaminen, työlupa-asiat, toimiluvat, syrjivät toimet. Keskiarvo on aritmeettinen. Aritmeettisen keskiarvon laskeminen tällaisesta asteikosta on ongelmallista.

tyksestä. Osassa vastauksia kuvastuu toive, että kaupankäynti helpottuisi siirtymäaikojen poistuessa.

Taulukossa 11.7 on esitetty yritysten kokoluokittain WTO-kysymykseen liittyvät aritmeettiset keskiarvot. Melkein kaikissa kysytyissä kohdissa isommat yritykset arvioivat kehityksen olleen hieman keskimääräistä positiivisempaa. Pienet yritykset puolestaan kallistuvat lievästi kielteisen kehityksen kannalle.

Taulukko 11.7

Miten Venäjän WTO-jäsenyys on muuttanut tai muuttaa liiketoimintaympäristöänne?

(Asteikko: 1 = kielteinen, 2 = jossain määrin kielteinen, 3 = neutraali, 4 = jossain määrin positiivinen, 5 = positiivinen), keskiarvot yritysten kokoluokittain

	<i>Henkilöstöä Suomessa</i>			
	<i>1–9</i>	<i>10–49</i>	<i>50–249</i>	<i>250–</i>
Yritysten lukumäärä	29	45	40	23
Vienti: tullitariffit	3,0	3,0	3,4	3,3
Vienti: tullimenettelyt	2,7	3,1	3,4	3,0
Vienti: tekninen sääntely*	2,8	3,0	2,9	3,0
Vienti: muita tekijöitä	2,4	2,8	2,7	2,7
Tuonti: tullitariffit	2,9	3,3	3,4	3,1
Tuonti: tullimenettelyt	3,0	3,0	3,4	3,5
Tuonti: tekninen sääntely*	2,6	3,1	3,3	3,2
Tuonti: muita tekijöitä	2,5	3,0	3,4	3,1
Suorat sijoitukset Venäjälle**	2,7	3,0	2,6	3,2
Teollis- ja tekijänoikeuksien suoja	2,9	2,9	2,7	3,3
Julkisiin hankintoihin osallistuminen	2,7	3,1	2,8	2,8
Muita tekijöitä***	2,9	3,2	3,1	3,2

Huom. Ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset harjoittivat lähinnä liikkeenjohdon konsultointia.

* Tekninen sääntely: esim. sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit. ** Käyttöpääomainvestoinnit eli suorat sijoitukset.

*** Muita tekijöitä: esim. matkustaminen, työlupa-asiat, toimiluvat, syrjivät toimet. Keskiarvo on aritmeettinen. Aritmeettisen keskiarvon laskeminen tällaisesta asteikosta on ongelmallista.

Toimialojen välillä ei ole suuria eroja WTO-arvioissa (ks. taulukko 11.8). Viennin teknisessä sääntelyssä ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset kokivat tapahtuneen keskimääräistä enemmän positiivista kehitystä. Tuonnissa ja suorissa sijoituksissa puolestaan tehdasteollisuuden yrityksillä on keskimääräistä enemmän positiivisia kokemuksia.

Taulukko 11.8

Miten Venäjän WTO-jäsenyys on muuttanut tai muuttaa liiketoimintaympäristöänne?

(Asteikko: 1 = kielteinen, 2 = jossain määrin kielteinen, 3 = neutraali, 4 = jossain määrin positiivinen, 5 = positiivinen), keskiarvot toimialoittain

	<i>Tehdas- teollisuus</i>	<i>Teknologia- teollisuus</i>	<i>Palvelualat</i>	<i>Tukku- ja vähittäis- kauppa</i>	<i>Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta</i>
Yritysten lukumäärä	85	49	46	20	16
Vienti: tullitariffit	3,1	3,2	3,2	3,1	3,3
Vienti: tullimenettelyt	3,1	3,2	3,0	3,0	3,0
Vienti: tekninen sääntely*	2,9	3,0	3,1	2,8	3,4
Vienti: muita tekijöitä	2,7	2,7	2,6	2,4	2,6
Tuonti: tullitariffit	3,4	3,4	3,0	2,8	3,1
Tuonti: tullimenettelyt	3,3	3,3	3,1	3,0	3,0
Tuonti: tekninen sääntely*	3,2	3,3	2,8	2,7	2,8
Tuonti: muita tekijöitä	3,3	3,3	2,7	2,7	2,7
Suorat sijoitukset Venäjälle**	3,2	3,3	2,5	2,5	2,4
Teollis- ja tekijänoikeuksien suoja	3,0	3,2	2,7	2,5	2,8
Julkisiin hankintoihin osallistuminen	3,0	3,0	2,7	2,6	2,7
Muita tekijöitä***	3,3	3,4	2,7	2,8	2,8

Huom. Ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset harjoittivat lähinnä liikkeenjohdon konsultointia.

* Tekninen sääntely: esim. sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit. ** Käyttöpääomainvestoinnit eli suorat sijoitukset.

*** Muita tekijöitä: esim. matkustaminen, työlupa-asiat, toimiluvat, syrjivät toimet. Keskiarvo on aritmeettinen. Aritmeettisen keskiarvon laskeminen tällaisesta asteikosta on ongelmallista.

11.3 Liiketoimintanäkymät vuosina 2014–2020

Kyselyn toisessa osassa kysyttiin yritysten näkemyksiä niiden liiketoimintanäkymistä Venäjällä vuosina 2014–2020. Taulukossa 11.9 on esitetty vastaukset koko vastaajajoukolle viennin ja tuonnin arvon sekä Venäjän-liiketoimiin liittyvän Suomessa olevan henkilöstön määrän osalta. Vastaajayrityksistä 12 prosenttia arvioi, että viennin arvo laskee nykyisestäään, ja 22 prosenttia arvioi, että viennin arvossa ei tapahdu muutoksia. Pientä kasvua odotti 27 prosenttia vastaajista. Vähintään 20 prosentin kasvua odotti 38 prosenttia vastaajista. Tuonnin puolella arvioissa oli vain pientä kasvua.

Hieman yli puolet vastaajayrityksistä arvioi, että niiden Venäjän-liiketoimiin liittyvän henkilöstön määrä Suomessa ei muutu. Pientä, alle kymmenen prosentin kasvua ennakoivat viides vastaajayritys ja 10–25 prosentin kasvua joka kymmenes yritys. Vähintään 25 prosentin kasvua odotti noin 8 prosenttia vastaajista. Lähes yhtä moni kuitenkin odotti henkilöstönsä määrän alenevan.

Taulukko 11.9

Näkymät 2014–2020: vienti, tuonti ja henkilöstö Suomessa

<i>Lukumäärä</i>	<i>Tavaroiden ja palvelujen viennin arvo</i>	<i>Tavaroiden ja palvelujen tuonnin arvo</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>Venäjän-liiketoimiin liittyvän henkilöstön määrä Suomessa</i>
Supistuu	16	6	Supistuu	9
Ei muutosta	22	36	Ei muutosta	70
Kasvaa alle 20 %	37	19	Kasvaa alle 10 %	26
Kasvaa 20–50 %	37	4	Kasvaa 10–25 %	14
Kasvaa yli 50 %	15	1	Kasvaa 25–50 %	8
			Kasvaa yli 50 %	4
Ei vientiä/tuontia	3	52	Ei henkilöstöä	3
Ei nyt, myöhemmin	5	5	Ei nyt, myöhemmin	2
Ei vastausta	2	14	Ei vastausta	1
Yhteensä	137	137	Yhteensä	137
<i>%-osuudet</i>		<i>%-osuudet</i>		
Supistuu	11,7	4,4	Supistuu	6,6
Ei muutosta	16,1	26,3	Ei muutosta	51,1
Kasvaa alle 20 %	27,0	13,9	Kasvaa alle 10 %	19,0
Kasvaa 20–50 %	27,0	2,9	Kasvaa 10–25 %	10,2
Kasvaa yli 50 %	10,9	0,7	Kasvaa 25–50 %	5,8
			Kasvaa yli 50 %	2,9
Ei vientiä/tuontia	2,2	38,0	Ei henkilöstöä	2,2
Ei nyt, myöhemmin	3,6	3,6	Ei nyt, myöhemmin	1,5
Ei vastausta	1,5	10,2	Ei vastausta	0,7
Yhteensä	100,0	100,0	Yhteensä	100,0

Näiden vastausten prosenttijakauma on esitetty yritysten kokoluokittain taulukoissa 11.10a–11.10c. Suurimpien, vähintään 250 henkilöä Suomessa työllistävien yritysten viennin näkymät ovat jakautuneet. Yhtäältä on suhteellisen monta yritystä, jotka arvioivat vientinsä Venäjälle supistuvan, toisaalta on suhteellisen monta, jotka arvioivat sen selvästi kasvavan. Positiivisin arvio löytyy kuitenkin keskisuurten, 50–249 henkilöä Suomessa työllistävien yritysten joukosta. Myös pienimmät, alle kymmenen henkilöä työllistävät yritykset arvioivat vientinsä Venäjälle kasvavan. Tuonnissa pienissä yrityksissä on jonkin verran laskupaineita, mutta toisaalta myös enemmän arvioita siitä, että ne aloittaisivat tuonnin tällä vuosikymmenellä.

Pienet yritykset arvioivat suurempia useammin, että niiden Venäjän-liiketoimiin liittyvän henkilöstön määrä Suomessa saattaa pienentyä. Eniten

kasvua voisi olla vähintään kymmenen mutta alle 250 henkilöä Suomessa työllistävissä yrityksissä.

Taulukko 11.10a

Tavaroiden ja palvelujen viennin arvo Suomesta Venäjälle, % vastaajista

Arvio	Henkilöstöä Suomessa			
	1-9	10-49	50-249	250-
Supistuu	14	11	8	17
Ei muutosta	14	9	10	35
Kasvaa alle 20 %	21	31	33	17
Kasvaa 20-50 %	28	33	28	13
Kasvaa yli 50 %	7	4	20	13
Ei vientiä	3	4	3	4
Ei nyt, myöhemmin	7	7	0	0
Ei vastausta	7	0	0	0

Taulukko 11.10b

Tavaroiden ja palvelujen tuonnin arvo Venäjältä Suomeen, % vastaajista

Arvio	Henkilöstöä Suomessa			
	1-9	10-49	50-249	250-
Supistuu	10	4	3	0
Ei muutosta	24	22	18	43
Kasvaa alle 20 %	10	11	23	9
Kasvaa 20-50 %	3	2	5	0
Kasvaa yli 50 %	0	0	0	4
Ei tuontia	31	42	43	39
Ei nyt, myöhemmin	7	4	3	0
Ei vastausta	14	13	8	4

Taulukko 11.10c

Venäjänliiketoimiin liittyvän henkilöstön määrä Suomessa, % vastaajista

Arvio	Henkilöstöä Suomessa			
	1-9	10-49	50-249	250-
Supistuu	7	11	5	0
Ei muutosta	48	40	48	74
Kasvaa alle 10 %	21	22	18	13
Kasvaa 10-25 %	3	9	20	4
Kasvaa 25-50 %	7	4	8	4
Kasvaa yli 50 %	3	2	3	4
Ei henkilöstöä	7	7	0	0
Ei nyt, myöhemmin	0	4	0	0
Supistuu	3	0	0	0

Vastausten prosenttijakauma on esitetty toimialoittain taulukoissa 11.11a–11.11c. Viennissä tehdasteollisuus näkee enemmän kasvumahdollisuuksia kuin palvelualat. Tukku- ja vähittäiskaupan näkymät ovat tässä suhteessa keskimääräistä heikkommat. Tuonnin puolella tehdasteollisuuden ja palvelualojen välillä ei ole suurempaa eroa. Ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset arvioivat keskimääräistä enemmän alkavansa tuoda Venäjältä.

Suomessa olevan Venäjän-liiketoimiin liittyvän henkilöstön määrän kehitys on vastaajayrityksissä hieman heikompaa palvelualoilla kuin tehdasteollisuudessa. Tämä vaikutus tulee pitkälti vastauksen antaneista tukku- ja vähittäiskaupan yrityksistä. Ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset sen sijaan arvioivat henkilöstönsä kasvavan.

Taulukko 11.11a

Tavaroiden ja palvelujen viennin arvon kehitys Suomesta Venäjälle 2014–2020, % vastaajista

Arvio	Tehdas- teollisuus	Teknologia- teollisuus	Palvelualat	Tukku- ja vähit- täiskauppa	Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta
Supistuu	11	12	15	25	6
Ei muutosta	9	2	22	20	31
Kasvaa alle 20 %	28	29	20	15	19
Kasvaa 20–50 %	33	35	20	20	19
Kasvaa yli 50 %	14	20	7	10	6
Ei vientä	2	2	7	0	0
Ei nyt, myöhemmin	2	0	7	10	6
Ei vastausta	0	0	4	0	13

Taulukko 11.11b

Tavaroiden ja palvelujen tuonnin arvon kehitys Venäjältä Suomeen 2014–2020, % vastaajista

Arvio	Tehdas- teollisuus	Teknologia- teollisuus	Palvelualat	Tukku- ja vähit- täiskauppa	Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta
Supistuu	5	6	4	5	6
Ei muutosta	21	20	30	25	38
Kasvaa alle 20 %	13	14	15	5	13
Kasvaa 20–50 %	4	2	2	0	6
Kasvaa yli 50 %	1	0	0	0	0
Ei tuontia	40	49	37	55	19
Ei nyt, myöhemmin	2	2	7	5	13
Ei vastausta	14	6	4	5	6

Taulukko 11.11c

Venäjänliiketoimiin liittyvän henkilöstön määrän kehitys Suomessa 2014–2020, % vastaajista

Arvio	Tehdas- teollisuus	Teknologia- teollisuus	Palvelualat	Tukku- ja vähit- täiskauppa	Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta
Supistuu	5	8	11	25	0
Ei muutosta	54	43	41	45	38
Kasvaa alle 10 %	19	20	17	5	31
Kasvaa 10–25 %	8	10	13	15	13
Kasvaa 25–50 %	7	12	4	5	6
Kasvaa yli 50 %	4	4	2	0	0
Ei henkilöstöä	2	2	7	0	6
Ei nyt, myöhemmin	1	0	2	5	0
Supistuu	0	0	2	0	6

Taulukossa 11.12 on esitetty vastaukset käyttöpääomainvestointien eli suorien sijoitusten kannan sekä Venäjällä olevien tytäryritysten henkilöstön ja liikevaihdon osalta. Seitsemän prosenttia yrityksistä arvioi vähentävänsä suorien sijoitustensa kantaa Venäjällä, joka kolmas arvioi sen pysyvän muuttumattomana, 14 prosenttia odotti alle 20 prosentin kasvua ja 6 prosenttia odotti tätä suurempaa kasvua. Viisi prosenttia arvioi tekevänsä ensimmäisen suoran sijoituksensa tällä vuosikymmenellä. Näiden vastausten perusteella suorien sijoitusten kasvuodotukset ovat suhteellisen vähäisiä, mihin voi vaikuttaa vastaajayritysten keskimäärin pieni koko.

Henkilöstön ja liikevaihdon Venäjällä arvioidaan supistuvan noin seitsemällä prosentilla yrityksistä kuten suorien sijoitustenkin. Noin 30 prosenttia arvioi, ettei tässä suhteessa tule muutoksia. Noin 15 prosenttia arvioi, että henkilöstön määrä Venäjällä kasvaa hieman, ja 10 prosenttia arvioi liikevaihdon vastaavasti kasvavan. Kääntäen, noin 10 prosenttia arvioi henkilöstön määrän kasvavan 10–25 prosenttia kun taas liikevaihdossa vastaavaa odottaa 17 prosenttia. Tätä nopeampaa kasvua ennakoi henkilöstön osalta 12 prosenttia ja liikevaihdon osalta 15 prosenttia yrityksistä. Näiden vastausten lukumäärässä on ristiriitaa aiemmin kysytyyn läsnäoloon Venäjän markkinoilla.

Taulukko 11.12

Näkymät 2014–2020: Käyttöpääomainvestoinnit eli suorat sijoitukset

<i>Lukumäärä</i>	<i>Suorien sijoitusten kanta Venäjällä</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>Henkilöstön määrä tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä</i>	<i>Liikevaihto tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä</i>
Supistuu	9	Supistuu	11	9
Ei muutosta	45	Ei muutosta	44	39
Kasvaa alle 20 %	19	Kasvaa alle 10 %	20	13
Kasvaa 20–50 %	6	Kasvaa 10–25 %	14	23
Kasvaa yli 50 %	2	Kasvaa 25–50 %	10	12
Ei toimintaa	40	Kasvaa yli 50 %	7	9
Ei nyt, myöhemmin	7			
Ei vastausta	9	Ei vastausta	31	32
Yhteensä	137	Yhteensä	137	137
% -osuudet		% -osuudet		
Supistuu	6,6	Supistuu	8,0	6,6
Ei muutosta	32,8	Ei muutosta	32,1	28,5
Kasvaa alle 20 %	13,9	Kasvaa alle 10 %	14,6	9,5
Kasvaa 20–50 %	4,4	Kasvaa 10–25 %	10,2	16,8
Kasvaa yli 50 %	1,5	Kasvaa 25–50 %	7,3	8,8
Ei toimintaa	29,2	Kasvaa yli 50 %	5,1	6,6
Ei nyt, myöhemmin	5,1			
Ei vastausta	6,6	Ei vastausta	22,6	23,4
Yhteensä	100,0	Yhteensä	100,0	100,0

Taulukoissa 11.13a–11.13c on esitetty arviot tulevista suorista sijoituksista sekä henkilöstöstä ja liikevaihdosta Venäjällä yritysten kokoluokittain. Pienimmissä, alle kymmenen henkilöä Suomessa työllistävässä yrityksissä on eniten jakautumista siinä suhteessa, että osa yrityksistä arvioi suorien sijoitustensa Venäjällä pienenevän nykyisestä, mutta toisaalta on myös mielenkiintoa tehdä ensimmäinen suora sijoitus. Suurimmilla yrityksillä on jonkin verran aikeita kasvattaa suoria sijoituksiaan Venäjällä. Vastaavasti myös henkilöstö ja liikevaihto Venäjällä voisivat kasvaa eniten yhtäältä suurimmissa, vähintään 50 henkilöä Suomessa työllistävässä yrityksissä, sekä pienimmissä, alle kymmenen henkilöä Suomessa työllistävässä yrityksissä.

Taulukko 11.13a

Käyttöpääomainvestointien (suorien sijoitusten) kanta Venäjällä, % vastaajista

Arvio	Henkilöstöä Suomessa			
	1–9	10–49	50–249	250–
Supistuu	10	7	5	4
Ei muutosta	24	29	30	48
Kasvaa alle 20 %	10	11	18	17
Kasvaa 20–50 %	7	2	8	0
Kasvaa yli 50 %	0	0	3	4
Ei toimintaa	28	36	35	17
Ei nyt, myöhemmin	10	7	3	0
Ei vastausta	10	9	0	9

Taulukko 11.13b

Henkilöstön määrä tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä, % vastaajista

Arvio	Henkilöstöä Suomessa			
	1–9	10–49	50–249	250–
Supistuu	3	9	10	9
Ei muutosta	28	33	33	26
Kasvaa alle 10 %	17	4	18	26
Kasvaa 10–25 %	10	7	13	13
Kasvaa 25–50 %	7	7	10	4
Kasvaa yli 50 %	3	4	5	9
Ei vastausta	31	36	13	13

Taulukko 11.13c

Liikevaihto tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä, % vastaajista

Arvio	Henkilöstöä Suomessa			
	1–9	10–49	50–249	250–
Supistuu	3	7	5	13
Ei muutosta	21	33	30	17
Kasvaa alle 10 %	14	2	13	13
Kasvaa 10–25 %	14	9	25	22
Kasvaa 25–50 %	10	11	3	13
Kasvaa yli 50 %	7	2	10	9
Ei vastausta	31	36	15	13

Taulukoissa 11.14a–11.14c on esitetty vastaavat luvut toimialoittain. Tukku- ja vähittäiskaupan yritykset pikemminkin supistavat toimintaansa, kun taas ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan yritykset arvioivat

Taulukko 11.14a

Käyttöpääomainvestointien (suorien sijoitusten) kanta Venäjällä, % vastaajista

Arvio	Tehdas- teollisuus	Teknologia- teollisuus	Palvelualat	Tukku- ja vähit- täiskauppa	Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta
Supistuu	5	8	9	15	0
Ei muutosta	31	29	33	20	38
Kasvaa alle 20 %	16	16	9	10	13
Kasvaa 20–50 %	5	4	4	5	6
Kasvaa yli 50 %	2	2	0	0	0
Ei toimintaa	28	33	35	45	19
Ei nyt, myöhemmin	4	4	9	5	19
Ei vastausta	9	4	2	0	6

Taulukko 11.14b

Henkilöstön määrä tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä, % vastaajista

Arvio	Tehdas- teollisuus	Teknologia- teollisuus	Palvelualat	Tukku- ja vähit- täiskauppa	Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta
Supistuu	7	4	11	25	0
Ei muutosta	31	31	35	25	44
Kasvaa alle 10 %	12	10	17	10	13
Kasvaa 10–25 %	11	8	9	10	13
Kasvaa 25–50 %	7	10	9	5	13
Kasvaa yli 50 %	6	8	4	5	6
Ei vastausta	27	29	15	20	13

Taulukko 11.14c

Liikevaihto tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä, % vastaajista

Arvio	Tehdas- teollisuus	Teknologia- teollisuus	Palvelualat	Tukku- ja vähit- täiskauppa	Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta
Supistuu	6	6	9	20	0
Ei muutosta	29	31	26	15	31
Kasvaa alle 10 %	7	6	13	10	19
Kasvaa 10–25 %	18	18	15	15	13
Kasvaa 25–50 %	8	4	11	10	13
Kasvaa yli 50 %	6	8	9	10	13
Ei vastausta	26	27	17	20	13

kasvattavansa sitä. Tehdasteollisuuden yrityksistä noin joka neljäs arvioi lisäävänsä suoria sijoituksia Venäjälle kuluvan vuosikymmenen aikana. Täten myös henkilöstö ja liikevaihto Venäjällä kasvavat.

Kysyttäessä, mitkä Venäjän maantieteelliset alueet ovat yritykselle tärkeimmät, eniten vastauksia saivat Pietari ja Pietarin alue (71 mainintaa) sekä Moskova ja Moskovan lähialueet (64 mainintaa). Jos yrityksellä oli toimintaa yhdessä näistä, oli todennäköisesti myös toisessa. Siperia, arktiset alueet ja Uralin alue saivat yhteensä 21 mainintaa, Euroopan puoli yleisesti 11, Luoteis-Venäjä 10, lähialueet, Karjala, Kuolan niemimaa yhteensä 9, suuret kaupungit yleensä 7, Kaukoitä 7, koko Venäjä 5, Lounais-Venäjä 5, Kaluga 3, Komi 3 sekä yksittäiset paikkakunnat 15. Lisäksi oli joitakin yrityksiä, jotka määrittivät asiakasyrityksen toimialan.

Keskeiset syyt investoida Venäjälle ovat isot ja kasvavat lähellä sijaitsevat markkinat sekä tarve olla läsnä näillä markkinoilla. Venäjän markkinoiden parhaiksi puoliksi mielletään lisäksi muun muassa oman liiketoiminnan kannattavuus, oma vahva brändi, ei vielä liikaa kilpailua (ainakaan kaikilla aloilla) sekä hyvät yhteistyökumppanit (joillain yrityksillä). Venäjän markkinoiden vaikeimpia puolia ovat arvaamattomuus, byrokratia, korruptio, protektionismi, tullitariffit, Venäjän tullin ja viranomaisten toiminta, Venäjän yritysmaailman lyhytjänteisyys, kielitaito, maan suuri koko, kilpailu (joillain aloilla), kumppanien ja pätevän henkilöstön löytäminen (joillain yrityksillä) sekä viime aikoina ruplan heikkous.

12 Suomen ja Venäjän taloudellisten suhteiden näkymät

Venäjän talous toipui suhteellisen nopeasti globaalin finanssikriisin vaikutuksista vuosina 2010–2012. Toipumista edesauttoi voimakkaasti raakaöljyn hinnan palautuminen aiemmalle tasolle. Kasvu alkoi kuitenkin selvästi hiipua vuonna 2013. Tuolloin kokonaistuotanto kasvoi vain 1,3 prosenttia. Vuonna 2014 bkt kasvoi ennakkotietojen mukaan 0,6 prosenttia. Öljyn hinnan voimakas aleneminen vuoden 2014 kesän jälkeen pudottaa Venäjän talouskasvun selvästi negatiiviseksi ainakin vuonna 2015.

Suomen koko tavaravienti Venäjälle supistui vuonna 2013 arvoltaan 6 prosenttia. Vuonna 2014 supistuminen oli vajaat 15 prosenttia. Myös venäläisten matkailu Suomessa supistui tuntuvasti. Osa supistumisesta aiheutui Venäjän talouden yleisestä hidastuneesta kasvusta ja osa Ukrainan kriisin vuoksi asetetuista sanktioista. Merkittävä tekijä on vuoden 2014 jälkipuoliskolla tapahtunut raakaöljyn maailmanmarkkinahinnan huomattava aleneminen. Se johti ruplan arvon romahdukseen, mikä näkyi suoraan Venäjän tuonnissa.

Venäjän taloudellinen ja poliittinen kehitys sekä suomalaisten yritysten kilpailukyky määrittävät suurelta osin sen, miten Suomen vienti ja investoinnit Venäjälle jatkossa kehittyvät. Suomen ja Venäjän taloussuhteissa on hyödyllistä erottaa toisistaan erilaiset aikaperspektiivit: 1) lyhyt aikaväli (alle 3 vuotta), 2) keskipitkä aikaväli (noin 5 vuotta) ja 3) pitkä aikaväli (tässä julkaisussa 5–15 vuotta).

Lyhyellä aikavälillä Suomen ja Venäjän taloussuhteiden kehitykseen vaikuttavat erityisesti öljyn hinnan ja sen myötä ruplan arvon kehitys sekä Ukrainan kriisiin liittyvät pakotteet ja Venäjän asettamat vastapakotteet. Ruplan kurssi on heikentynyt tuntuvasti, mikä on alentanut venäläisten ostovoimaa ja suomalaisten yritysten kilpailukykyä Venäjällä. Elintarvikesektorin pakotteet ja ruplan devalvoituminen voivat jossakin määrin lisätä Suomesta Venäjälle suuntautuvia investointeja, kun Venäjällä tehdyn tuotannon kannattavuus kohenee. Toisaalta yleinen investointiepävarmuuden kasvu vaikuttaa vastakkaiseen suuntaan.

ETLA on arvioinut Ukrainan kriisin taloudellisia vaikutuksia sekä Suomeen että maailmantalouteen Suhdanne-julkaisussaan (Ks. Kotilainen, 2014; Suni, 2014). Arvioissa on hyvin vaikeaa erottaa Venäjän yleisen talouskehityksen, maailmantalouden yleisen kehityksen ja Ukrainan kriisin, erityisesti pakotteiden, vaikutuksia toisistaan. Nämä kaikki vaikuttavat toisiinsa.

Venäjän elintarviketuonnin sanktioiden suora vaikutus Suomen kokonaistuotantoon on sen sijaan vähäinen, noin 0,15 prosenttia. Länsimaiden Venäjälle asettamat sanktiot vaikuttavat monta kanavaa pitkin. Näitä ovat suorat vienninrajoitukset, venäläisten yritysten rahoituksen heikkeneminen sekä sanktioista aiheutuva Venäjän ja muun maailman taloudellisen kasvun hidastuminen.

Jos Suomen vienti Venäjälle supistuu 15 prosenttia, maamme bkt:n kasvu hidastuu ETLAn kokonaistaloudellisen mallin avulla arvioituna noin puolella prosenttiyksiköllä. Tämän lisäksi negatiivisia vaikutuksia tulee epäsuorien kanavien kautta muista maista.

ETLA on arvioinut Ukrainan kriisin vaikutuksia myös maailmantalouden NiGEM-mallilla. Näissä arvioissa saadaan selville muistakin maista eri kanavien kautta aiheutuvat välilliset vaikutukset. Itse kriisin vaikutukset kuitenkin joudutaan syöttämään malliin erilaisten ”shokkien” kautta. Nämä shokit kuvaavat vaikutusten luonnetta, mutta eivät ole tarkkoja kuvauksia niistä. Tästä syystä kriisin vaikutusarvioiden tulkinta on enemmänkin kvalitatiivinen kuin tarkasti kvantitatiivinen.

Mallilaskelmissa oletettiin kriisin kehittyvän kolmella vaihtoehdoisella tavalla: 1) kaksivuotinen kriisi, 2) kriisin jäätyminen ja 3) kauppasota.

Kriisin vaikutukset ovat mallilaskelmien mukaan suurimmat Venäjän talouteen. Venäjän taloudellisen epävarmuuden kasvu alentaa investointeja. Öljyn hinta alenee ja rupla heikkenee. Kuluttajien ostovoima alenee inflaation kiihtymisen myötä. Venäjän kokonaistuotanto on kaksivuotisen kriisin tapauksessa pari prosenttia perusskenaariota alempi. Kriisin jäätyminen tapauksessa bkt on parin vuoden kuluttua lähes kolme prosenttia ja kauppasodan tapauksessa yli kahdeksan prosenttia matalampi kuin perusskenaariossa.³³

Koska Venäjän osuus Suomen viennistä on merkittävä, vaikutukset Suomen kokonaistuotantoon ovat selvästi suuremmat kuin EU-maihin keskimäärin. Kaksivuotisen kriisin vaikutukset Suomen kokonaistuotannon tasoon jäävät muutamaan prosenttiyksikön kymmenykseen. Vaikutus poistuu muutaman vuoden sisällä. Kriisin jäätyessä ja kauppasodassa kokonaistuotannon taso on vielä viiden vuoden kuluttua noin prosentin perusskenaariota alempi.

Ukrainan kriisin etenemistä ja siitä aiheutuvia taloudellisia vaikutuksia on vaikea ennustaa. Sen vuoksi on syytä varautua erilaisiin vaihtoehtoihin.

³³ Tulosten erot edellä tarkasteltuun Nokkalan ym. (2013) tutkimukseen verrattuna selittyvät erilaisilla oletuksilla.

Kovin optimistiseen näkemykseen lähivuosien kehityksestä ei kuitenkaan ole syytä. Tulitaukoyritykset eivät ole pitäneet, eikä Ukrainan sisällä ole hallituksen ja separatistien välillä selvää tiekarttaa kohti ratkaisua. Sinne on syntymässä ns. jäänyt konflikti, jonka maantieteellinen rajanveto oli tätä kirjoittaessa vielä sotilaallisesti käynnissä. Venäjä on puolestaan ilmoittanut, että se ei aio luopua Krimistä. Vaikka Itä-Ukrainan tilanteessa saavutettaisiinkin merkittävää edistystä, Krimin liittäminen Venäjään voi pitkittää sanktioiden purkamista.

Kansainväliset kriisit ratkeavat aikanaan tavalla tai toisella – tai sitten niiden kanssa opitaan elämään. Sekä Venäjä että sen kauppakumppanit kärsivät nykyisestä konfliktista. Pakotteet varmasti puretaan jossain vaiheessa ja taloudellisessa kanssakäymisessä palataan niihin prosesseihin, jotka olivat vallalla ennen kriisiä. Konfliktista syntynyt epäluottamus jää kuitenkin pitkäksi aikaa vaivaamaan taloussuhteita ja vaikuttaa negatiivisesti erityisesti Venäjän talouskasvuun.

Vuonna 2015 Venäjän kokonaistuotanto supistuu vuodenvaihteessa tehtyjen arvioiden mukaan 3–5 prosenttia. Öljyn hinta säilyy matalana ja rupla heikkona. Suomen vienti Venäjälle vähenee sen vuoksi myös vuonna 2015. Supistuminen on vuoden yli verrattuna voimakkainta vuoden ensimmäisellä puoliskolla.

Suomen Venäjän-viennin näkymät ovat heikentyneet myös *keskipitkällä aikavälillä*. Tälläkin aikaperspektiivillä vaikuttavat edellä mainitut Venäjän talouskehitykseen ja kansainvälisiin suhteisiin vaikuttavat tekijät. Myös suomalaisen tuotannon ns. reaalisen ja kustannuskilpailukyvyyn viimeaikainen heikentyminen vaikuttaa suomalaisten yritysten viennin menestykseen.

Ukrainan kriisistä aiheutuvia pakotteita on hyvin vaikeaa kokonaan poistaa edes keskipitkällä aikavälillä. Suurin ongelma on Krim. Venäjän johto perustelee Krimin liittämistä Venäjään sotilasstrategisilla, historiallisilla ja demografisilla tekijöillä. Se ei voi helposti perääntyä näistä perusteluistaan kasvojaan menettämättä. Lännessä taas pakotteiden poistaminen ilman Krimin palauttamista Ukrainalle on poliittisesti vaikeaa, vaikka Itä-Ukrainan tilanne kyettäisiinkin ratkaisemaan. Täysin pakotteettomaan tilanteeseen ei sen vuoksi helposti päästä. Jos Itä-Ukrainan tilanne kyetään rauhoittamaan kestäväällä tavalla, osa pakotteista voidaan ehkä purkaa ja jäljelle jääviä pakotteita voidaan tulkita asteittain lievemmin. Toisaalta pakotteita voidaan kiristääkin, jos Venäjän sotilaalliset toimet Itä-Ukrainassa lisääntyvät.

Kansainvälisen talouden elpyminen nostaa ajan myötä jonkin verran öljyn ja kaasun hintaa. Lähivuosina hinnan nousua rajoittaa kuitenkin Yhdysvaltojen mittava liuskeöljyn tuotannon kasvu. Yhdysvaltojen öljyntuotannon kasvu nostaa globaalia öljyn tarjontaa samalla kun erityisesti Kiinan taloudellisen kasvun hidastuminen jarruttaa öljyn kysynnän kasvua.

Öljyn hinnan mataluus ja kauppapakotteet langettavat varjonsa Venäjän talouskasvulle keskipitkälläkin aikavälillä. Kokonaistuotanto voi kuitenkin hyvissä olosuhteissa kääntyä parin vuoden kuluttua muutaman prosentin kasvuun. Kun Venäjän talouskehitys on vaatimatonta, myöskään ruplan reaalin kurssi ei merkittävästi vahvistu. Tämä vaikuttaa negatiivisesti suomalaisten yritysten kilpailukykyyn Venäjän markkinoilla. Ainakin keskipitkällä aikavälillä, mutta mahdollisesti jo aikaisemmin, länsimaiden asettamat öljynporausteknologian vientiin ja alan yritysten yhteistyöhön liittyvät pakotteet vaikuttavat Venäjän öljyntuotannon määrää vähentävästi, kun uusia esiintymiä ei saada tuotantoon ja vanhat kentät vähitellen hiipuvat. Tämäkin heikentää Venäjän kasvumahdollisuuksia.

Pitkällä aikavälillä keskeinen suomalaisten yritysten vientiin vaikuttava tekijä on Venäjän taloudellinen kasvu. Monien epävarmuuksien vuoksi ei ole järkevää ripustautua vain yhteen kehityskulkuun. Alaluvussa 10.4 hahmoteltiin erilaisia numeerisia skenaarioita Venäjän kokonaistuotannon kasvulle ja vastaavasti Suomen viennille. Venäjän talouden kasvun keskeiset määrittäjät ovat öljyn hinta (vaihtosuhte) ja maan tuotannollista perustaa kehittävien uudistusten eteneminen (erityisesti tuote- ja prosessi-innovaatiot sekä markkinoiden toiminnan edistäminen). Näiden muuttujien suhteen voidaan muodostaa nelikenttä, jolla kuvataan neljää skenaariota: A) ei uudistuksia ja vakaa³⁴ öljyn hinta vuosina 2013–2030, B) uudistusten eteneminen ja vakaa öljyn hinta, C) ei uudistuksia ja nouseva öljyn hinta sekä D) uudistusten eteneminen ja nouseva öljyn hinta. Venäjän taloudellisen kasvun kannalta skenaario D on luonnollisesti paras ja skenaario A huonoin. Skenaariossa D Venäjän kokonaistuotannon määrä kasvaisi vuosina 2013–2030 keskimäärin 4,2 prosenttia vuodessa ja skenaariossa A keskimäärin 1,7 prosenttia vuodessa. Skenaarioissa B ja C kasvuvauhti asettuu näiden väliin.

Skenaariossa D Suomen vienti ja investoinnit Venäjälle kehittyvät parhaiten. Korkea öljyn hinta kuitenkin vaikuttaa negatiivisesti länsimark-

³⁴ Skenaariot tehtiin ennen raakaöljyn hinnan romahtamista loppuvuonna 2014. Oletuksena on öljylle siten reilun sadan dollarin barrelihinta. Venäjän vaihtosuhtekehitys voikin olla keskimäärin myös aleneva vuosina 2013–2030, millä olisi talouskasvua heikentävä vaikutus.

³⁵ Koska Venäjän bkt alenee ainakin vuonna 2015 selvästi (ks. mm. alaluku 10.3), täytyy vuosina 2017–2030 olla suhteellisen ripeää talouskasvua, jotta päästään skenaarioiden keskimääriin kasvuvauhteihin.

kinoiden kasvuun, ja tästä syystä tämä skenaario ei ole paras Suomen kokonaistuotannon kasvulle. Suomen kannalta paras skenaario voikin olla skenaario B, jossa innovaatiot nopeuttavat Venäjän talouskasvua ja matala öljyn hinta vaikuttaa positiivisesti länsimarkkinoiden ja Suomen taloudelliseen kasvuun (ks. myös Nokkala ym., 2013).

Aiemmin Suomen Venäjän-viennin arvon muutos seurasi melko tarkasti Venäjän käypähintaisen bkt:n muutosta. Jatkossakin Venäjän kokonaistuotannon kehitys on hyvä referenssi vientipotentiaalille. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että viennin arvon kehityksen sijasta on syytä seurata Suomen viennin määrän ja Venäjän bkt:n määrän muutosten keskinäistä suhdetta. Suomen viennin määrän keskimääräinen kasvu voisi skenaariossa A olla 2 prosenttia ja skenaariossa D keskimäärin 7 prosenttia vuodessa. Suomen reaalin ja kustannuskilpailukyky Venäjän markkinoilla – kuin myös muilla vientimarkkinoilla – sekä Venäjän talouden kansainvälistyminen kuitenkin vaikuttavat lisäksi oleellisesti viennin kehitykseen. Muista maista tuleva kiristynyt kilpailu vaikuttaa siihen negatiivisesti, mutta Venäjän talouden erikoistuminen ja kaupan vapautuminen vaikuttavat siihen positiivisesti.

Öljyn hinnan ohella Venäjän kasvun kannalta tärkeää on, miten öljyn ja muiden raaka-aineiden tuotantomäärät kehittyvät. Öljyn hinnalla on kuitenkin merkittävä vaikutus myös määriin: mitä korkeampi on hinta, sitä kannattavampaa on uusien öljykenttien käyttöönotto. Uudet öljy- ja kaasukentät ovat pääasiassa vaikeilla, erityisesti arktisilla alueilla. Näiden kenttien hyödyntäminen edellyttää kehittyneen teknologian käyttöä. Tätä pitkäjänteistä kehitystyötä Ukrainan kriisistä aiheutuvat pakotteet lähivuosina jarruttavat.

Venäjän, kuten minkä tahansa talouden, kasvun rajoitteena on vaihtotaseen tasapaino. Jos öljyn hinta on matala eikä innovointi ole riittävän riipeää uusien vientituotteiden kehittämiseksi, Venäjä voi juuttua hitaaseen kasvuun pitkäksi aikaa. Venäjän vaihtotaseen suuri ylijäämä suli vuoteen 2013 mennessä vain 1,6 prosenttiin bkt:sta.

Venäjällä on kuitenkin vielä matalasta lähtötasosta johtuvaa kasvupotentiaalia, ns. ”perässähiittäjän etua” (englanniksi catching up -etua). Matalan tulotason maiden taloudet pystyvät kasvamaan nopeammin hyödyntämällä laajasti muualla kehitettyjä innovaatioita. Lisäksi Venäjän taloudella on edessään suuria rakennemuutoksia, jotka tarjoavat runsaasti markkinarakoja suomalaisille yrityksille niin viennissä kuin investoinneissakin. Tämä kuitenkin edellyttää mittavia markkinaehtoisia uudistuksia Venäjällä. Suhteessa henkeä kohti lasketun bkt:nsa tasoon, Venäjän taloudelliset instituutiot ovat EBRD:n mukaan hyvin alikehittyneet.

Suomi ja Venäjä ovat naapurimaita, joilla on 1 340 kilometriä pitkä maa-
raja ja lyhyt meriyhteys. Naapurimailla on ns. gravitaatiomallilaskelmien
mukaan taipumus käydä keskenään enemmän kauppaa kuin toisistaan
kaukana sijaitsevilla mailla. Tässä suhteessa Suomella on suhteellinen
etu Venäjän markkinoilla. Etua voidaan vielä parantaa huolehtimalla lii-
kenneyhteyksien kehittämisestä maiden välillä (ks. Nokkala ym., 2013).
Myös Suomen tuotantorakenne on Venäjän taloutta täydentävä. Suoma-
laiset yritykset kilpailevat Venäjän markkinoilla pikemminkin muiden
ulkomaalaisten kuin venäläisten yritysten kanssa.

Suomi tuo Venäjältä runsaasti energia- ja muita raaka-aineita. Tämä ti-
lanne jatkuu pitkälle tulevaisuuteen. Energialähteitä on syytä diversifioida
erilaisten kriisien varalta. Venäjä on tästä huolimatta merkittävä energian
tuottaja, ei vain Suomelle vaan koko EU:lle. Ajan myötä Venäjältä aletaan
tuoda Suomeen myös enemmän teollisuustuotteita ja palveluja. Osa näistä
on suomalaisessa omistuksessa olevien yritysten tuottamia.

Summary in English

Russia's GDP growth has been fast – thanks to rising crude oil prices

Russia's gross domestic product (GDP) grew by an average annual rate of 2.3 per cent in 1995–2013. A ten-year period of very rapid growth that averaged 6.9 per cent a year occurred in the middle of this episode. Even though growth was supported by reforms made in the 1990s and early 2000s, a major boost was given by the unprecedented rise in the world market prices of Russia's main export products, especially crude oil. This rise has supported investment activity and consumption, and thereby GDP growth.

The cumulative welfare benefit from the rise in the terms of trade – the ratio of export and import prices – over 1995–2013 is almost 2.4-fold Russia's 2013 GDP. This has been a significant booster for the Russian economy. The improvement in Russia's terms of trade was the third strongest in the world in 2000–2013.

At their lowest in 1999, the share of gross fixed capital formation in GDP was less than 15 per cent, but the share has risen to 22 per cent since then. This remains a very low figure given the need for fixed investments in Russia, and it weakens the economy's growth prospects.

Volatile crude oil prices have been swinging Russia's economy both up and down. The dependence on the prices of crude oil and other commodities makes it difficult to forecast Russia's economic development. Furthermore, stable and high world market prices will not raise economic growth; the prices will have to rise ever higher and higher.

A multitude of growth constraints

Russia's economic development depends nowadays more on its terms of trade than before. This is due to a number of factors. *First*, advances in social and economic reforms have been slowing down or have even taken steps backwards. This is slowing down economic restructuring. According to EBRD (2013), Russia's economic institutions and infrastructure are very underdeveloped in international comparison relative to its level of GDP per capita, there is too much bureaucracy, and corruption is widespread. Political leadership is increasingly authoritarian and some of the leaders have a negative view on internationalisation.

Second, the capacity utilisation rates of both physical and human capital have already risen quite high. Idle production capacity no longer exists the way it did at the turn of the century. Fixed investments are more important than before, but the investment rate remains low. The oil sector needs large investments as production in the oil fields in west Siberia will start to decline. However, these are constrained by the export ban on western oil drilling technology set due the crisis in Ukraine. As for the labour force, Russia's employment rate is relatively high and the unemployment rate is low. Meanwhile, the size of the working-age population is starting to decline.

Third, in some sectors Russia has already reached a relatively high level of productivity which makes it more difficult than before to catch up with advanced industrialised countries. Productivity growth potential does exist especially in manufacturing industries.

Fourth, labour costs have been rising faster than labour productivity for a long time already, especially after 2005, and the real effective exchange rate of the rouble strengthened significantly before its depreciation in 2014. This development has weakened the price competitiveness of export industries. Russia suffers from the so-called Dutch disease by which we mean that the large energy sector suffocates other industrial activity.

With reforms lacking, Russia has effectively outsourced its economic development to the volatile crude oil markets. Historically, changes in crude oil prices have determined the development of the terms of trade which have swung investments and thus GDP growth.

The value of Russia's exports relies on one price tag

As a result of the rise in export prices, the share of crude oil and oil products in the value of Russia's total goods exports reached 63 per cent in 2013. All primary commodities accounted for 80 per cent. In Russia's exports to western industrialised countries primary commodities were even more important. All in all, Russia is an exporter of unprocessed raw materials and little-processed goods or commodities. Some 89 per cent of Finnish goods imports from Russia were primary commodities. As the volume of Russia's energy commodity exports has been growing only slowly, their price – in practice the world market price of crude oil – has been rocking the value of Russia's goods exports greatly.

Finland's share in Russia's goods imports has declined greatly

Russia's goods imports are of course very heterogeneous compared to its goods exports, and furthermore concentrated in manufactured products. The share of machinery, equipment and vehicles has risen over time. In 2013 it was 42 per cent, the most important product group being motor vehicles and their parts.

China's importance in Russia's goods imports has risen and it is now by far the most important source of imports, with Germany now in the second position. China's share has risen steadily and it reached 16 per cent in 2013. Finland's share increased up until 2005 when it was 4.8 per cent. Since then its share has been declining more rapidly than that of any other country. In 2013 it was 2.1 per cent (using UNCTAD data).

Because the Finnish economy is relatively small and the range of export products therefore rather small, it is unlikely that Finland's share in the value of Russia's goods imports could remain very high when Russian's purchasing power increases. Regardless, Finland's share is still about the same as that of the United Kingdom – a much larger economy – twice as large as Sweden's share, over three-fold Denmark's share and over four-fold that of Norway. Geographic proximity and the established presence of many Finnish products in Russian markets support Finland's share in Russian imports.

Decline in re-exports darkens the assessment over the development of exports

Finnish goods exports grew very rapidly during Russia's strong economic boom in 1999–2008. At their highest, Russia's share in Finnish goods exports was 11.6 per cent in 2008. In 2013 it was two percentage points lower than that, and over 2014 it declined further due to the depreciation of the rouble and economic sanctions. In January–November 2014, Russia's share in Finnish goods exports was 8.4 per cent.

The current values of Finnish exports and Russia's GDP used to develop at about the same pace up until Russia's economy started to recover from its 2009 crisis. Even after that, the value of Russia's total goods imports has continued to develop much like the country's GDP. Consequently, the value of Finnish exports has been left behind during the past few years.

However, when we remove all re-exports from Finnish total exports, Russia's share in Finnish goods exports has been relatively stable. Re-exports

are goods that are recorded as imports to Finland but are then re-exported. There must be some small domestic value added component in the form of packaging or storing for example. The importance of re-exports for the Finnish economy is thus very small. According to Finnish Customs, 39 per cent of Finnish goods exports to Russia were re-exports in 2008. In 2013 this share was down to 24 per cent, which is still much higher than the share of re-exports in total Finnish exports.

The most important product group in Finnish exports to Russia is machinery, equipment and transport equipment, here excluding mobile phones and motor vehicles. Mobile phones are no longer produced in Finland, and motor vehicles are re-exports. Consequently, it is better to analyse machinery, equipment and transport equipment without mobile phones and motor vehicles. The share of this relatively heterogeneous product group in all goods exports to Russia has been about 27–30 per cent. After 2008, the share of chemicals and chemical products has risen rapidly to about 20 per cent. The share of manufactured goods (e.g. paper and paperboard) has also risen recently and it too is now about 20 per cent. Finland exports mainly manufactured and processed goods to Russia.

At the 3-digit SITC classification the most important export product with a ten per cent share in total exports to Russia is paper and paperboard. Finland also has a significant market share in these products, over 20 per cent of all imported paper and paperboard. In nickel and copper ores and concentrates and raw fur skins Finland has an even larger share in all Russian imports. These products cover less than four per cent of Finnish exports to Russia. Important market shares also exist in, among other things, petroleum oils and polymers of ethylene.

Exports of travel services to Russia have grown rapidly

The exports of services other than travel services have been declining and Russia's share in these exports is now down to four per cent. On the other hand, the current value of the exports of travel services grew from 1.2 billion euros in 2005 to 2.1 billion euros in 2012, an average annual increase of 18 per cent. Russia's share in the exports of all travel services has been rising continuously. In 2004, its share was 23 per cent, while in 2012 it was already 45 per cent.

Finnish exports to Russia are concentrated in final products to households and investment goods

According to The World Input-Output Database (WIOD), all foreign-produced output accounted for 11.5 per cent of all consumed output of goods and services in Russia in 2011. The share has been relatively steady over time. The share of Finnish-produced output in all imported output has been declining markedly. It went from 3.5 per cent in 2000 to just 1.3 per cent in 2011.

Compared to the total exports of output, Finnish firms are specialised in the Russian markets in goods that are demanded by households in their final demand or by firms in their investments. In other markets, Finland is on average specialised more in exporting intermediate goods to firms.

The share of both all foreign output and Finnish output in firms' use of intermediate products in Russia has been declining steadily. On the other hand, the importance of foreign output in households' final consumption has been rising over time. Meanwhile, the use of Finnish output has declined dramatically albeit the decline stopped in 2010–2011. In terms of investment goods, foreign output has become more important over time, and here also Finland has managed to protect its market share better. Finnish firms are more deeply involved in production chains in other countries than Russia because a larger share of Finnish exports to Russia is final goods than in total Finnish exports.

The most important exporter of output to Russia among Finnish industries is machinery and equipment with a 25 per cent share. It is exporting its output extensively for both intermediate use and final products to households and investments. Other technology industries cover another 25 per cent of total exports. The manufacturing of chemicals and chemical products covers almost 15 per cent of Finnish exports to Russia, mostly for intermediate use. The manufacturing of food products and beverages is the most important sector exporting final products for Russian households. The share of service sectors (excluding travel) in the exports of Finnish output to Russia is less than 6 per cent. Overall, Finnish output exports are divided extensively to different sectors and different uses in Russia. This decreases economic risks.

Services are important in the exports of value added

We can also use the Trade in Value Added database compiled by the OECD and the WTO to analyse the exports of value added from Finland. In 2009, 26.3 per cent of all value added produced in Finland was exported. The share of value added exported to Russia either directly or indirectly was 1.8 per cent of all value added produced in Finland. Russia's share in all exports of value added has been 7–8 per cent.

Relative to total value added produced in Finland by industries the exports of value added have been clearly the most important for the manufacturing of textiles, textile products, leather and footwear, and the manufacturing of transport equipment. In terms of all value added exports, Russian markets are also important for the manufacturing of food products and beverages, wholesale and retail trade, and increasingly construction.

When in 1995 and 2000 some 60–65 per cent of the exports of value added to Russia originated in manufacturing industries the share was just 40 per cent in 2005–2009. The importance of service sectors, in particular that of the combination of wholesale and retail trade and hotels and restaurants, has risen dramatically. Also transport and storage, post and telecommunication as well as business services have become more important than before.

Looking at value added exports the importance of service sectors is much greater than when look at gross output figures. Manufacturing industries' export products contain a lot of value added produced in the services sectors.

Finland's exports to Russia suffer from a general decline in competitiveness

When all re-exports are removed from trade statistics, Russia's share in Finnish exports was just 8 per cent in 2007–2013. It also recovered fully from its drop in 2009, so in this respect Russia retained its share in Finnish exports up until 2013.

Regardless, Finland's share in Russia's goods imports has declined over time. This is partly because as Finland is a small economy, it also has a limited range of export products and thus cannot cover the wide range of increasing demand as Russians' purchasing power increases. The second reason is that Finland's product-related and price competitiveness has declined in recent years. Finland's share in total world trade declined

substantially in 2008–2012, and by about the same pace as Finland's share in Russian goods imports.

Instead of or in addition to exporting firms can also operate on the spot in Russian markets. In 2012, Finland's share in the foreign direct investment stock in Russia originating from the OECD countries was 3.1 per cent. Russia benefits from foreign direct investment and the presence of foreign multinational enterprises through these firms' business know-how and international connections. However, the total OECD FDI stock in Russia was only 7.4 per cent in relation to Russia's GDP in 2010. There have been a lot of investments into Russia from e.g. Cyprus, but this is returning Russian capital.

Russia's WTO membership supports Finnish exports

The study by Honkatukia, Kaitila, Kotilainen and Niemi (2012) analysed the impact of Russia's WTO membership on Finnish exports. According to the results, exports to Russia would increase by over 20 per cent relative to the baseline scenario without WTO membership. The most positive effects would be seen in the exports of machinery and equipment which would increase by about 34 per cent above the baseline in the early 2020s. The exports of the combined sector that covers construction, trade and transportation would rise some 30 per cent above the baseline, while the exports of business services would rise by about 20 per cent and those of electronic equipment about 18 per cent above the baseline in the early 2020s. The differences to the baseline start to decline after this.

Impact of the oil price shock to the Russian economy is large in the short term

In the study by Nokkala, Lehtinen, Kotilainen, Rantala, Suni, Särkkä, Jaakkola, Silfverberg and Lehto (2013) a calculation was made using the NiGEM model of the world economy to analyse the impact of a sudden USD 60 per barrel fall in crude oil prices after which oil prices continue to rise as given by the then model, accompanied with a permanent drop in Russia's productivity growth by one percentage point. The development in 2014 resembles this scenario albeit crude oil prices may of course recover faster than what Nokkala *et al.* (2013) assumed.

According to their results and relative to the baseline in the model, Russia's GDP growth rate will decline by almost five percentage points for

two years and Russia's domestic demand will decline by some 17 percentage points. This corresponds relatively well to the forecasts made at the turn of 2014/2015 by Russian officials as well as to those made in international organisations. The growth rates of both GDP and domestic demand would return relatively rapidly close to their baseline growth rates but then fall again due to weaker productivity growth. In 2030, the level of GDP would be 13 per cent and domestic demand 24 per cent lower than in the baseline.

The price of oil affects investment activity and thereby economic growth in the long term too

With economic reform lacking, Russia has effectively outsourced its economic development to the volatile and unpredictable crude oil markets. Historically, crude oil prices have determined the development of the terms of trade which has rocked investment activity and further GDP growth. In 1995–2013, Russia's terms of trade improved by 1 per cent when crude oil prices increased by 2 per cent. The terms of trade are a price phenomenon and as such do not directly affect the volume of GDP. However, a 4 per cent improvement in the terms of trade has corresponded to a 1 per cent rise in GDP through, among other things, gross fixed capital formation.

Kaitila (2015) uses a Solow growth model to calculate four scenarios of GDP growth for Russia in 2013–2030. The scenarios are constructed so that, on the one hand, crude oil prices are either stable at their 2013 level or they rise by 4 per cent annually, and on the other hand, productivity-enhancing reforms are either made or not made. In the most pessimistic, but the way things look in the beginning of 2015 maybe the most realistic scenario, average annual GDP growth would be 1.7 per cent and Russia would not catch up with the west in productivity. Based on historical developments we estimate that the volume of total Russian goods imports could then rise by about 3 per cent per year, and the volume of Finnish exports by some 2 per cent per year.

In the most positive scenario that combines an improvement in the terms of trade and productivity-enhancing reforms economic growth could reach 4.2 per cent per year and the volume growth of goods imports about 10 per cent per year. In this scenario we estimate that the volume of Finnish goods exports to Russia could grow by some 7 per cent per year. On the other hand, it is also possible that the development in crude oil prices or reforms is more dismal than in these scenarios which would have a negative impact on economic growth.

From the point of view of the Finnish economy the best scenario would probably be the one where low crude oil prices support the domestic economy and the western economies that important for exports, while reforms in Russia support growth there.

Firms foresee opportunities and difficulties

As a part of this research we sent out a questionnaire to 1,062 Finnish firms interested in Russian markets. We received 137 replies. The first part of the questionnaire concerned the effects of Russia's WTO membership and the second part firms' visions concerning their business prospects in Russia in 2014–2020. The answers were given in May-June 2014 when the crisis in Ukraine cast at least short-term uncertainty over economic development in Russian markets. However, things took a drastic turn for the worse – at least in the short term – during the latter half of 2014. Consequently, the answers can be deemed overly optimistic unless the price of crude oil recovers rapidly to its earlier levels. On the other hand, had the questionnaire been sent in the autumn of 2014, the answers might have been overly pessimistic.

Some 62 per cent of the firms that answered our questionnaire are manufacturing firms. Most firms are small; only one firm in six has personnel in Finland exceeding 250 people. Some 45 per cent of the firms have personnel in Russia, employing there all together less than 7,000 people. Due to the small average size of the firms that answered the questionnaire they cover only 12 per cent of Finnish exports to Russia and 14 per cent of all daughter companies' personnel there. In this respect the sample is not representative. For some 40 per cent of the firms that answered, Russian markets are either important or very important, more so for small firms than larger ones.

According to the answers, the business climate has not changed recently, nor is it expected to change in the near future. The views were slightly positive about the development in customs duties tariffs and procedures, but they were slightly negative concerning the technical regulation of exports, foreign direct investment, and intellectual property rights. The differences were very small, however. Larger firms felt that the development had been or will be positive, while smaller firms felt that it had been or will be negative.

The answers concerning the business prospects over 2014–2020 are difficult to interpret given the collapse of the rouble exchange rate in the lat-

ter half of 2014 and the uncertainty over future economic development. Consequently, it is better to compare the views of the small and large firms and the different industries.

Wholesale and retail trade firms expected more than average that their business in Russia and their Finnish personnel employed in these activities would decline in the future. Technology industries and management consultancy services expected growth to continue. All in all, one in four firms was interested in increasing their foreign direct investments in Russia while some 7 per cent expected to decrease their activities there.

According to the answers, the main reasons to invest in Russia are the large and growing markets that are also geographically close, and the need to be present in these markets. Profitability of own business, the strength of the firm's own brand, not too much competition for now (at least not in all industries) and good business partners (for some firms) were also deemed as the best sides of the Russian markets. The more difficult sides of the business climate in Russia were found to be unpredictability, bureaucracy, corruption, protectionism, customs duties, the working of Russian customs and authorities, impatience of Russian business, language skills, the large size of the country, competition (in some industries), difficulty in finding partners and competent personnel (for some firms) and the weakness of the rouble (that is, already before it actually collapsed).

The outlook

The outlook for Russia's economy and thereby Finnish exports and investments there can be divided into three time horizons: 1) the short term (less than 3 years), 2) the medium term (about 5 years), and 3) the long term (here 5–15 years). Each horizon has its own special economic and political characteristics

The short term is riddled by the collapse in the price of crude oil, the steep depreciation of the rouble, the crisis in Ukraine and the related sanctions, and largely due to these a (possibly deep) recession of the Russian economy. The value of Finnish exports to Russia will decline by 10–15 per cent in 2014, by 10 per cent in 2015 and probably somewhat also in 2016. The steep depreciation of the rouble and the economic sanctions will increase interest in making direct investments into Russia. However, short-term risks are holding back the investments. Furthermore, Russia has imposed new limitations on foreign ownership in certain industries. These short-term problems are reflected in economic development in the medium term also.

At least a part of the sanctions imposed due to the crisis in Ukraine may remain for many years because Russia's annexation of Crimea is weakening economic relations. If the situation in east Ukraine could be normalised, a part of the sanctions could be removed or they could at least be interpreted more loosely. The price of crude oil and the exchange rate of the rouble are likely to start to strengthen as the international economy recovers. Then Russia's economic growth could also pick up at least in the short term. Consequently, Finnish exports to Russia could start to grow in a few years' time.

In the long term, the main factors affecting Russia's economic development are the development of energy prices and the capability of the country's economy to strengthen its production, as well as its demographic development. The former depends on the development of supply of and demand for energy in the rest of the world. The increase in the output of shale oil and gas in the United States in particular and the slowdown in GDP growth in China have a negative impact on the price of crude oil. In order to preserve its current level of energy production Russia needs to invest in new oil and gas fields. It would be even more important if Russia could develop other production and raise productivity through product and process innovations. However, this requires structural reforms and liberalisation of economic activity as well as a favourable investment climate and foreign direct investments.

The short-term outlook for Finnish exports to Russia is bleak. In the long term, however, a significant potential in the Russian market exists for Finnish exports and investments. It depends on world energy markets and Russia's reform capabilities how the country's GDP will grow in the future. Regardless, Russian markets are geographically close to Finland, the countries' production structures complement each other, and the ongoing structural changes in Russia provide individual firms important growth potential.

Lähteet

Alho, K., O. Forssell, J. Huttunen, M. Kotilainen, I. Luukkonen, O.-T. Mattila, J. Moilanen, ja P. Vartia (1986): *Neuvostoliiton-kauppa Suomen kansantaloudessa*, ETLA B 50.

BP (2014): *BP Statistical Review of World Energy June 2014*, bp.com/statisticalreview.

Becker, T., ja P. Mauro (2006): "Output Drops and the Shocks That Matter", IMF Working Paper WP/06/172.

Brock (2010): "Growth in Russia's federal districts, 1994–2003", *Post-Communist Economies*, Vol. 22(1), 19–31.

Easterly, W., M. Kremer, L. Pritchett ja L. H. Summers (1993): "Good policy or good luck? Country growth performance and temporary shocks", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 32, 459–83.

EBRD (2013): "Transition Report 2013: Stuck in transition?" European Bank for Reconstruction and Development. United Kingdom.

Eurooppatiedotus (2011), tietosivu nro 5. (eurooppatiedotus.fi).

Gianella, C. (2007): "A golden rule for Russia? How a rule-based fiscal policy can allow a smooth adjustment to the new terms of trade", OECD Economics Department Working Papers No. 537.

Gray, S., C. Gust, D. Hofman, D. Kim ja H. Oura (2012): "Russian Federation: Selected Issues", International Monetary Fund, IMF Country Report No. 12/218, August.

Honkatukia, J., V. Kaitila, M. Kotilainen ja J. Niemi (2012): "Global trade and climate policy scenarios – Impact on Finland", VATT työpaperi nro 37.

Jensen, J., T. Rutherford ja D. Tarr (2007): "The Impact of Liberalizing Barriers to Foreign Direct Investment in Services: The Case of Russian Accession to the World Trade Organization", *Review of Development Economics*, Vol. 11(3), 482–506.

Kaitila, V. (2003): "An Assessment of Russia's Growth Prospects in 2003–2010", ETLAn Keskusteluaiheita nro 869.

Kaitila, V. (2007): "Free Trade between the EU and Russia – Sectoral Effects and Impacts on Northwest Russia", ETLAn Keskusteluaiheita nro 1087.

Kaitila, V. (2015): "GDP Growth in Russia: Different Capital Stock Series and the Terms of Trade", ETLA Working Paper No. 28.

- Kehoe, T. J. ja K. J. Ruhl (2008): "Are shocks to the terms of trade shocks to productivity?", *Review of Economic Dynamics*, Vol. 11, 804–19.
- Kotilainen, M. (2007): "Determinants of Finnish-Russian Economic Relations", ETLAn Keskusteluaiheita nro 1079.
- Kotilainen, M. (2014): "Ukrainan kriisin vaikutukset taloudelliseen kasvuun", ETLA, *Suhdanne* 2/2014.
- Kotilainen, M., V. Kaitila, M. Widgrén ja K. Alho (2003): *Suomen ja Venäjän taloussuhteiden kehitysnäkymät*, ETLA B205.
- Kuboniwa, M. (2011): "The Russian growth path and TFP changes in light of estimation of the production function using quarterly data", *Post-Communist Economies*, Vol. 23 (3), 311–25.
- Mironov, V. V. ja A. V. Petronevich (2015): "Discovering the signs of Dutch disease in Russia", BOFIT Discussion Papers No 3.
- Nieminen, M., H. Siikaluoma, A. Koskela ja L. Vilhunen (toim.) (2013): "Kansainvälistymis- ja kaupanesteselvitys 2013".
- Nokkala, M., J. Lehtinen, M. Kotilainen, O. Rantala, P. Suni, T. Särkkä, E. Jaakkola, B. Silfverberg ja H. Lehto (2013): "Suomen ja Venäjän välinen liikenne vuosina 2020 ja 2030: Ennuste talouden ja liikenteen kehityksestä", Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 5/2013.
- OECD (2012): "Looking to 2060: Long-term global growth prospects", OECD Economic Policy Papers No. 03.
- OECD (2014): "OECD Economic Surveys: Russian Federation 2013", OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-rus-2013-en.
- Ollus, S.-E. ja H. Simola (2006): "Russia in the Finnish Economy", Sitra Reports 66.
- Rapacki, R. ja M. Próchniak (2009): "Economic Growth Accounting in Twenty-Seven Transition Countries, 1990–2003", *Eastern European Economics*, Vol. 47(2), 69–112.
- Reinsdorf, M. B. (2010): "Terms of Trade Effects: Theory and Measurement", *Review of Income and Wealth*, Series 56, Special Issue I, June 2010, S177–S205.
- Seppälä, J. (2014): "Mahdollisuuksia epävarmuudessa. Elinkeinoelämän strategiset näköalat: Venäjä", *Miltton Insights*, No. 1. Helsinki.
- Simola, H. (2011): Suomi hyötyy Venäjän WTO-jäsenyydestä. BOFIT Online, No. 8.

Sulamaa, P. ja M. Widgrén (2005): ”Economic Effects of Tree Trade between the EU and Russia”, ETLAn Keskusteluaiheita nro 969.

Suni, P. (2014): ”Ukrainan kriisin taloudelliset vaikutukset”, ETLA, *Suhdanne* 2/2014.

Timmer, M. P. (toim.) (2012): ”The World Input-Output Database (WIOD): Contents, Sources and Methods”, WIOD Working Paper No. 10, <http://www.wiod.org/publications/papers/wiod10.pdf>.

Voskoboynikov, I. ja L. Solanko (2014): ”When high growth is not enough: Rethinking Russia’s pre-crisis economic performance”, Bank of Finland, BOFIT – Institute for Economies in Transition Policy Brief No. 6/2014.

Widgrén, M., V. Kaitila ja H. Arkonsuo (2000): *Transitoliikenne ja välityskauppa Venäjälle*, ETLA B 163.

Wong, H. T. (2010): ”Terms of trade and economic growth in Japan and Korea: an empirical analysis”, *Empirical Economics*, Vol. 38(1), 139–58.

Liite: Yrityskyselylomake

Venäjän markkinoiden mahdollisuudet yrityksille

Yrityskysely

Yksittäisiä vastauksia ei raportoida eikä niitä voi identifioida tutkimusjulkaisussa.

Tässä kyselyssä kartoitetaan yritysten arvioita **A) Venäjän WTO-jäsenyyden vaikutuksista** ja **B) liiketoiminnan kehityksestä Venäjällä**. Venäjältä tuli elokuussa 2012 Maailman kauppajärjestön (WTO) 156. jäsen.

Jos yritys on suomalaisessa omistuksessa (eli yrityksen kotipaikka on Suomessa), pyydämme vastauksia koko konsernin kannalta. Jos yritys on ulkomaisen yrityksen tytäryritys Suomessa, pyydämme vastauksia vain ko. tyttären kannalta.

1. Yhteystiedot

Yrityksen nimi: _____
 Vastaajan nimi: _____
 Puhelinnumero: _____

2. Onko yrityksellänne nyt liiketoimintaa Venäjällä (esim. ulkomaankaupan tai tytäryhtiön kautta)?

Kyllä Ei

Jos vastasitte ”Ei”, siirtykää kysymykseen 5.

3. Kuinka suuri merkitys Venäjän markkinoilla on nyt yrityksellenne? (Asteikko: 1 = merkityksetön, 2 = pieni, 3 = kohtalainen, 4 = suuri, 5 = erittäin suuri)

	1	2	3	4	5
Liikevaihdon kannalta	☐	☐	☐	☐	☐
Kannattavuuden kannalta	☐	☐	☐	☐	☐

4. Millaista liiketoimintaa yrityksellänne on nyt Venäjällä?

- Tavaroiden ja/tai palvelujen vientiä Suomesta Tavaroiden ja/tai palvelujen tuontia Suomeen
 Tavaroiden ja/tai palvelujen vientiä muista maista kuin Suomesta
 Tavaroiden ja/tai palvelujen tuontia muihin maihin kuin Suomeen
 Omaa tavara- ja/tai palvelutuotantoa Omaa tutkimusta ja tuotekehitystä
 Oma myyntiyhtiö ja/tai edustusto Alihankintaa
 Liittouma(t) paikallisten yritysten kanssa Liittouma(t) ulkomaalaisten yritysten kanssa
 Lisenssien tai franchising-sopimusten myyntiä tai know-how-sopimusten* vientiä
 Lisenssien tai franchising-sopimusten ostoa tai know-how-sopimusten* tuontia
 Muuta, mitä? _____

* Johtamissopimukset, tekniset tai markkinoinnin know-how-sopimukset

A) VENÄJÄN WTO-JÄSENYYPDEN MERKITYS

Miten Venäjän WTO-jäsenyyden muuttanut tai muuttaa liiketoimintaympäristöänne? Tässä tarkoitetaan muutoksia esimerkiksi tullitariffeissa, tullimenettelyissä, teknisessä sääntelyssä (sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit) tai muussa viranomaistoiminnassa. Millainen muutoksen vaikutus on yrityksellenne? (Asteikko: 1 = kielteinen, 2 = jossain määrin kielteinen, 3 = neutraali, 4 = jossain määrin positiivinen, 5 = positiivinen)

Vienti

5. Vienti: tullitariffit _____

6. Vaikutus 1 2 3 4 5

7. Vienti: tullimenettelyt _____

8. Vaikutus 1 2 3 4 5

9. Vienti: tekninen sääntely (sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit) _____

10. Vaikutus 1 2 3 4 5

11. Vienti: muita tekijöitä _____

12. Vaikutus 1 2 3 4 5

Tuonti

13. Tuonti: tullitariffit _____

14. Vaikutus 1 2 3 4 5

15. Tuonti: tullimenettelyt _____

16. Vaikutus 1 2 3 4 5

17. Tuonti: tekninen sääntely (sertifiointi, tekniset määräykset ja standardit) _____

18. Vaikutus 1 2 3 4 5

19. Tuonti: muita tekijöitä _____

20. Vaikutus 1 2 3 4 5

Muu

21. Käyttöpääomainvestoinnit (suorat sijoitukset) Venäjälle _____

22. Vaikutus 1 2 3 4 5

23. Teollis- ja tekijänoikeuksien suoja _____

24. Vaikutus 1 2 3 4 5

25. Julkisiin hankintoihin osallistuminen Venäjällä _____

26. Vaikutus 1 2 3 4 5

27. Muita tekijöitä (esim. matkustaminen, työlupa-asiat, toimiluvat, syrjivät toimet)? _____

28. Vaikutus 1 2 3 4 5

29. Mitkä ovat Venäjän WTO-jäsenyyden suurimmat hyödyt yrityksellenne?

30. Onko Venäjän WTO-jäsenyydestä yrityksellenne jotain haittaa, mitä?

B) ARVIONNE YRITYKSENNE VENÄJÄNLIIKETOIMINNAN KOKONAISKEHITYKSESTÄ 2014–2020

31. Tavaroiden ja palvelujen viennin arvo Suomesta Venäjälle

- Supistuu Ei muutosta Kasvaa alle 20 % Kasvaa 20–50 %
 Kasvaa yli 50 % Ei vientiä Ei vientiä nyt, mutta aloitamme sen

32. Tavaroiden ja palvelujen tuonnin arvo Venäjältä Suomeen

- Supistuu Ei muutosta Kasvaa alle 20 % Kasvaa 20–50 %
 Kasvaa yli 50 % Ei tuontia Ei tuontia nyt, mutta aloitamme sen

33. Venäjänliiketoimiin liittyvän henkilöstön määrä Suomessa

- Supistuu Ei muutosta Kasvaa alle 10 % Kasvaa 10–25 %
 Kasvaa 25–50 % Kasvaa yli 50 % Ei henkilöstöä Ei henkilöstöä nyt, mutta myöhemmin

34. Käyttöpääomainvestointien (suorien sijoitusten) kanta Venäjällä

- Supistuu Ei muutosta Kasvaa alle 20 % Kasvaa 20–50 %
 Kasvaa yli 50 % Ei toimintaa Ei toimintaa nyt, mutta aloitamme sen

35. Henkilöstön määrä tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä
 Supistuu Ei muutosta Kasvaa alle 10 % Kasvaa 10–25 %
 Kasvaa 25–50 % Kasvaa yli 50 %

36. Liikevaihto tytäryhtiö(i)ssä Venäjällä
 Supistuu Ei muutosta Kasvaa alle 10 % Kasvaa 10–25 %
 Kasvaa 25–50 % Kasvaa yli 50 %

37. Mitkä Venäjän maantieteelliset alueet ovat yrityksellenne tärkeimmät?

38. Mitkä ovat keskeiset syynne investoida Venäjälle?

39. Mitkä ovat yrityksellenne Venäjän markkinoiden parhaat puolet?

40. Mitkä ovat yrityksellenne Venäjän markkinoiden vaikeimmat puolet?

TAUSTATIETOJA

41. Yritys on ...

- suomalainen ei-monikansallinen yritys (eli ei toimipaikkoja ulkomailla)
 suomalainen monikansallinen yritys (eli ainakin yksi toimipaikka ulkomailla)
 ulkomaisen monikansallisen yrityksen tytäryritys Suomessa

42. Yrityksen pääasiallinen toimiala (TOL 2008)

- kaivostoiminta ja louhinta
 elintarvikkeiden, juomien tai tupakkatuotteiden valmistus
 tekstiilien, vaatteiden, nahan tai nahkatuotteiden valmistus
 puu ja paperiteollisuus kemianteollisuus
 ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus metallien jalostus, metallituotteiden valmistus
 sähkölaitteiden, tietokoneiden, elektronisten ja optisten tuotteiden valmistus
 muiden koneiden ja laitteiden valmistus kuljetusvälineiden valmistus
 muu valmistus sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta
 vesihuolto, viemäri- ja jätevesihuolto rakentaminen
 tukku- ja vähittäiskauppa kuljetus ja varastointi
 majoitus- ja ravitsemistoiminta informaatio ja viestintä
 rahoitus- ja vakuustustoiminta kiinteistöalan toiminta
 ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta hallinto- ja tukipalvelutoiminta
 muu palvelutoiminta muu, mikä _____

43. Koko liikevaihto vuonna 2013: _____ milj. euroa

44. Koko vienti Venäjälle vuonna 2013: _____ milj. euroa

45. Koko tuonti Venäjältä vuonna 2013: _____ milj. euroa

46. Henkilöstön määrä vuonna 2013:

Suomessa _____
 Venäjällä _____
 Maailmalla yhteensä _____

47. Muita ajatuksia tai kommentteja

Ajastanne ja vastauksistanne kiittäen,

Ville Kaitila ja Markku Kotilainen
 ETLA – Elinkeinoelämän tutkimuslaitos